

**Mallioikeuden merkitys muotoilun suojaamisessa – etenkin
taloudellisten intressien ja innovaatiotoiminnan näkökulmasta**

Eerika Tirkkonen

Pro gradu -tutkielma

Kauppaoikeus / immateriaalioikeus

Syksy 2019

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Mallioikeuden merkitys muotoilun suojaamisessa – etenkin taloudellisten intressien ja innovaatiotoiminnan näkökulmasta

Tekijä: Eerika Tirkkonen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, kauppaoikeus / immateriaalioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: (esim. XVI–67).

Vuosi: 2019

Tiivistelmä:

Mallioikeus mielletään teollisen muotoilun merkittävimmäksi oikeudelliseksi suojakeinoksi, jolla suojellaan tuotteiden ulkomuotoa. Mallioikeus ei ole kuitenkaan saavuttanut muihin immateriaalioikeudellisiin suojakeinoihin nähden yhtä suurta suosiota, vaan mallioikeushakemusten määrät ovat jääneet odotettua vähäisemmiksi. Mallioikeuden lisäksi muotoilua voidaan suojata muilla immateriaalioikeudellisilla suojakeinoilla ja kilpailuoikeuden normeilla. Tutkielmassa tarkastellaan mikä on näiden suojamuotojen rooli muotoilun suojaamisessa ja miten ne vaikuttavat mallioikeuden asemaan.

Mallioikeuden tavoitteet ovat ensisijaisesti taloudellisia. Mallioikeudella suojellaan muotoilijoiden taloudellisia intressejä ja tuetaan niitä, jotka ovat halukkaita käyttämään voimavaroja muotoilun tuloksiin. Taloudellisten näkökohtien vuoksi tutkielmaa tarkastellaan lainopillisen näkökulman lisäksi oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta. Oikeustaloustieteen avulla pyritään selvittämään, onko mallioikeusjärjestelmä sen taloudellisten tavoitteiden mukainen ja voisiko järjestelmää kehittää jotenkin tehokkaammaksi. EU:n mallioikeusjärjestelmää vertaillaan Yhdysvaltojen järjestelmään, minkä kautta yritetään löytää uusia näkökulmia oman järjestelmän tarkastelemiseen. Etenkin EU:n mallioikeusjärjestelmän poikkeukselliset sääntelyratkaisut, kuten rekisteröimätön mallioikeus ja armonaika sääntely, otetaan huomioon arvioitaessa mallioikeusjärjestelmän tehokkuutta.

Tutkielman keskeinen johtopäätös on, että muotoilun suojaaminen on tärkeää mallioikeuksien avulla, sillä muotoilu on luonteeltaan sellaista, ettei muilla suojakeinoilla voida saada yhtä kokonaisvaltaista suojaa muotoilun tuotteille. Muotoilun suojaamisen tärkeys on myös ymmärrettävä yrityssuunnittelussa, sillä muotoilu muodostaa osan tuotteen kokonaisarvosta.

Voimassa oleva mallioikeussäätely mahdollistaa laajasti erilaisten tuotteiden suojaamisen. Tulevaisuudessa mallioikeuksien roolia brändin rakentamisessa onkin vahvistettava. Tämän lisäksi on ymmärrettävä mallioikeuden tulevaisuuden mahdollisuudet applikaatioiden ja muiden sähköisten palveluiden suojaamisessa.

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
LYHENTEET	XIV
KUVIOT JA TAULUKOT.....	XV
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkielman taustaa.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	4
1.3 Tutkielman menetit, lähdeaineisto ja rakenne.....	5
2 MUOTOILUN SUOJAAMISEN SÄÄNTELYKENTTÄ JA JURIDISTEN INSTRUMENTTIEN KEHITYS	10
2.1 Mallioikeus immateriaalioikeuden järjestelmässä.....	10
2.1.1 Teollisen muotoilun merkittävin oikeudellinen suojakeino	10
2.1.2 Suhde muihin muotoilun suojakeinoihin	13
2.2 Mallien kansallisen ja kansainvälisen sääntelyn kehitys	18
2.2.1 Suomen mallioikeussääntelyn kehitys.....	18
2.2.2 Euroopan unionin ja kansainvälisen mallioikeussääntelyn kehitys.....	19
3 MUOTOILUN TALOUDELLISTEN INTRESSIEN SUOJAAMINEN MALLEILLA .	23
3.1 Tuotteen ulkomuodon eli designin suoja.....	23
3.2 Uutuus ja yksilöllisyys rekisteröinnin edellytyksinä.....	25
3.3 Yksinoikeus mallin hyväksikäyttöön ja kiello-oikeus.....	29
3.4 Rekisteröimätön mallioikeus	31
4 MALLIOIKEUDET INNOVAATIOTOIMINNAN NÄKÖKULMASTA.....	34

4.1	Informaation rooli julkishyödykkeenä.....	34	
4.2	Alenevan rajahyödyn ongelma	36	
4.3	Rajoitetun tahdonvoiman ongelma ja menetetyn hyödyn periaate.....	37	
4.4	Tehokkuusnäkökulma Euroopan unionin markkina-alueella	40	
5 SÄÄNTELYRATKAISUJEN JA RATKAISUKÄYTÄNNÖN VAIKUTUKSET			
MALLIOIKEUSJÄRJESTELMÄN SUOSIOON			47
5.1	Mallit osana patenttijärjestelmää	47	
5.2	Suojakohteiden moninaisuus	53	
5.3	Moniosaiset tuotteet – erityistarkastelussa varaosaoppi.....	54	
5.4	Mallioikeuden asema ratkaisukäytännön valossa.....	58	
5.5	Muotoilun suojaamisen uudet mahdollisuudet	63	
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	65	

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio 1997

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa *Minun metodini*, toimittanut Juha Häyhä. WSOY 1997.

Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck 2016

Aalto-Setälä, Minna – Sundman, Christoffer – Tuominen, Markku – Uhlbäck, Asta: IPR käytännönläheisesti. Helsingin seudun kauppakamari 2016.

Beconcini 2017

Beconcini, Paolo: China. Teoksessa *Design Rights Functionality and Scope of Protection*, toimittanut *Carani, Christopher V.* Kluwer Law International BV 2017.

Carani – Barnes 2017

Carani, Christopher V. – Barnes, Dunstan H.: United States. Teoksessa *Design Rights Functionality and Scope of Protection*, toimittanut *Carani, Christopher V.* Kluwer Law International BV 2017.

Dinwoodie – Janis 2010

Dinwoodie, Graeme B. – Janis, Mark D.: Trade Dress and Design Law. Aspen Publishers 2010.

Gielen – von Bomhard 2017

Gielen, Charles – von Bomhard, Verena: Concise European Trade Mark and Design Law. Second Edition. General Series Editors: Dreier, Thomas – Gielen, Charles – Hagon, Richard. Wolters Kluwer 2017.

Haarmann – Mansala 2012

Pirkko-Liisa, Haarmann – Marja-Leena, Mansala: Immateriaalioikeuden perusteet. Talentum 2012.

Haarmann 2014

Haarmann, Pirkko-Liisa: Immateriaalioikeus. 5. uudistettu painos. Talentum 2014.

Harenko – Niiranen – Tarkela 2016

Harenko, Kristiina – Niiranen, Valtteri – Tarkela, Pekka: Tekijänoikeus. 2. uudistettu painos. Alma Talent 2016.

Husa 2013

Husa, Jaakko: Oikeusvertailu teoria ja metodologia. Lakimiesliiton kustannus 2013.

Häyhä 1997

Häyhä, Juha: (toim.) Minun metodini. WSOY 1997.

Innanen – Jäske 2014

Innanen, Antti – Jäske, Jukka: Brändin suoja. Edita Publishing 2014.

Kanniainen – Määttä – Timonen 1996

Kanniainen, Vesa – Määttä, Kalle – Timonen, Pekka: Oikeustaloustiede, johdantoa lähestymistapoihin ja käsitteisiin s. 11-45 teoksessa Kanniainen, Vesa – Määttä, Kalle (toim.) Näkökulmia oikeustaloustieteeseen. Tammer-Paino 1996.

Kanniainen – Takalo – Simojoki 1998

Vesa, Kanniainen – Tuomas, Takalo – Samuli, Simojoki: Immateriaalioikeuksien taloustiede s. 137-157 teoksessa Kanniainen, Vesa – Määttä, Kalle (toim.) Näkökulmia oikeustaloustieteeseen 2. Lakimiesliiton kustannus 1998.

Kobuss – Bretz – Hassani 2013

Kobuss, Joachim – Bretz, Alexander – Hassani, Arian: Become a Successful Designer Protect and Manage Your Design Rights Internationally. Birkhäuser Verlag GmbH 2013.

Mähönen – Määttä 2002

Mähönen, Jukka – Määttä, Kalle: Uusia näkökulmia oikeustaloustieteeseen s. 181-204 teoksessa *Ervasti, Kaijus – Meincke Nina (toim.) Oikeuden tuolla puolen*. Lakimiesliiton kustannus 2002.

Määttä 1999

Määttä, Kalle: Oikeustaloustieteen aakkoset. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 1999.

Määttä 2005

Määttä, Kalle: Yritysoikeus yritystoiminnan suunnittelussa. Edita Publishing 2005.

Määttä 2016

Määttä, Kalle: Oikeustaloustieteen perusteet. 2. uudistettu painos. Edita Publishing 2016.

Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005

Oesch, Rainer – Rinkineva, Marja-Leena – Hietamies, Heli – Puustinen, Karri: Malloikeus- muotoilun suoja. Talentum 2005.

Reichman 1993

Reichman, Jerome H.: Past and Current Trends in the Evolution of Design Protection Law – A Comment, 4 *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal* 1993 s. 387-403.

Riis 2010

Riis, Thomas: Functional and Economic Criteria as a Base for Systematization of IP Law. Teoksessa *In Search of New IP Regimes*. Publications IPR University Center 2010.

Searle – Brassell 2016

Searle, Nicola – Brassell, Martin: Economic Approaches to Intellectual Property. Oxford University Press, 2016.

Stone 2012

Stone, David: European Union Design Law – A Practitioners’ Guide. Oxford University Press 2012.

Stone 2016

Stone, David: European Union Design Law – A Practitioners’ Guide. 2nd Edition. Oxford University Press 2016.

Suthersanen 2010

Suthersanen, Uma: Design Law: European Union and United States of America. 2nd Edition. Thomson Reuters 2010.

Tolonen 1997

Tolonen, Juha: Oikeustiede tieteenä. Teoksessa *Minun metodini, toimittanut Juha Häyhä.* WSOY 1997.

Artikkelit

Mahmood 2014

Mahmood, Tiffany: Design Law in the United States as Compared to the European Community Design System: What Do We Need to Fix? *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* 2014 s. 555-583.

Monseau 2011

Monseau, Susanna: European Design Rights: A Model for the Protection of All Designers from Piracy. *American Business Law Journal* 2011. [<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1744-1714.2010.01111.x>] (15.7.2019)

Suthersanen 2011

Suthersanen, Uma: Function, Art and Fashion: Do We Need the EU Design Law? *Queen Mary University of London, School of Law* 2011. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1945142] (20.7.2019)

Stone 2013

Stone, David: Ten years of EU design law. WIPO Magazine 6/2013. December 2013. [https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2013/06/article_0006.html] (21.7.2019)

Timonen 1998

Timonen, Pekka: Oikeustaloustiede – mitä se on? Lakimies 1/1998 s. 100-114.

Toivonen 2000

Toivonen, Antti: Law and Economics, mitä se on? Lakimies 6/2000 s. 960-969.

Virallislähteet

HE 113/1970 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle mallioikeuslaiksi.

HE 6/2002 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi mallioikeuslain muuttamisesta.

HE 217/2002

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi mallioikeuslain muuttamisesta.

Muut virallislähteet

Vihreä kirja 1991

EC Green Paper on the Legal Protection of Industrial Design 1991, III/F/5131/91/EN.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017

Tekijänoikeuksien kansainvälinen suoja, Suomen tekijänoikeuslain kansainvälinen soveltaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:53. Jukka Liedes.

PRH/1969/01/2011

Patentti- ja rekisterihallituksen päätös koskien mallioikeusmääräyksiä.

Proposal for a European Parliament and Council Regulation on the Community Design.
Brysselissä 3.12.1993. Euroopan komission esityksestä.

Viranomaisjulkaisut

ETLA 2012

ETLA: Työ ja tuotanto muuttuvat digitaalitaloudessa - nykyinen immateriaalioikeuksien järjestelmä ei sovi uuteen talouteen. [[https://www.edilex.fi/uutiset/32839?allWords=immateriaalioikeus+historia&offset=1&perpage=20&sort=relevance&typeIds\[\]=127%3Afi&typeIds\[\]=127%3Afi%2C151%3Afi&typeIds\[\]=151%3Afi&searchSrc=1&advancedSearchKey=540893](https://www.edilex.fi/uutiset/32839?allWords=immateriaalioikeus+historia&offset=1&perpage=20&sort=relevance&typeIds[]=127%3Afi&typeIds[]=127%3Afi%2C151%3Afi&typeIds[]=151%3Afi&searchSrc=1&advancedSearchKey=540893)] (23.5.2019)

EUIPO: SSC007 – Statistics of Community Designs

[https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_euipo/the_office/statistics-of-community-designs_en.pdf] (10.5.2019)

EUIPO: EUIPO Design Focus 2010 to 2017 Evolution.

[https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/news/EUIPO_DS_Focus_Report_2010-2017_Evolution_en.pdf] (15.5.2019)

EUIPO: EUIPO Trade Mark Focus 2010 to 2017 Evolution.

[https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/news/EUIPO_TM_Focus_Report_2010-2017_Evolution_en.pdf]
(15.5.2019)

EUIPO: Haku- ja rekisteröintimenettely

[<https://euipo.europa.eu/ohimportal/fi/registered-community-design-applications>]
(15.7.2019)

Evaluation of EU legislation on design protection.

[https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2018-3527248/public-consultation_fi] (31.7.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Millainen malli rekisteröidään?

[https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/hakijalle/rekisteroinnin_edellytykset.html]
(15.5.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Mallien rekisteröintihakemukset ja haetut mallit vuosilta
2014-2019

[https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/tilastoja/mallien_rekisterointihakemukset_ja_haetut_mallit.html] (15.5.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Tavaramerkkihakemukset ja kansainväliset rekisteröinnit
vuosilta 2014-2019

[https://www.prh.fi/fi/tavaramerkit/tilastoja/tavaramerkkihakemukset_ja_kansainvaliset_rekisteroinnit.html] (15.5.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Mallin täytyy olla uusi

[https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/hakijalle/rekisteroinnin_edellytykset/uutuus.html] (10.5.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Muut esteet

[https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/hakijalle/rekisteroinnin_edellytykset/muut_esteet.html] (10.5.2019)

Patentti- ja rekisterihallitus: Scania on suurin mallioikeuksien haltija Suomessa.

Päivitetty 17.5.2017.

[https://www.prh.fi/fi/uutislistaus/2017/P_11738.html] (15.5.2019)

WIPO: Hague Yearly Review 2018. International Registration of Industrial Designs.

[https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_930_2018_exec_summary.pdf](8.5.2019)

WIPO: World Intellectual Property Indicators 2018. Geneva: World Intellectual Property
Organization.

[https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2018.pdf] (12.5.2019)

Oikeuskäytäntö

Euroopan unionin yleinen tuomioistuin

T-525/13

H&M Hennes & Mauritz v. SMHV – Yves Saint Laurent, tuomio 10.9.2015,
ECLI:EU:T:2015:617.

Euroopan unionin tuomioistuin

C-281/10

PepsiCo Inc. v. Grupo Promer Mon Graphic SA, tuomio 20.10.2011,
ECLI:EU:C:2011:679.

C-479/12

Gautzsch Großhandel GmbH & Co. KG v. Münchener Boulevard Möbel Joseph
Duna GmbH, tuomio 13.2.2014, ECLI:EU:C:2014:75.

C-345/13

Karen Millen Fashions Ltd v. Dunnes Stores ja Dunnes Stores (Limerick), tuomio
19.6.2014, ECLI:EU:C:2014:2013.

C-395/16

DOCERAM GmbH v. CeramTec GmbH, tuomio 8.3.2018, ECLI:EU:C:2018:172.

C-397/16 ja C-435/16 yhdistetyissä asioissa

Acacia Srl v. Pneusgarda Srl ja Audi AG (C-397/16) sekä Acacia Srl ja Rolando
D'Amato vastaan D^r. Ing. h.c. F. Porsche AG (C-435/16), tuomio 20.12.2017,
ECLI:EU:C:2017:992.

Julkisasiamiehen ratkaisuehdotukset

Julkisasiamies H. Saugmandsgaard Øe ratkaisuehdotus 28.9.2017.

Acacia Srl vastaan Pneusgarda Srl, konkurssissa, ja Audi AG ja Acacia Srl ja Rolando D'Amato vastaan Dr. Ing. h.c. F. Porsche AG. Corte d'appello di Milanon ja Bundesgerichtshofin esittämät ennakkoratkaisupyynnöt. Ennakkoratkaisupyynnö – Asetus (EY) N:o 6/2002 – Yhteisömallit – 110 artiklan 1 kohta.

Julkisasiamies Maciej Szpunar ratkaisuehdotus 2.5.2019.

Asia C-683/17. Cofemel – Sociedade de Vestuário SA vastaan G-Star Raw CV.

Korkein oikeus

KKO 2018:36

KKO 2005:105

Markkinaoikeus

MAO 259/16

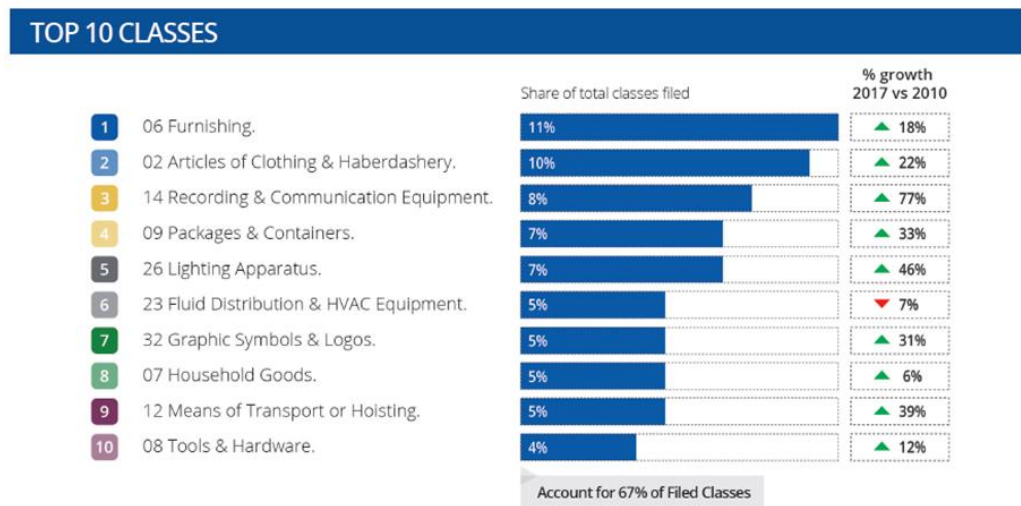
LYHENTEET

ETA	Euroopan talousalue
EU	Euroopan unioni
EU-malli	Rekisteröity yhteisömalli (Registered Community Designs RCD)
EUIPO	Euroopan unionin teollisoikeuksien virasto (European Union Intellectual Property Office)
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
EUYT	Euroopan unionin yleinen tuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
MalliA	Mallioikeusasetus
MalliL	Mallioikeuslaki
MAO	Markkinaoikeus
OHIM	Sisämarkkinoiden harmonisointivirasto nyk. EUIPO (Office for Harmonization in the Intellectual Property Organization)
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
TRIPS	Sopimus teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyvistä näkökohdista (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)
UCD	Rekisteröimätön mallioikeus (Unregistered Community Design)
WIPO	Maailman henkisen omaisuuden järjestö (World Intellectual Property Organization)

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1. Kymmenen suurimman yhteisömalliluokan kasvu vuodesta 2010 vuoteen 2017.

EUIPO Design Focus 2010 to 2017 Evolution. [https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/news/EUIPO_DS_Focus_Report_2010-2017_Evolution_en.pdf] (15.5.2019)

Kuvio 2. Kymmenen suurinta mallioikeuksien hakijaa vuosina 2010-2017.

EUIPO Design Focus 2010 to 2017 Evolution. [https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/news/EUIPO_DS_Focus_Report_2010-2017_Evolution_en.pdf] (15.5.2019)

Kuvio 3. EUIPO:n mallitietokanta:

Mallin numero: 002598144-0045, Mallin haltija: Posti Group Oyj.

Kuvio 4. EUIPO:n mallitietokanta:

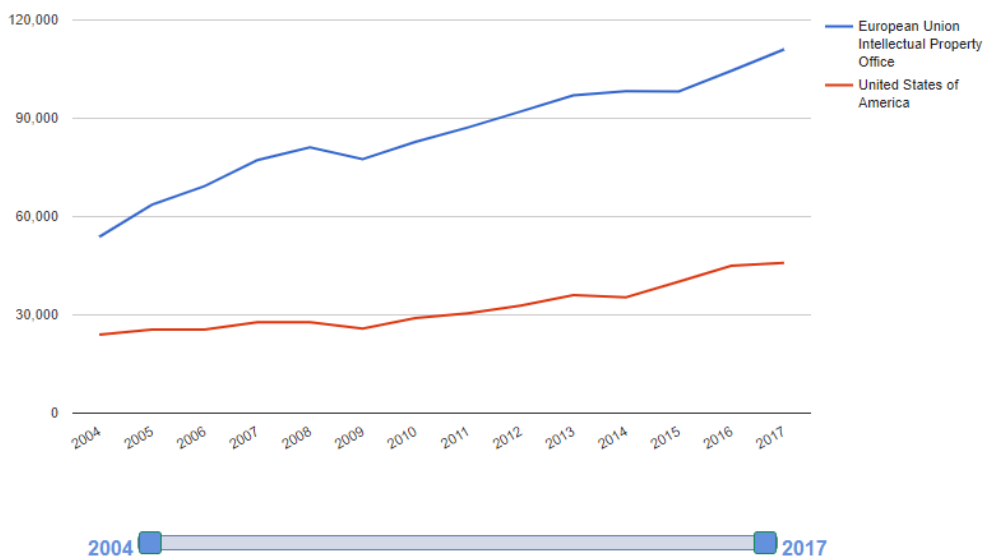
Mallin numero: 002598144-0004, Mallin haltija: Posti Group Oyj.

Kuvio 5. WIPO:n tilastot. Industrial Design – Application design counts for the top 20 of-fices.

United States of America ja European Union Intellectual Property Office. Haetut vuodet 2004-2017.

[<https://www3.wipo.int/ipstats/keyLineChart>] (29.7.2019)

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman taustaa

Muotoilulla on vahva asema suomalaisessa yritystoiminnassa ja yritykset ovat valmiita käyttämään resursseja tuotteiden muotoiluun.¹ Tuotteiden muotoilun eli designin suojaaminen koetaan tärkeäksi niin suunnittelijoiden, kuin yritystenkin näkökulmasta. Muotoiluun panostaminen on usein järkevää, sillä tuotteiden houkuttelevuudella voidaan luoda arvokasta kilpailuetua yritykselle. Muotoilun suojaamisen tärkeys korostuu etenkin teollisesti tuotetuissa tuotteissa, sillä tuotteiden muotoilu voi muodostaa osan tuotteen kokonaisarvosta.² Muotoilun suojaaminen voidaan myös ottaa osaksi yrityksen strategiaa jolloin sitä voidaan käyttää kilpailuvalttina ja –aseena markkinoilla yrityksen kilpailijoita vastaan³.

Tuotteiden muotoilua voidaan suojata monin keinoin, joista tyypillisimpiä ovat immateriaalioikeudelliset suojamuodot – tekijänoikeus, tavaramerkki ja mallioikeus.⁴ Immateriaalioikeudellisista suojamuodoista mallioikeus on suoranaisesti tuotteiden ulkomuodon suojaamiseen luotu suojamuoto. Mallioikeuden tarkoituksena on taata tuotteille tarkkaan rajattu suoja kopiointia vastaan, kannustaa suunnittelijoita luovaan tuotekehittelyyn ja antaa mallinlujalle mahdollisuus korvaukseen luomastaan muotoilusta. Tuotteiden muotoilua on suojattu kautta historian, sillä jo 1500-luvun Pohjois-Italiassa suojattiin gobeliini- ja tapettimalleja sekä 1750-luvulla Ranskassa ja Ruotsissa suojattiin silkkituotteita.⁵ Tuotteiden suojaaminen on tärkeää, jotta kilpailijat eivät pääse taloudellisesti hyötymään toisten yritysten tuotteita. Tietyissä tuoteryhmissä tuotteen ulkomuoto ja materiaali voivat olla ainoat tekijät, jotka erottavat yrityksen tuotteen kilpailevan yrityksen tuotteista ja vaikuttavat kuluttajan ostopäätökseen. Usein mielletään, että muotoilun suojaaminen on tärkeää yrityksille, jotka harjoittavat pääasiallisesti tuotteiden muotoilua, mutta tosiasiasa, kun tuotteet suojataan oikein, ne voivat olla erinomaisia oikeuksia isoillekin teollisuudenalan yrityksille.

¹ *Innanen – Jäske* 2014, s. 152.

² *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 165.

³ Yritykset ovat pystyneet seisauttamaan kilpailijoiden tuotantoa tai toimituksia mallioikeuksien avulla. Ks. *Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck* 2016, s. 133.

⁴ *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 31.

⁵ *Haarmann* 2014, s. 265.

Mallioikeuden ongelmaksi on koettu, että se on kansainvälisesti vähiten yhdenmukaistettu immateriaalioikeuden ala.⁶ Se mielletään jopa immateriaalioikeuden ammattilaisten keskuudessa haastavaksi suojamuodoksi. Kun patenttia, tavaramerkkiä ja mallioikeutta lähdettiin yhtenäistämään EU:n alkuaikoina, kohdattiin mallien osalta se tosiasia, että kansalliset järjestelmät olivat todella erilaiset.⁷ Vaikka muotoiluun ollaan valmiita panostamaan ja oikein suojattu muotoilu on yrityksille kilpailuetu, on kuitenkin tuotteiden ulkomuotoon liittyvien oikeuksien suojaaminen ollut kautta historian yksi immateriaalioikeuden haasteista. Eri oikeusjärjestelmissä on päädytty toinen toistaan erilaisempiin ratkaisuihin muotoilun suojaamiseksi. Kysymys siitä, mikä on optimaalinen ja taloudellisesti tehokas suoja tuotteen muotoilulle tai miten ylipäätään muotoilua tulisi suojata, on edelleen immateriaalioikeuksien maailmaa askarruttava kysymys.⁸ Vaikka mallioikeutta pidetäänkin vaikeasti ymmärrettävänä ja monimutkaisena järjestelmänä, ovat mallioikeuden asiantuntijat todenneet, että sen rooli on kuitenkin ollut merkittävä modernien immateriaalioikeuksien kehityksessä:

“Industrial design has posed the intellectual property world’s single most complicated puzzle.⁹ It is also one of the oldest dilemmas in world intellectual property law, and one that played a prominent role in the development of modern intellectual property law.¹⁰”

Mallioikeuksien käyttö on myös muihin immateriaalioikeudellisiin suojamuotoihin verrattuna jäänyt vähäisemmäksi, minkä vuoksi on pohdittu mallioikeuden merkitystä tuotteiden muotoilun suojaamisessa. Yleisesti ottaen immateriaalioikeuksia pidetään kuitenkin tärkeinä kauppapoliittisina välineinä¹¹ sekä vahvoina oikeudellisina keinoina luovan henkisen työn suojaamiseen, minkä vuoksi niitä pyritään täysimääräisesti hyödyntämään tuotteiden suojaamisessa. Immateriaalioikeudet ovat tyypillisesti tehokkaita tapoja suojata tuotteita, koska ne ovat tarkkaan säänneltyjä. Immateriaalioikeuksien toimintaympäristö on kuitenkin muuttunut ja tänä päivänä suojan hakemisessa on otettava huomioon kansainvälistynyt kaupankäyntiympäristö ja EU:n tavaroiden vapaa liikkuvuus, joka on johtanut siihen, että suomalaisten yritysten kotikenttä ei ole enää ainoastaan Suomi. Kansainvälisen kaupankäynnin

⁶ Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck 2016, s. 133.

⁷ Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck 2016, s. 133 ja 137.

⁸ Dinwoodie – Janis 2010, s. 3.

⁹ Reichman 1993, s. 387.

¹⁰ Dinwoodie – Janis 2010, s. 3.

¹¹ Haarmann 2014, s. 43.

myötä tuotteiden suojaamisesta on tullut entistä tärkeämpää, sillä yritykset yhä useammin suuntaavat markkinansa kotimaan rajojen ulkopuolelle, jolloin on huomioitava suojaaminen kyseisissä ympäristöissä.

Uusien materiaalien käyttöönotto, sekä ihmisten lisääntynyt kiinnostus design-tuotteisiin ei ole näkynyt niin kasvavasti mallisuojarahakemusten määrissä, mitä olisi voitu odottaa. Mallioikeuksia rekisteröivät edelleen design-tuottajien sijaan pääosin perinteisen teollisuuden edustajat, kuten autoteollisuuden, kodinkoneteollisuuden sekä huonekaluteollisuuden -toimijat. Mallisuojan heikkoa suosiota on perusteltu muun muassa sillä, että mallisuoja on monelle yritykselle vieras ja tuomioistuinten ratkaisukäytäntö ei tue mallinhaltijoiden oikeuksia. On myös arveltu, että osa yrityksistä ei ole havainnut mallioikeuden yhteyttä brändinrakentamisessa tai laajemmin koko yrityskuvan rakentamisessa, ja siksi ne ovat jättäneet lain-säädännön tarjoamat mahdollisuudet yhtenä kilpailutekijänä pitkälti hyödyntämättä.¹² Tehokkaille suojausjärjestelmille on kuitenkin ominaista, että ne luovat kannustimet maksimoida syntyvien oikeuksien arvo vähennettynä niiden luomiseen tarvittavien resurssien arvolla¹³. Tehokkaat järjestelmät luovat kannustimet uusien innovaatioiden luomiseen.

Mallioikeudet ovat mielenkiintoisia oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta. Oikeustaloustieteessä on perinteisesti ajateltu, että informaatiolla on julkishyödykkeen luonne¹⁴ ja pääosin immateriaalioikeudet ovat arvossaan niiden sisältämän informaation vuoksi. Voidaan-kin katsoa oikeustaloustieteen oppeja hyödyntäen, että yleisesti immateriaalioikeudellisen sääntelyn taustalla on keksintöjen ja muiden henkisten aikaansaannosten suojaaminen vapaamatkustajilta.¹⁵ Jos keksintöjä tai muita henkisen työn tuloksia ei suojattaisi, vapaille markkinoilla ei olisi riittävästi kannustinta keksintöjen luomiseen, koska kaikki voisivat hyötyä vapaasti toisen tuottamasta informaatiosta käyttämättä omia resursseja tuotteiden luomiseen. Tuotteiden suojaaminen avustusten ja palkintojen sijaan immateriaalisilla suoja-
muodoilla on katsottu järkeväksi siitä syystä, että palkkio on suoraan suhteessa keksinnön arvoon.¹⁶ Mitä paremman keksinnön luo, sitä paremmat taloudelliset edut keksintö tuottaa sen haltijalle.

¹² Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 171.

¹³ Kannianen – Takalo – Simojoki 1998, s. 140.

¹⁴ Ks. Määttä 2016, s. 121 ja Määttä 1999, s. 47.

¹⁵ Määttä 1999, s. 47.

¹⁶ Määttä 1999, s. 47-48.

Yritysten syitä mallioikeuden rekisteröinnille ovat olleet muun muassa mallin eroavuus kilpailijoiden mallista, mallin innovatiivinen luonne ja sen helppo kopioitavuus. Mallisuojan tärkeys korostuu etenkin sellaisille yrityksille, jotka panostavat tuotesuunnitteluun ja haluavat estää, että muut yritykset eivät voi kopioida heidän tuotteitaan.¹⁷ Kuitenkin vapailla markkinoilla on myös vaihtoehtona, että yritys turvautuu johonkin toiseen suojaamuotoon tai tarkoituksellisesti altistaa tuotteensa kilpailulle. Kun yritys jättää suojaamatta tuotteensa, on olemassa riski jäljittelylle. Jäljittely ja kopiointi eivät kuitenkaan aina ole negatiivisia asioita, sillä ne voivat myös kehittää muotoilua ja muotoilijoiden tietoisuutta sekä vähentää markkinoiden vääristymiä kuten monopoleja.¹⁸ Yleensä negatiiviseksi mielletään kuitenkin sellainen jäljittely, jossa toista kopioimalla pyritään minimoimaan omat kustannukset ja välttämään omien resurssien käyttämiseltä.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tässä tutkielmassa on tarkoitus tutkia mallioikeuden merkitystä muotoilun suojaamisessa. Koska muotoilun merkitys on selkeästi kasvanut nyky-yhteiskunnassa, ja mallioikeuden merkitystä muotoilun suojana ei ole täysin yksiselitteisesti ymmärretty, on syytä tarkastella, onko mallioikeus nykyisessä muodossaan sellainen suojaamuoto muotoilun suojaamiseen, että se suojaa tuotteiden ulkomuotoa parhaimmalla mahdollisella tavalla. Tarkastelussa otetaan erityisesti huomioon mallioikeussäätelyn tavoitteet ja pyritään peilaamaan nykyisiä tarpeita näihin tavoitteisiin nähden.

Tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Onko nykyisessä immateriaalioikeusjärjestelmässä lainkaan tarvetta mallioikeussäätelylle vai pystytäänkö muotoilua suojaamaan riittävästi muille keinoilla?
2. Jos on olemassa tarve mallioikeussäätelylle, onko säätely tehokasta ja kannustaaako se suunnittelijoita luomaan uutta muotoilua?
3. Kun tarkastellaan tulevaisuuden tarpeita, miten muotoilun suojaamista ja mallioikeusjärjestelmää voisi kehittää niin, että se kannustaisi ahkerammin suojaamaan tuotteita malleilla?

¹⁷ Innanen – Jäske 2014, s. 153.

¹⁸ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 169.

Nykyinen immateriaalioikeusjärjestelmä muodostuu useasta eri suojamuodosta, joilla voidaan usein suojata myös tuotteiden ulkomuotoa. Tutkielmassa selvitetään mikä on muiden immateriaalioikeudellisten suojamuotojen suhde mallioikeuteen ja tarjoavatko ne sellaista suojaa, että mallioikeuden merkitys muotoilun suojakeinona heikkenee. Tärkeää on myös selvittää, muodostavatko suojamuodot päällekkäisyyksiä keskenään. Tutkielman tarkoituksena ei ole käydä jokaista mallioikeusjärjestelmän sääntelykohtaa läpi ja etsiä sieltä epäselvyyksiä, vaan käsiteltäviksi aiheiksi on nostettu sellaisia asioita, jotka ovat olleet esillä mallioikeussääntelyn alusta alkaen, ja jotka on koettu ongelmiksi mallioikeusammattilaisten keskuudessa.¹⁹ Mallioikeussääntelyn tavoitteet ja niiden toteutuminen sekä EU:n harmonisointiprojektit ovat onnistuneet oletettua heikommin, joten olennaisessa osassa on ymmärtää millainen on ollut oikeudellinen tila mallioikeussääntelyn alkuaikoina ja onko oikeustila muuttunut vai miksi sääntely ei ole vastannut kaikkiin tarpeisiin.

Tutkielmassa keskitytään kansallisen mallioikeussääntelyn ohella EU:n mallioikeussääntelyyn, sillä sen alkuperäisenä tavoitteena on ollut luoda EU:n talousalueelle vahva suoja malleille, jotta EU olisi houkutteleva vaihtoehto yrityksille verrattuna muihin vastaaviin talousalueisiin, kuten Yhdysvaltoihin. Sääntelyratkaisuja tutkittaessa on otettu tarkempaan tarkasteluun autoteollisuus ja varaosaoppi, sillä autoteollisuus on yksi EU:n tärkeimmistä teollisuudenaloista, joka on aiheuttanut keskustelua paljon mallioikeuden alalla. Lisäksi rekisteröimätöntä mallia käsiteltäessä on pohdittu ensisijaisesti vaateteollisuuden tarpeita. Muutoin tutkielma on kirjoitettu kaikki teollisuudenalat huomioon ottaen.

1.3 Tutkielman metodit, lähdeaineisto ja rakenne

Oikeudellisen tutkimuksen painoarvo on heti korostuneempi, jos se palvelee useaa muutakin yhteiskunnallista tiedonintressiä.²⁰ Tästä syystä tutkielmassa on tuotu perinteisen lainopin rinnalle oikeustaloustieteellinen näkökulma. Oikeustaloustiede on normatiivista. Sillä pyritään kriittisesti analysoimaan taloustieteellisin apuvälinein tietyn lainsäädännön tarkoituksenmukaisuutta ja kehittämistarpeita.²¹ Tässä tutkielmassa oikeustaloustieteellisen tutki-

¹⁹ Nämä havainnot on tehty tutkimalla kirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä, sillä monissa mallioikeutta käsittelevissä teoksissa on tuotu esiin kyseisiä epäkohtia, esimerkkinä havainnoista on varaosaoppi. Ks. *Stone* 2016, s. 13.

²⁰ *Mähönen – Määttä* 2002, s. 182.

²¹ *Kanniainen – Määttä – Timonen* 1996, s. 12.

muksen kohteeksi joutuu mallioikeus. Normatiivisella sääntelyteorialla tutkitaan, minkälainen ohjauskeino tai sääntelyvaihtoehto palvelee parhaiten tietyn yhteiskuntapoliittisen tavoitteen saavuttamista, jos oikeudellinen sääntely ylipäättään katsotaan tarpeelliseksi.²² Puolestaan positiivisella sääntelyteorialla analysoidaan lainsäätäjän valintoihin liittyviä tekijöitä.²³ Lainsäätäjän valintoihin vaikuttavat usein poliittisten ja eturyhmien mielipiteet, jotka on syytä ymmärtää aina kun arvioidaan lainsäätäjän tarkoituksia. Joskus poliittiset mielipiteet saattavat vaikuttaa niin suuresti sääntelylliseen päätöksentekoon, että päädytään ratkaisuun, joka palvelee vain tiettyjä osapuolia. Mallioikeuslainsäädännön valmistelussa oli EU-tasolla poliittisia erimielisyyksiä, mitkä on syytä selvittää tutkielmassa, jotta voidaan ymmärtää miksi on päädytty tiettyihin sääntelyratkaisuihin.

Normatiivisella sääntelyteorialla tutkitaan, onko lainkaan tarvetta mallioikeussääntelylle. Toinen kysymys on, millaisella tavalla on tehokkainta hoitaa mallioikeuksien suojaaminen. Millainen on tosiasiaassa se sääntely, joka pyrkii tavoitteeseen, eli kannustamaan suunnitellijoita uuteen muotoiluun. Onko yhteiskunnalliseen ongelmaan puututtu mallioikeussääntelyn keinoin oikealla tavalla, ja saavatko muotoilijat tuotteilleen parasta mahdollista suojaa nykyisen mallioikeusjärjestelmän avulla. Lainopilla, eli oikeusdogmatiikalla selvitetään oikeussääntöjen sisältöä ja oikeussäännösten systematisointia.²⁴ Lainopin avulla selvitetään voimassaolevien oikeusnormien sisältöä ja sitä, mikä merkitys lailla ja muilla oikeuslähteillä on.

Tutkielmassa on käytetty muitakin tapoja tutkia ilmiöitä. Etenkin oikeusvertailu on aiheellista immateriaalioikeuden kansainvälisen luonteen vuoksi sekä oikeushistoriaa on tuotu esiin tutkielman alussa mallioikeuden kehityksen ja siinä tapahtuneiden muutosten havainnollistamiseksi. Oikeushistoriallisella näkökulmalla tutkitaan, mitkä historialliset syyt ovat vaikuttaneet voimassaolevan järjestelmän syntyyn ja miten yhteiskunnalliset olosuhteet ovat muuttuneet ja aiheuttaneet muutostarpeita. Oikeusvertailun avulla asetetaan eri maiden kansalliset järjestelmät rinnakkain pyrkimyksenä irtautua kansallisvaltion asettamista rajoista oikeuden tutkimuksessa.²⁵ Tutkielmassa syy oikeusvertailun käyttöön ei välttämättä ole

²² Määttä 2016, s. 32.

²³ Määttä 2016, s. 32.

²⁴ Aarnio 1997, s. 36.

²⁵ ”Oikeusvertailu on lähtökohtaisesti kansainvälistä toimintaa, koska se irtautuu tietoisesti kansallisvaltion oikeusjärjestyksen asettamista rajoista.” Ks. Husa 2013, s. 30-31.

oman oikeusjärjestelmän parempi ymmärtäminen, vaan oman oikeusjärjestelmän kehityskohteiden löytäminen. Oikeusvertailun avulla pyritään tarkastelemaan omaa oikeusjärjestelmää helikopteriasetelmasta ilman oman oikeusjärjestelmän antamia rajoitteita arvioida sitä objektiivisesti. Omaan oikeusjärjestelmään tässä tutkielmassa luetaan mukaan myös EU-malleja koskeva lainsäädäntö, sillä mallit ovat suoraan voimassa myös Suomessa ja täten Suomen alueella vaikuttavaa oikeutta. Oikeusvertailevaa ja oikeushistoriallista metodologiaa käytetään tutkielmassa apuna, mutta ne eivät ole tutkielman varsinaisia metodeja, joilla voidaan löytää vastaukset esitettyihin ongelmiin.

Kun etsitään ratkaisuja tutkielmassa esitettyihin ongelmiin, voi uusilla tutkimusmenetelmillä löytää erilaisia näkökulmia ja vastauksia asioihin, jotka voivat olla toimivampia kuin perinteiset menetelmät. Vaarana kuitenkin on, että monista asioista voi tulla niin sanotusti kiiltokuvamaisia, eli ne mainitaan niiden tarpeellisuuden vuoksi, vaikka tosiasiallisesti reaalin maailma on todella kaukana kyseisestä asiasta²⁶. Tässä tutkielmassa on valittu oikeustaloustieteellinen näkökulma toiseksi tavaksi etsiä ratkaisuja tutkielmassa esitettyihin kysymyksiin. Oikeustaloustieteellinen näkökulma halutaan kuitenkin tuoda mukaan todellisena näkökulmana aiheeseen, eikä vain kiiltokuvana tuomaan markkinataloudellista näkökulmaa aiheeseen. Oikeustaloustieteellinen näkökulma on toimiva tutkimusnäkökulma tähän aiheeseen, sillä alun perin mallioikeusjärjestelmä on luotu taloudellisista syistä ja niiden arvioimista on helpompi harjoittaa metodilla, jonka avulla voidaan ottaa kantaa myös taloudellisiin argumentteihin.

Oikeustaloustiede on hyvin monimuotoinen tutkimussuuntaus tai koulukunta, josta käytetään vakiintuneesti nimitystä ”Law and Economics”.²⁷ Se ei ole vain taloustieteellistä tutkimusta, jossa tutkimuskohteena on oikeusjärjestelmä ja sen yksittäiset oikeusinstituutiot, vaan pikemminkin oikeustaloustiede ulottuu periaatteessa kaikille oikeudenoille.²⁸ Oikeustaloustieteelle on ominaista lainsäädännön taloudellinen analyysi, eli sääntelyvaihtoehtojen ja ratkaisukäytäntöjen taloudellisten vaikutusten arvioiminen, sekä siihen perustuvat kannanotot eri vaihtoehtojen hyvistä ja huonoista puolista ja keskinäisestä paremmuudesta.²⁹

²⁶ Tolonen on todennut, että monesti erilaiset suuntaukset voivat olla kiiltokuvamaisia mainintoja hallituksen esityksissä, vaikka todellisuudessa yritystoiminta on ketjuuntunut koko ajan yhä etäämmälle siitä ideaalikuvaista, joka meille hallituksen esityksissä annetaan. *Tolonen* 1997, s. 302.

²⁷ *Timonen* 1998, s. 100.

²⁸ *Määttä* 2016, s. 11.

²⁹ *Timonen* 1998, s. 100.

Oikeustaloustiede on alun perin Yhdysvalloista kotoisin oleva tutkimussuuntaus³⁰, jota on harjoitettu jo vuosien ajan. Vaikka suuntauksen sisällä vallitsee eroja, lähtökohta oikeustaloustieteen harjoittamiselle on, että lainsäädännön ja oikeudellisten käytäntöjen sisältö vaikuttaa talouden toimintaan.³¹ Oikeustaloustieteen harjoittajien mukaan kaikessa oikeudellisessa argumentaatiossa tulisi siis ottaa huomioon oikeuden ja talouden suhde. Oikeustaloustieteen pystyykin helposti yhdistämään osaksi melkein mitä vain oikeudellista argumentaatiota. Suomalaisessa oikeustaloustieteessä on usein otettu huomioon sääntelyn tehokkuutta erilaisissa tilanteissa eli oikeustaloustieteellinen tutkimus on pohjautunut vahvasti tehokkuusanalyysiin. Keskeistä tässä ajattelusuunnassa on, että oikeussäännöt nähdään sellaisena kustannuksia aiheuttavana tekijänä, jolla on suora vaikutusyhteys talouden toimintaan.³² Tähän liittyy vahvasti se, että laki ei ole tehokas, jos se vain tosiasiallisesti lisää oikeustaloudessa vallitsevia epäselvyyksiä ja aiheuttaa tämän myötä kustannuksia, esimerkiksi valituksen käsittelyn vuoksi. Samalla tapaan voidaan ajatella tehokkaan lain olevan sellainen, että sen soveltaminen on selkeää eikä se jätä asioita epäselväksi. Tosiasia on kuitenkin se, että kaikilta osin täydellistä lakia ei ole olemassa³³.

Tutkielmassa tutkitaan lainsäädännön, oikeustapauksien ja -kirjallisuuden sisältöä, tarkoituksena selvittää mallioikeusjärjestelmän suosioon sekä sääntelyratkaisuihin vaikuttavia asioita. Kotimaisia oikeustapauksia on vähän mallioikeuteen liittyen, joten tarkoituksenmukaista on lisäksi selvittää EUT:n ennakkopäätöksiä mallioikeuteen liittyen. Tarkastelussa otetaan huomioon erityisesti tapaukset liittyen yhteisömalliin, koska yhteisömallia koskevista tapauksista voidaan löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin. Suomalaista mallioikeudellista oikeuskirjallisuutta on vähän ja vaikka monissa immateriaalioikeudellisissa teoksissa on käsitelty mallioikeutta, sen syvempi tarkastelu on jäänyt useissa teoksissa muiden immateriaalioikeudellisten suojamuotojen varjoon. Koska mallioikeuden suojan laajuudella on merkitystä koko järjestelmän tehokkuuteen, on myös suoja-alan laajuuteen liittyvät näkökannat tärkeitä ottaa huomioon. Koska tutkielma kohdistuu pääosin aiheeseen, josta ei ole suomalaista oikeuskirjallisuutta tai suomalaista oikeuskäytäntöä, on haettava tulkintaa EU:n tasolta, jonka merkitys etenkin mallien kohdalla on muuttunut tärkeämmäksi yhteisömallin

³⁰ *Timonen* 1998, s. 100.

³¹ Ks. *Timonen* 1998, s. 100.

³² *Timonen* 1998, s. 111.

³³ *Määttä* 2016, s. 56.

harmonisoinnin ja kansallisten järjestelmien heikentymisen myötä. EU:n mallioikeusjärjestelmää on luontevaa vertailla Yhdysvaltojen järjestelmään, koska Yhdysvalloissa oikeustaloustieteellä on vahva asema ja Yhdysvallat muodostavat hyvin samantyyllisen talousalueen EU:n kanssa.

Tutkielma jakautuu kuuteen lukuun, joista neljä keskimmäistä lukua muodostavat tutkielman pääluvut. Ensimmäisessä pääluvussa tarkastellaan mallioikeussäätelyä ja juridisten instrumenttien kehitystä. Toisessa pääluvussa käydään läpi, kuinka malleilla voidaan suojella muotoilun taloudellisia intressejä. Pääluvussa 4 käsitellään tarkemmin malleja oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta ja tutkitaan niiden asemaa innovaatiopolitiikan välineenä. Viimeisessä pääluvussa ennen johtopäätöksiä käsitellään mallioikeussäätelyn sääntelyratkaisuja, joilla voi olla vaikutus mallioikeuden suosioon. Viimeisessä pääluvussa lisäksi vertaillaan EU:n mallioikeusjärjestelmää Yhdysvaltojen järjestelmään ja tutkitaan, onko Yhdysvaltojen järjestelmässä käytetty sellaisia sääntelyratkaisuja, jotka voisivat ratkaista tutkimuskysymyksissä esitettyjä ongelmia.

Koska jokaisen tieteellisen tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa kohteesta jotakin, jota kukaan ei ole aiemmin tuonut esille,³⁴ tämän tutkielman tarkoituksena on tuottaa uusia näkökulmia tarkasteltavaan asiaan uusien tutkimusmetodien avulla, joita mallien tutkimisessa ei ole aiemmin käytetty. Lisäksi mallioikeuksista ei ole hetkeen kirjoitettu oikeustieteessä, mistä syystä viimeaikaisten muutosten esiin nostaminen on tärkeää. EU:ssa on juuri käyty läpi tavaramerkkien harmonisointiprojekti, minkä lisäksi Euroopan komissio on vuonna 2019 teettänyt mallioikeusjärjestelmän muutostarpeisiin liittyvän kyselyn. Kyselyn lopputuloksista riippuen, voi mallioikeusjärjestelmän uudistus tulla ajankohtaiseksi lähivuosina.

³⁴ Häyhä 1997, s. 19.

2 MUOTOILUN SUOJAAMISEN SÄÄNTELYKENTTÄ JA JURIDISTEN INSTRUMENTTIEN KEHITYS

2.1 Mallioikeus immateriaalioikeuden järjestelmässä

2.1.1 *Teollisen muotoilun merkittävin oikeudellinen suojakeino*

Mallioikeus on patentin ja tavaramerkkioikeuden ohella yksi teollisoikeuksiin kuuluvista immateriaalioikeudellisista suojamuodoista. Sillä suojataan tuotteen tai sen osan ulkomuotoa. Mallioikeuden tarkoituksena on muiden immateriaalioikeudellisten suojamuotojen tapaan kannustaa suunnittelijoita uuden muotoilun kehittämiseen sekä tukea niitä, jotka ovat valmiita investoimaan muotoilun tuloksiin.³⁵ Mallioikeudella luovan henkisen työn tuloksena syntyneen mallin luojalle tai taholle, jolle hänen oikeutensa on siirtynyt, turvataan määrättyissä rajoissa yksinoikeus käyttää hyväksensä työnsä tuloksia.³⁶ Kun uudet ja yksilölliset mallit suojataan ja estetään niiden kopiointi, joutuvat suunnittelijat luomaan entistä yksilöllisempiä malleja, jotka erottuvat aiemmista. Aktiivinen uuden suunnittelemisen ja kekseliäisyys halutaan ikään kuin palkita yksinoikeudella tiettyyn muotoiluun.

Mallioikeus tarjoaa suojaa sekä teollisesti muotoilluille tuotteille, että yksittäisille käsityönä tehdyille tuotteille. Mallioikeussäätelyn taustalla ovat vahvasti olleet intressit teollisen muotoilun tuotteiden suojaamiseen. Suomen mallioikeuslain (221/1971 MalliL) esitöissä on todettu, että mallioikeus on tarpeellinen suojamuoto turvaamaan suunnittelijan luomistyön tuloksia.³⁷ Ensimmäisessä mallioikeutta koskevassa hallituksen esityksessä on lisäksi korostettu, että malli on tarkoitettu käytettäväksi teollisessa tuotannossa ja liiketoiminnassa, missä erityisesti korostuu suojan tarve kopiointia vastaan.³⁸ Tuotteiden kopioinnilta halutaan suojella, sillä se on pääsääntöisesti edullisempaa kuin alkuperäistuotteen luominen, sillä kopioija säästyy kokonaan tuotteen kehityskustannuksilta.

³⁵ Haarmann 2014, s. 266.

³⁶ Määttä 2016, s. 134.

³⁷ HE 217/2002, s. 1.

³⁸ HE 113/1970 vp, s. 3.

EU:n mallioikeussäätelyn luomisen tavoitteet, ovat olleet ensisijaisesti taloudellisia. EU:n yhteismarkkinoiden tavoite nimittäin on houkutella alueelle yrityksiä mahdollistamalla taloudellisesti tehokas kaupankäynti alueella ja luomalla terve kaupankäyntiympäristö yrityksille.³⁹ Mallioikeuksien ja immateriaalioikeuksien tehokas toteuttaminen ovat ylipäätään niitä keinoja, joilla voidaan houkutella yrityksiä EU:n alueelle ja jotka samalla tuovat sinne taloudellista hyvinvointia.⁴⁰ Ennen yhteisömallin voimaansaattamista Euroopan komissio julkaisi mallioikeutta käsittelevän Vihreän kirjan⁴¹, jossa on todettu, että mallioikeus on myös tärkeä ase Euroopan talouksille taistelussa kolmansia halvemmän tuotannon maita vastaan, sillä tuotteiden muotoilu on monissa tapauksissa ratkaiseva tekijä, joka takaa taloudellisen menestyksen.⁴² Muotoilun merkitys on ymmärretty jo pitkään päättäjätasolla, minkä lisäksi muotoilijoiden pitäisi ymmärtää, että muotoilun suojaaminen on tärkeää jo tuotekehittelyvaiheessa. Heti uusien tuotantojen kehittämissä vaiheissa olisi tärkeää ottaa huomioon muotoilun suojaamiseen liittyvät asiat.

Vaikka mallioikeussäätelyn taustalla ovat olleet tärkeiden taloudellisten intressien suojaaminen ja mallioikeuksien on aikanaan kaavailtu tuovan lisää aktiivisuutta immateriaalioikeuksien maailmaan, on mallioikeussuoja jäänyt kuitenkin muihin immateriaalioikeuksiin nähden vähemmän käytetyksi suojamuodoksi. Suomessa mallioikeushakemukset muodostavat erittäin pienen osan kaikista haettavista immateriaalioikeudellisista suojamuodoista. On selvää, että EU:n yhteisömalli on viime vuosina ollut kasvussa ja se on vienyt suosiota kansallisten mallien rekisteröinniltä. Kansallista mallioikeusrekisteriä pitää yllä Patentti- ja rekisterihallitus, jonka ylläpitämästä tilastosta käy ilmi vuonna 2014 haetut mallit, joiden määrä oli 321, kun vastaava luku vuonna 2018 oli 168.⁴³ Voidaan todeta, että suomalaisia mallin hakijoita on ollut vähän, ja kun verrataan lukua tavaramerkkeihin, käy ilmi että niitä on samaisena vuonna 2018 haettu 3236.⁴⁴ Kansallinen tavaramerkki on säilyttänyt suosionsa EU-tavaramerkin rinnalla. Suomessa mallioikeuksia rekisteröivät design-tuottajien sijaan

³⁹ Ks. *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 67.

⁴⁰ Ks. *Suthersanen* 2010, s. 88.

⁴¹ Euroopan komission julkaisemat vihreät kirjat ovat asiakirjoja, joiden tarkoituksena on käynnistää unionin tasolla erityisiä aiheita koskevia keskusteluja. Niissä asianomaisia osapuolia (organisaatioita ja yksityishenkilöitä) kannustetaan osallistumaan neuvotteluihin ja keskusteluihin esitettyjen ehdotusten pohjalta.

⁴² Vihreä kirja 1991, s. 2.

⁴³ Patentti- ja rekisterihallitus: Mallien rekisteröintihakemukset ja haetut mallit vuosilta 2014-2019.

⁴⁴ Patentti- ja rekisterihallitus: Tavaramerkkihakemukset ja kansainväliset rekisteröinnit vuosilta 2014-2019.

pääosin perinteisen teollisuuden edustajat, kuten autoteollisuuden-, sekä kodinkoneteollisuudentoimijat. Suomessa suurin mallioikeuksien haltija onkin Scania CV AB, joka on suojannut puskurin suojuksia, kohdevalojen kehyksiä ja lokasuojan tiivisteitä.⁴⁵

EUIPO:n julkaiseman taulukon mukaan yhteisömallia rekisteröidään vuosittain noin 85 000, kun vastaavasti yhteisön tavaramerkkiä noin 135 000.⁴⁶ Vuonna 2017 mallihakemuksissa oli tapahtunut kasvua 36 prosenttia suhteessa vuoteen 2010⁴⁷, mikä kertoo siitä, että kasvua mallihakemuksissa on tapahtunut EU:ssa. Kuvio 1. selventää mallioikeusluokissa tapahtuneen kasvun vuosina 2010-2017. Suurimman hakemusmassan muodostaa luokka, johon kuuluvat huonekalut ja muut sisustustarvikkeet ja vahvana kakkosena on myöskin tasaista kasvua pitänyt vaatteiden ja ompelutarvikkeiden luokka. Merkittävin 77 prosentin kasvu on tapahtunut tallennus-, telekommunikaatio- tai tietojenkäsittelylaite -luokassa, mikä pitää sisällään muun muassa käyttöliittymät ja ikonit. Autoteollisuuden tai kodinkoneteollisuuden tuotteet eivät ole kärkikahinoissa EU-rekisteröinneissä, mikä on selkeä ero Suomen tilastoihin verrattuna. EU:ssa perinteisemmällä designaloilla, kuten vaateollisuudella ja huonekaluteollisuudella on selkeästi suurempi merkitys, kuin perinteisemmällä teollisuudenaloilla.

Kuviosta 2. ilmenee, että EU:ssa suurin mallioikeuksien hakija on Rieker Schuhe, joka edustaa kenkäteollisuuden toimijaa, toiseksi suurin on perinteisen teknologiateollisuuden yritys Samsung Electronics ja kolmantena toinen kenkäteollisuuden toimija Nike. Kuvion 2 toimijat ovat hyvin edustettuina suhteessa kuvioon 1. Kymmenen suurimman mallioikeustoimijan joukosta löytyy samoja yrityksiä, kuin tavaramerkkien kymmenen suurimman toimijan joukosta⁴⁸, mikä kuvastaa tiettyjen yritysten yleistä suojausaktiivisuutta. Suurimpien mallioikeushakijoiden ero suurimpiin tavaramerkkienhakijoihin on kuitenkin, että mallioikeushakijoissa on selkeästi enemmän perinteisiä designaloja edustavia yrityksiä. Vaikka mallioikeussääntelyn taustat ovat vahvasti olleet teollisuuden toimijoiden tukemisessa, on positivistista nähdä, että designalat ovat myös kasvavissa määrin löytäneet mallioikeudet.

⁴⁵ Patentti- ja rekisterihallitus: Scania on suurin mallioikeuksien haltija Suomessa.

⁴⁶ EUIPO: SSC007 – Statistics of Community Designs.

⁴⁷ EUIPO: EUIPO Design Focus 2010 to 2017 Evolution.

⁴⁸ EUIPO: EUIPO Trade Mark Focus 2010 to 2017 Evolution.

Maailmanlaajuisessa tarkastelussa EU:n toimijat jäävät Aasian maiden varjoon mallioikeushakemusten määrässä. WIPO:n tilastojen⁴⁹ mukaan maailman eniten mallioikeushakemuksia on kohdistettu Kiinan virastoon, mikä on yli puolet kaikista maailman mallioikeushakemuksista eli 50.6 prosenttia. Kaksikolmasosaa kaikista hakemuksista on suunnattu virastoihin, jotka sijaitsevat Aasiassa.⁵⁰ Kiinalaiset ovat kaikista aktiivisimpia mallioikeuksien hakijoita. Kansainvälisesti suurimmat mallienhakijat ovat Samsung Electronics ja LG Electronics.⁵¹ EU:n tasolla näkyvät samat toimijat kuin kansainvälisellä tasolla, kuitenkin isoimpien hakijoiden joukossa on EU:ssa paljon myös vaateteollisuuden toimijoita. EU:n alueelta löytyy merkittäviä muodin kaupunkeja ja kansainvälisesti isoja muotitaloja sekä brändejä, joilla on vaikutus vaateteollisuuden vahvaan asemaan EU:ssa. Usein yritysten on myös helpompi suojata tuotteensa omassa toimintaympäristössään, sillä puolustautuminen kopiointia vastaan omalla kotikentällä on usein helpompaa.

2.1.2 *Suhde muihin muotoilun suojakeinoihin*

Tuotteiden ulkomuodon suojaaminen ei rajoitu vain malleilla suojaamiseen, vaan muotoilu voi saada suojaa myös muilla immateriaalioikeuksilla sekä kilpailuoikeuden normeilla. Immateriaalioikeudellisista suojakeinoista tavaramerkillä ja tekijänoikeudella voidaan tietyissä tilanteissa suojata ulkomuotoa, ja myös patentoitu tai hyödyllisyysmallilla suojattu tuote voi harvinaisemmissa tapauksissa nauttia ulkomuodon suojasta. Tärkeä merkitys on lisäksi kilpailuoikeuden jäljittelynormeilla, jotka suojaavat myös tuotteen ulkomuodon oikeudenloukkauksilta.⁵²

Mallioikeus ei ole ainoa immateriaalioikeudellinen suojamuoto tuotteiden ulkomuodon suojaamiseen, sillä tuotteiden ulkomuotoa voidaan suojata muillakin keinoilla. Erilaisia oikeuksia voidaan yhdistää samaan tuotteeseen tai valita tuotteen ulkomuotoa parhaiten palveleva suojamuoto. Suojamuodot eivät aina sulje toisiaan pois, vaan niiden päällekkäisyydestä on monessa tapauksessa hyötyä muotoilijoille ja valmistajille, koska tuote saattaa olla suojattu

⁴⁹ Ks. WIPO: World Intellectual Property Indicators 2018 sekä WIPO: Hague Yearly Review 2018. International Registration of Industrial Designs.

⁵⁰ WIPO: World Intellectual Property Indicators 2018, s. 7.

⁵¹ WIPO: Hague Yearly Review 2018. International Registration of Industrial Designs, s. 8.

⁵² Rekisteröidyn mallin lisäksi ulkomuodon suojaa voi saada tietyissä tilanteissa rekisteröimätön malli, jota on käsitelty omassa kappaleessaan 3.4. Ks. *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 31 sekä *Sutherland* 2010, s. 89.

monella tavalla.⁵³ Esimerkiksi mallioikeus voidaan hakea täydentämään tavaramerkkisuojaa tai päinvastoin. Kuitenkin jos käytetään useita suojamuotoja samanaikaisesti, on tärkeää ymmärtää suojien erot. Esimerkiksi hyödyllisyysmalli ja mallioikeus eroavat sillä, että hyödyllisyysmallia haetaan tilanteessa, jossa tuotteessa on jokin tekninen idea.⁵⁴ Jos teknisen idean lisäksi tuotteessa on omaperäistä muotoilua, joka tuottaa tuotteelle lisäarvoa, olisi syytä huomioda muotoilunkin suojaaminen. Tämä siitä syystä, että tekniikan suojaaminen ei itsessään takaa sitä, etteikö joku voisi kopioida tuotteen ulkomuotoa.

Mallioikeuden edut täydentävänä suojamuotona ovat sen edullisuus, sekä suojapiirin maantieteellinen laajuus. EU-mallilla saa suojaa koko EU:n alueella. Suojamuotojen suoja-aikojen pituuksissa on myös eroja, mikä tulisi ottaa huomioon, kun puntaroidaan eri suojamuotojen välillä. Esimerkiksi tekijänoikeuden voimassaolo on huomattavasti pidempi mallioikeuteen verrattuna, mutta mallioikeuden saaminen voi olla usein varmempaa kuin tuotteen tekijänoikeudellisen teoskynnyksen ylittyminen. Suojamuotojen päällekkäisyydestä aiheutuu lisäksi jokaisen suojamuodon omat suojauskustannukset. Etenkin pienemmissä yrityksissä useat rekisteröintikustannukset voivat johtaa siihen, että yritys valitsee säästösyistä vain parhaiten palvelevan suojamuodon. Suuri merkitys yrityksille on myös sillä, minkälaisista tuotteista on kyse. Teknisille tuotteille ei välttämättä ole järkevää hakea mallisuojaa, sillä mallisuojalla ei saada taloudellista lisäarvoa yritysten tuotteille. Tällöin tärkeässä merkityksessä on ennemminkin tuotteiden patentointi.

Immateriaalioikeudellisista suojamuodoista voisi katsoa tekijänoikeuden olevan lähimpänä mallioikeutta, sillä tekijänoikeus antaa suojaa teoksen persoonalliselle ilmaisumuodolle.⁵⁵ Tekijänoikeuslain (404/1961) mukaan tekijänoikeuden syntymiseen riittää teoksen luovuus, itsenäisyys ja omaperäisyys.⁵⁶ Tekijänoikeutta tarkasteltaessa on arvioitu, että teos ylittää tekijänoikeuden saamiseksi vaadittavan teoskynnyksen, jos kukaan toinen ei samaan työhön ryhtyessään päätyisi samaan lopputulokseen. Tekijänoikeuden haavoittuvaisuus on kuitenkin siinä, että se on vaikeasti määriteltävissä oleva oikeus ja sen saaminen on usein epävarmaa. Tämä johtuu etenkin taideteollisten ja käyttötaiteen tuotteiden kohdalla siitä, että tuotteiden ulkomuoto on niin vahvasti ulkoisten tekijöiden sanelema, ettei luoville ratkaisuille

⁵³ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 38.

⁵⁴ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 41.

⁵⁵ Mainittakoon, että mallioikeus puolestaan antaa suojaa näköaistein havaittavissa oleville tuotteen ulkoasun piirteille.

⁵⁶ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 42.

jää enää sijaa.⁵⁷ Tekijänoikeussuojan saaminen teollisenmuotoilun tuotteille on haastavaa ja sen rekisteröimättömyyden vuoksi sitä voidaan pitää mallioikeuteen nähden heikompana oikeutena teollisten tuotteiden ulkomuodolle. Teollisoikeuksien vahvuutena pidetään nimenomaan niiden rekisteröitävyyttä, sillä rekisteröidyn oikeuden olemassaolo on helppo näyttää olemassa olevaksi sekä kolmansia sitovaksi. Tekijänoikeudet eivät aina saa tunnustusta kotimaan rajojen ulkopuolella, sillä kaikki valtiot eivät tunnusta ulkomaisia tekijänoikeuksia.⁵⁸ Monesti rekisteröityyn mallioikeuteen turvautuminen on siis tekijänoikeutta tehokkaampi keino, sillä mallioikeuden rekisteröinti voidaan suoraan tehdä kansainvälisesti tai ainakin Euroopan unionin alueelle, jolla on jo merkittävämpi vaikutus suhteessa suomalaisen tekijänoikeuteen.

Tekijänoikeuden saamiseen liittyvä epävarmuus on syy, miksi teollisuudella ei ole aina halua luottaa kyseiseen suojamuotoon, vaan he pyrkivät suojaamaan tuotteensa etukäteen ja hakevat siksi mallioikeutta. Alun perin mallioikeuden rooli oli tekijänoikeutta vahvistava tilanteissa, joissa ei ole varmaa saako tuote tekijänoikeutta.⁵⁹ Mallioikeuslain esitöissä on todettu, että mallin osalta kyseessä on sellaisen henkisen luomistyön suojaaminen, joka ei kuitenkaan saavuta sitä taiteellista tasoa, jota pidetään tekijänoikeuden mukaisen suojan saamisen edellytyksenä.⁶⁰ Esitöiden tarkoituksena on siis ollut, että mallin uutuus ja yksilöllisyys –taso voidaan saavuttaa helpommin kuin teoskynnys tekijänoikeudessa. Tästä syystä muotoilijoiden tulisi aina pyrkiä suojaamaan tuotteensa mallioikeudella, jolloin jonkinlainen suoja olisi olemassa, jos teoskynnys ei ylity.

Tavaramerkki voi myös saada suojaa ulkoasulleen eli tavaran tai päällyksen muodolle. Tällaisia 3D-tavaramerkkeinäkin tunnettuja kolmiulotteisia merkkejä kutsutaan myös ulkoasumerkeiksi. Tunnetuin 3D-tavaramerkki on Toblerone-suklaapatukka, joka on saanut suojaa

⁵⁷ On syytä huomioda, että tämä omaperäisyyttä rajoittavien seikkojen ja suoja-alan suhdetta koskeva havainto on samanlainen kuin mallioikeudessa, jossa suojan alaa määrittävät mallin uutuus ja yksilöllisyys. Mallin uutuuden ja yksilöllisyyden taso suhteessa tekijänoikeuden teoskynnykseen on kuitenkin alhaisempi. Ks. HE 113/1970 vp, s. 4, jossa on todettu, että teollisen muotoilun kehityksen kannalta on tärkeää, ettei liiaksi rajoitetun mallioikeuslainsäädännön johdosta kehitystä johdeta yksinomaan käyttöesineiden pinnalliseen koristeiluun, vaan luodaan edellytykset todella rakentavalle muotoilulle, jossa myös esineen käyttökelpoisuudelle ja sen valmistukseen liittyville taloudellisille näkökohdille annetaan riittävä osuus. Ks. *Harenko – Niiranen – Tarkela* 2016, s. 19.

⁵⁸ Tekijänoikeus muodostuu valtioiden kansallisesta suojasta, jota annetaan kansallisen lain mukaisesti, kansainvälisen tekijänoikeuden tilanteet ovat haastavia ja pääosin ongelmat ovat ratkaisttu kansainvälisin sopimuksin. Ks. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017, s. 11 ja 78.

⁵⁹ *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 43.

⁶⁰ HE 113/1970 vp, s. 3.

omaperäiselle, muista suklaapatukoista erottuvalle muodolleen. Lisäksi toinen erittäin tunnettu tuotteen päällykselle saatu tavaramerkkisuoja on Coca-Cola pullo.⁶¹ 3D-tavaramerkki on vahva suoja tuotteen ulkomuodolle, erona kuitenkin malliin nähden on se, että tavaramerkin tarkoituksena on osoittaa tuotteen alkuperä, kun puolestaan malli suojaa tuotteen ulkoasua. Tavaramerkin on osoitettava tietyn yrityksen tuotteet tai palvelut ja 3D-tavaramerkki on aina mielletävä nimenomaisesti tavaramerkiksi, eikä esimerkiksi tuotteen ominaisuudeksi.⁶²

Mallien etu suhteessa 3D-tavaramerkkiin on se, että mallilla ei tarvitse olla vahvaa liityntää tiettyyn yritykseen saadakseen suojaa. Mallit eivät siis ole tietyn yrityksen tunnuksia, vaan ne ovat tuotteiden ulkoasun suoja. Mallioikeudella on lyhyempi suoja-aika kuin tavaramerkillä, joten mallin ja tavaramerkin päällekkäisyys on luontevaa toteuttaa. Tyypillisesti 3D-tavaramerkin suoja saadaan pitkään jatkuneen käytön kautta, jolloin voidaan osoittaa muodon olevan tiettyjen tuotteiden tai palveluiden tunnus. Erottamiskyvyn puuttuminen on olutkin syy, miksi monet merkit eivät ole saaneet tavaramerkkioikeudellista suojaa, toiseksi tuotteet ovat voineet olla tietyn käyttötarkoituksen sanelemia, jolloin erottamiskykyä ei ole. Mallioikeuden etu tavaramerkkioikeuteen nähden on myös se, että tietyissä tilanteissa malli tarjoaa suojaa myös tuotteen ulkomuodon lisäksi tuotteen sisäpuolelle, jos se on näköaistein havaittavissa. Tästä syystä mallioikeus suojaa paremmin tavaran ominaisuuksia.⁶³ Mallisuoja ei ole myöskään sidottu luokitukseen.⁶⁴ Näin mallisuoja voidaan suojata kätevästi yritysten logoja tai muita graafisia symboleita ilman luokituksia. Lisäksi verrattuna tavaramerkkeihin mallien antama suoja on universaalialia. Tämä tarkoittaa sitä, että se ei ole sidottu luokitukseen eikä mallien nimiin tai nimikkeisiin. Jos tietty muoto on suojattu, se on suojattu sellaisena suhteessa kaikkiin muihin tuotteisiin, riippumatta siitä käytetäänkö niitä samalla alalla vai ei.

Hyödyllisyysmalli on myös yksi immateriaalioikeuksista, jolla voidaan tietyissä harvinaisemmissa tilanteissa suojata tuotteen ulkomuotoa. Hyödyllisyysmallia kutsutaan myös nimellä pikkupatentti. Alkuperäisen hyödyllisyysmallilain (laki hyödyllisyysmallioikeudesta,

⁶¹ Haarmann 2014, s. 306.

⁶² Innanen – Jäske 2014, s. 74.

⁶³ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 40.

⁶⁴ Innanen – Jäske 2014, s. 153.

800/1991) mukaan teknisen idean piti ilmetä esineen muodon, rakenteen tai niiden yhdistelmän kautta. Nykyään on kuitenkin luovuttu esineellisyyden vaatimuksesta ja hyödyllisyysmallilla voi suojata myös muotoilua vaille olevat tuotteet kuten nesteet.⁶⁵ Tämä ei ole mahdollista mallioikeudella, sillä mallioikeus on hyödyllisyysmallioikeutteen nähden puhtaasti ulkomuodon suojaa. Mallioikeuden ja hyödyllisyysmallioikeuden kohteet ovat luonteeltaan eri tyyppisiä, sillä hyödyllisyysmallilla suojataan keksintöä, joka ei välttämättä kuitenkaan saavuta patentoitavuuden edellytyksiä.⁶⁶ Patentti puolestaan on puhtaasti keksinnön suojaamista, millä ei saada suojaa tuotteen muotoilulle, ellei keksintö ole sellainen, että tiettyä muotoilua ei voida saavuttaa kuin vain järjestelemällä osat keksinnön vaatimalla tavalla. Jos keksintö on sellainen, että sen rakentaminen toteutetaan vain tietyllä tavalla ja tämän kautta ulkomuotokin tulee suojatuksi, on selvää, että näin voi ulkomuotokin tulla välillisesti suojatuksi sekä patenteilla, että hyödyllisyysmalleilla.

Tuotteiden kopiointia vastaan on mahdollista puolustautua tietyissä tilanteissa myös kilpailuoikeudellisten (Laki sopimattomasta menettelyssä elinkeinotoiminnassa, 1061/1978 SopMenL) normien avulla. Suomessa markkinaoikeus voi kieltää tuotejäljittelyn, jos se on luonteeltaan sopimatonta eli hyvän liiketavan vastaista.⁶⁷ Kuitenkin rekisteröityyn mallioikeusuojaan vetoaminen on monesti helpompi tapa ratkaista tuotejäljittelytilanteet, kuin hyvän liiketavan vastaisuuteen vetoaminen. Rekisteröidyn oikeuden suoja mielletään usein oikeustieteessä vahvemmaksi, kuin tietyn käyttäytymisen osoittaminen, joka viimekädessä arvioidaan aina tapauskohtaisesti. On myös syytä muistaa, että kilpailuoikeuden normit antavat vain jälkikäteistä suojaa, eivätkä toimi yrityksille kielto-oikeutena tai etukäteisenä kilpailuaseena, kuten mallioikeus⁶⁸.

⁶⁵ *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 41.

⁶⁶ *Haarmann* 2014, s. 255.

⁶⁷ Monissa EU-maissa on samanlaista kansallista kilpailuoikeudellista normistoa liittyen hyvän liiketavan vastaisuuteen. Ks. *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 45 sekä Suthersanen 2010, s. 91

⁶⁸ Vrt. KKO 2005:105. Korkeimman oikeuden mukaan mallioikeuden haltija oli lähettänyt kilpailevan tuotteen jälleenmyyjälle kirjeen, jossa kilpailijan väitettiin loukanneen mallisuoja ja kiellettiin jatkamasta loukkaavaa toimintaa, vaikka oikeus myöhemmin totesi, että kilpailija ei ollut syyllistynyt kyseiseen toimintaan. Kirjeen lähettäneen yrityksen toiminta oli KKO:n mukaan sopimatonta elinkeinotoimintaa. On siis todettava tapauksen pohjalta, että mallioikeuden tuomaa kielto-oikeutta on osattava käyttää oikein, tai voi pahimmassa tapauksessa itse syyllistyä sopimattomaan elinkeinotoimintaan.

2.2 Mallien kansallisen ja kansainvälisen sääntelyn kehitys

2.2.1 Suomen mallioikeussääntelyn kehitys

Suomen mallioikeussääntely on suhteellisen uusi verrattuna muuhun immateriaalioikeudelliseen sääntelyyn. Suomen ensimmäisen mallioikeuslain esitöissä on todettu, että teollisuuden alalta puuttui kokonaan vuonna 1970 mallisuoja, jonka puuttumisesta olivat kärsineet sekä muotoilijat, että teollisuudenalan ja kaupanalan harjoittajat. Koska muissa pohjoismaissa oli jo mallioikeudellista sääntelyä, otettiin Suomessa paljon mallia muista pohjoismaista.⁶⁹ Tuolloin suojan tarve koettiin tärkeäksi etenkin perinteisille design-tuotteille kuten ruokailuvälineille, lasitavaroille, huonekaluille ja vaatteille sekä muille tekstiileille.⁷⁰ Lisäksi todettiin, että mallioikeudella olisi Suomelle suuri merkitys, sillä kansainvälisessä kilpailussa suomalaiset tuotteet olivat jo tuolloin olleet edukseen korkeatasoisen tuotesuunnittelun vuoksi.

Suomen ensimmäinen mallioikeuslaki (221/1971) tuli voimaan vuonna 1971 ja se uudistettiin vuonna 2002. Ennen vuotta 1971 Suomessa ei ollut mallioikeutta sääntelevää lakia, eikä ollut mahdollista saada suojaa mallien jäljittelijöitä vastaan mallioikeussääntelyn perusteella.⁷¹ Mallisuojasääntely on luotu suojaamaan muotoilun taloudellista hyödyntämistä.⁷² Mallioikeuslain uudistamisen yhteydessä on kuitenkin todettu, että kansallisille hakemuksille ei ole uudistuksen myötä odotettavissa kasvua, sillä jo tuolloin hakemuksia tehtiin vuosittain keskimäärin alle tuhat vuodessa.⁷³ Tämä kuvastaa, että mallien taloudellinen merkitys on jo tuolloin ollut vähäinen. Kansallista mallioikeutta täydentää lisäksi mallioikeusasetus (252/1971 MalliA). Lain ja asetuksen lisäksi PRH on antanut mallioikeusmääräyksiä mallien rekisteröintiin liittyen.⁷⁴ Suomalaista malleihin liittyvää oikeuskäytäntöä on varsin vähän. Mallit ovat muiden immateriaalioikeuksien tapaan yrityksille tärkeitä brändin rakentamisessa, minkä vuoksi mainesyistä asiat usein sovitaan oikeussalien ulkopuolella. Koska suomalaista oikeuskäytäntöä on vähän, Euroopan unionin tuomioistuimen oikeustapaukset ovat saaneet suuremman painoarvon myös Suomessa.

⁶⁹ Ruotsin vanhin silloiselta nimeltään mallisuojalaki oli vuodelta 1899, kun taas Norjassa mallisuojalaki oli tullut voimaan 1910 ja Tanskassa 1936. Islannista puuttui Suomen ohella mallisuojalaki vielä vuonna 1970, joka on sittemmin säädetty myös sinne.

⁷⁰ HE 113/1970 vp, s 1.

⁷¹ HE 113/1970 vp, s 1.

⁷² Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 165.

⁷³ HE 6/2002 vp, s. 11.

⁷⁴ PRH/1969/01/2011

2.2.2 Euroopan unionin ja kansainvälisen mallioikeussäätelyn kehitys

Euroopan unionin mallioikeushistoria lähti liikkeelle 1950-luvun loppupuolella, kun koettiin tarpeelliseksi selvittää patenttien, tavaramerkkien ja mallien tilannetta kuuden jäsenvaltion välillä.⁷⁵ Euroopan komissio asetti työryhmän selvittämään mallioikeuden kansallisten järjestelmien eroavaisuuksia. Kun raportti valmistui vuonna 1962, todettiin siinä kansallisten lainsäädäntöjen erojen olevan niin suuret, että mallioikeuden harmonisointi tuntui toivottomalta.⁷⁶ Kuitenkin 1980-luvulla muotoilun suojaamisen merkitys kasvoi, kun muotoilun merkitys markkinointityökaluna yleistyi.⁷⁷ Tämän myötä ryhdyttiin Euroopan yhtenäisen mallioikeusjärjestelmän luomiseen. Euroopan komissio antoi Vihreällä kirjalla alustavan ehdotuksensa järjestelmän luomiseksi vuonna 1991. Vihreässä kirjassa kartoitettiin mallioikeuden tarve ja sen myötä päädyttiin siihen, että on tarve yhdenmukaistaa tiettyjä kansallisia toimintatapoja, minkä lisäksi haluttiin tuoda kansallisten järjestelmien rinnalle EU:n oma mallioikeus, joka olisi voimassa koko EU alueella⁷⁸.

Yhteisömalliasetuksen (2002/6/EY) ja mallioikeusdirektiivin (1998/71/EY) säätämisen taustalla ovat olleet vahvasti toimivien yhteismarkkinoiden luominen, sekä EU:n alueella toimiville yrityksille, että EU:n ulkopuolelta tuleville yrityksille. Toimiville EU:n sisämarkkinoille on tärkeää tarkoitus edistää tavaroiden vapaata liikkuvuutta ja kilpailun vääristymisen estäminen sisämarkkinoilla. Suomen 2002 mallioikeuslain uudistus pohjautui Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviin, jonka tarkoituksena oli yhdenmukaistaa sisämarkkinoiden toimintaa mallioikeuden alalla.⁷⁹ Euroopan maiden mallioikeussäädännöissä on ollut suuria eroja, mikä on osaltaan johtanut siihen, että yhtenäisen säätelyn saamiseen meni odotettua enemmän aikaa.⁸⁰ Alun perin asetus ja direktiivi oli tarkoitus saattaa voimaan samaan aikaan. Ongelmia aiheutti kuitenkin direktiiviin liittyvät erimielisyydet. Euroopan parlamentti ei antanut asetusehdotuksesta lausuntoa ennen kuin direktiivin erimielisyydet olivat

⁷⁵ Suthersanen 2010, s. 87.

⁷⁶ Stone 2016, s. 2.

⁷⁷ Stone 2016, s. 3.

⁷⁸ Vihreä kirja 1991, s. 4.

⁷⁹ HE 113/1970 vp, s. 3.

⁸⁰ "National legislative differences in the legal protection of designs were so extensive that any attempt at harmonization would be hopeless." Stone 2012, s. 1.

selvitetty. Erimielisyyksiä aiheuttivat etenkin varaosaoppiin liittyvät kysymykset.⁸¹ Vastakain olivat autoteollisuuden toimijat ja varaosien valmistajat sekä tietysti vapaan kaupan puolustajat.⁸² Euroopassa on paljon autoteollisuutta, mistä syystä kysymykset nousivat erittäin suuriksi. Lopulta kun asioista ei päästy yhteisymmärrykseen, siirtyi asian käsittely parlamentin ja neuvoston väliseen sovittelukomiteaan⁸³.

Kun asioista viimein päästiin yhteisymmärrykseen sovittelukomitean avustuksella, hyväksyttiin direktiivi muodollisesti vuonna 1998. Direktiivillä pyrittiin yhdenmukaistamaan jäsenvaltioiden mallien oikeudellista suojaa koskeva lainsäädäntö ja luomaan toimivat sisämarkkinat. Direktiivillä pyrittiin etenkin puuttumaan niihin säännöksiin, jotka kaikista suurimmin vaikuttivat tavaroiden vapaaseen liikkuvuuteen ja vapaaseen kilpailuun ja sitä kautta välittömästi sisämarkkinoiden toimintaan. Tällaisia olivat etenkin mallisuojaan saamisedellytykset, minkä vuoksi direktiivissä oli määriteltävä ensinnäkin mikä on malli, mikä on uusi ja mikä on yksilöllinen. Lisäksi selvennettiin, että mallisuojaan sisältö on laajuudeltaan ja oikeuksiltaan yhtäläinen kaikissa jäsenvaltioissa.

Kun direktiivistä päästiin yhteisymmärrykseen, alkoivat ponnistelut asetuksen voimaansaatamiseksi. Euroopan neuvoston asetuksella luotiin uusi mallioikeudellinen järjestelmä eli koko Euroopan unionin kattava mallioikeus. Yhteisömalliasetuksena tunnettu asetus tuli voimaan 5.3.2002 ja se sitoo sellaisenaan jäsenvaltioita. Yhteisömalliasetuksella luotiin koko EU:n alueen kattava mallioikeus yhtenevin oikeusvaikutuksin.⁸⁴ Yhteisömalli syntyy ja lakkaa samalla kertaa koko yhteisön alueella ja se toimii rinnakkain kansallisten järjestelmien kanssa. Yhteisömallit rekisteröitiin tuolloin sisämarkkinoilla toimivaan yhdenmukaistamisvirastoon nimeltään OHIM, joka toimii nykyään nimellä EUIPO. EUIPO toimii myös esimerkiksi EU-tavaramerkkien virastona. Kun yhteisömalli saatettiin voimaan Suomessa, uskottiin sen lisäävän mallisuojaan kiinnostusta. Yhteisömallin merkitystä korostettiin etenkin suurille yrityksille, joiden toiminta on kansainvälistä. Samalla kuitenkin todettiin, että se vaikuttaa merkittävästi myös kansallisen oikeuden suosioon⁸⁵.

⁸¹ Varaosaoppia käsitelty enemmän tutkielman luvussa 5.3.

⁸² *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 68.

⁸³ *Stone* 2016, s. 13.

⁸⁴ Koko EU:n alueella voimassaolevista malleista käytetään virallisesti nimitystä yhteisömalli, joskin EU-malli käsite on tänä päivänä yhtä vakiintunut ja jopa paremmin oikeutta kuvastava.

⁸⁵ HE 217/2002 vp, s. 4.

Muiden immateriaalioikeudellisten suojamuotojen tapaan, mallioikeus on luonteeltaan kansainvälistä. Tämä johtuu siitä, että vapaan kaupankäynnin myötä tavarat liikkuvat maasta toiseen, jolloin myös keksintöjen ja teosten suojaaminen rajojen yli on tärkeää. Tuotteiden muotoilun suojaaminen on korostunut markkinoiden kansainvälistymisen myötä, vaikka suojaamista onkin pidetty tärkeänä aina 1800-luvulta lähtien.⁸⁶ Kansainväliset sopimukset asettavat tärkeitä yleisiä periaatteita mallioikeuksien soveltamiselle.

Ensimmäinen mallien oikeudellista suojaa sääntelevä kansainvälinen sopimus oli Pariisin yleissopimus (Paris Convention for the Protection of Industrial Property, Pariisin yleissopimus, SopS n:o 43/1975). Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1921 ja mallisuojan kannalta tärkein merkitys on nimenomaan sopimuksen yleisperiaatteilla. Muita tärkeitä sopimuksia, joissa on käsitelty mallien oikeudellista suojaa ovat teollisten mallien kansainvälistä rekisteröintiä koskeva Haagin sopimus vuodelta 1925, Locarnon sopimus teollismallien kansainvälisen luokituksen perustamisesta vuodelta 1968 ja sopimus teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyvistä näkökohdista eli myöhemmin tunnettu TRIPS-sopimus vuodelta 1994 (Agreement on Trade-Related Aspects on Intellectual Property Rights, 1994). Näistä sopimuksista Pariisin yleissopimus ja Haagin yleissopimus ovat WIPO:n hallinnoimia ja puolestaan TRIPS-sopimus kuuluu Maailman kauppajärjestön WTO:n hallinnoimiin sopimuksiin.

Haagin sopimuksessa määrätään teollismallien kansainvälistä rekisteröintiä koskevasta järjestelmästä. Sopimusta hallinnoi Sveitsin Genevessä sijaitseva WIPO. Järjestelmän mukaan teollismallin haltijalla on mahdollisuus suojata mallinsa sopimuspuolina olevissa maissa. EU on liittynyt osaksi Geneven asiakirjaa ja tästä syystä muun muassa EU:n jäsenvaltioiden kansalaisilla on oikeus hakea teollismallin rekisteröintiä Haagin järjestelmän kautta. Geneven asiakirja on muotoiltu niin, että valtiot voivat liittyä siihen muuttamatta kansallista mallioikeusjärjestelmää.⁸⁷ Haagin järjestelmän tarkoituksena ei siis ole muuttaa kansallisia tai muita alueellisia säännöksiä, vaan ainoastaan helpottaa mallioikeuden hakijoita, kun he voivat WIPO:lle tekemällään hakemuksella hakea suojaa useasta eri sopimusvaltiosta.

⁸⁶ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 53.

⁸⁷ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 59.

Locarnon sopimuksen tarkoituksena on yhdenmukaistaa ja edesauttaa mallien rekisteröintiä. Sopimuksen mukaan teolliset mallit on luokiteltu 32 pääluokkaan.⁸⁸ Pääluokat puolestaan jakautuvat useampiin alaluokkiin. Sopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 1972. TRIPS-sopimus pitää sisällään säännökset riittävästä suojan tasosta, tehokkaasta täytäntöönpanosta ja riitojenratkaisumenetelmästä. Se asettaa immateriaalioikeuksien soveltamiselle kaksi pääperiaatetta, jotka otetaan myös huomioon mallioikeudessa eli kansallisen kohtelun periaate sekä suosituimmuusperiaate. TRIPS-sopimus täydentää Pariisin yleissopimusta, koska se pitää myös sisällään kansallisen kohtelun periaatteen, joka tarkoittaa, että toisen sopimukseen liittyneen valtion kansalaiselle on annettava sama kohtelu kuin oman maan kansalaiselle. Suosituimmuusperiaate puolestaan tarkoittaa, että kaikki edut ja etuoikeudet tulee myöntää myös toisen sopimukseen liittyneen valtion kansalaiselle. Kansainväliset sopimukset muodostavat tärkeän osan mallioikeussäätelyä, ja niiden rooli mallioikeuksien kohdalla on yhtä tärkeä kuin muidenkin immateriaalioikeuksien kohdalla. Usein kansainväliset sopimukset kuitenkin vain rajaavat yleiset ja yhteiset pelisäännöt, mutta eivät puutu syvemmin sääntelyiden epäkohtiin, koska tällöin pitäisi ottaa huomioon kaikkien sopimusvaltioiden intressit.

⁸⁸ Mallit eivät tavaramerkkien tapaan ole luokkasidonnaisia, vaan mallien antama suoja on universaalina. Mallien luokitukset on luotu selkeyttämään mallien rekisteröintiä. Tarkemmat luokat ovat nähtävissä Locarnon sopimuksen liitteestä nimeltään: Liite Kansainvälisen luokituksen luokkien ja alaluokkien luettelo (Vuoden 1966 asiantuntijakomitean laatima).

3 MUOTOILUN TALOUDELLISTEN INTRESSIEN SUOJAAMINEN MALLEILLA

3.1 Tuotteen ulkomuodon eli designin suoja

Koska muotoilua voidaan suojata monin eri tavoin, on tärkeää ymmärtää milloin mallioikeus antaa suojaa tuotteen ulkomuodolle ja milloin ei. Tässä yhteydessä on tärkeää todeta, että vaikka mallioikeus on kansainvälisesti tunnustettu suojamuoto, ei kansainvälisesti ole olemassa täysin yleispätevää määritelmää mallille. EU-alueelle on harminisointien, sekä yhteisömallin voimaansaattamisen myötä päästy kuitenkin yhteisymmärrykseen määritelmistä. Suomen mallioikeuslakia sovelletaan Suomessa voimassaoleviin ja rekisteröitäviin malleihin. Mallioikeuslain 1 §:ssä ovat määritelmät mallille, tuotteelle sekä moniosaiselle tuotteelle. Mallioikeuslain määritelmät noudattavat mallioikeusdirektiivin määritelmiä, joten samat määritelmät ovat löydettävissä direktiivin 1 artiklasta. Suomessa on voimassa myös koko EU:n alueella voimassaolevat yhteisömallit, joiden määritelmä löytyy Euroopan neuvoston yhteisömalliasetuksen 3 artiklasta. Yhteisömalliasetuksen määritelmät ovat yhtenevät myös direktiivin määritelmien kanssa. Kuten näissä säädöksissä on yhteneväisesti määritelty, mallilla tarkoitetaan tuotteen tai sen osan ulkomuotoa, joka johtuu tuotteen ja/tai sen koristelun piirteistä, erityisesti linjoista, ääriviivoista, väreistä, muodoista, pintarakenteesta ja/tai materiaalista⁸⁹.

Muotoillun tuotteen eli mallin suoja määräytyy siis täysin tuotteen tai sen osan ulkomuodon piirteiden perusteella. Kaikki tuotteen ulkonäköön vaikuttavat seikat, jotka ovat näköaistein havaittavissa, muodostavat sen kokonaisuuden, jota mallioikeus suojaa.⁹⁰ Mallin lisäksi mallioikeuslainsäädännössä on koettu tarpeelliseksi määritellä mallioikeudellinen tuotteen käsite sekä moniosaisen tuotteen käsite. Tuotteella tarkoitetaan kaikkia teollisesti tai käsityönä valmistettuja tavaroita mukaan luettuina muun muassa osat, jotka on tarkoitettu koottavaksi moniosaiseksi tuotteeksi, pakkauksia, pakkauksen ulkoasua, graafisia symboleita ja typografisia kirjainlajeja, ei kuitenkaan tietokoneohjelmia. Moniosaisella tuotteella puolestaan

⁸⁹ Sinituote Oy on suojannut siivousvälineitään mallioikeuksilla. Malleista on havaittavissa pintarakenne, värit, muodot ja muut erityiset piirteet. Esimerkiksi yhteisömalli: 000364062-0003 ja yhteisömalli 000554563-0001.

⁹⁰ Huomioi, että käsitykset vaihtelevat kansallisella ja eurooppalaisella tasolla, sillä eurooppalaisen mallioikeusjärjestelmän yhdenmukaistamista koskevissa asiakirjoissa on katsottu, että myös koskettamalla havaittavat piirteet voivat olla osa mallin ulkomuotoa. Ks. Vihreä kirja, kohdat 5.4.7.1-2, sekä Proposal for a European Parliament and Council Regulation on the Community Design, s. 10.

tarkoitetaan tuotetta, joka koostuu useista osista, jotka voidaan korvata tuotteen purkamisen ja uudelleen kokoamisen mahdollistavalla tavalla.

Mallioikeudessa tuotteen käsite on nähty varsin laajana.⁹¹ Se käy ilmi jo lainkohdassa olevasta listauksesta. Kuitenkin ulkopuolelle on rajattu selvästi tuotteet, joilla on teknisiä ominaisuuksia, kuten tietokoneohjelmat.⁹² Tuotteiden toiminnallisia vaatimuksia ei ole kuitenkaan jätetty suojan ulkopuolelle. Tämä tarkoittaa sitä, että useat käyttöesineet joissa on toiminnallisia vaatimuksia, ovat suojattavissa malleilla.⁹³ Tuotteen ulkomuoto voi siis määräytyä esteettisten tai toiminnallisten vaatimusten mukaan. Mitään laatuvaatimuksia esteettisyyden tai käytännöllisyyden suhteen ei ole asetettu.⁹⁴ Tämä käytännössä sulkee pois pelkän teknisen käyttötarkoituksen omaavat tuotteet.

Suojan kohteena on ulkomuodon esikuva, ei itse tavara. Mallisuoja haettaessa ei tavaran tarvitse olla olemassa. Mallit on mahdollista rekisteröidä kaksi tai kolmiulotteisina ja tavaran ulkomuoto käsittää sen kaiken mikä on näköaistein havaittavissa. Toisinaan tavaran ulkomuoto saattaa sisältää myös tavaran sisäpuolen, jos sisäpuoli on havaittavissa esitetystä kuvasta. Mallit voivat olla koottavia tai ne voivat sisältää liikkuvia osia. Tällöin kuitenkin ulkomuodon osoittaa lepotilassa oleva, välittömästi kuvasta nähtävä kokonaisuus. Mallioikeushakemuksen kuva mallista kertoo suojan laajuuden. Tästä syystä hyvien kuvien toimitaminen rekisteriviranomaiselle (PRH) on olennainen osa mallien hakemista, sillä kuvia arvioidaan katselemalla niitä ja suoja arvioidaan sen perusteella, mitä kuvassa näkyy. Kuvat voidaan esittää mustavalkoisina tai värillisinä. Tavaramerkeistä poiketen malli kattaa mustavalkoisena sen kaikki värit, mutta tyypillisesti suoja tietyille väreille on vahvempi, kun kuva on toimitettu sen värisenä, mille väreille suojakin halutaan. Tämä johtuu siitä, että väri on lainsäädännössä lueteltu mallin erityispiirteeksi, mistä syystä sen on oltava osa hakemusta, jos sille halutaan suoja. Jos väri on merkityksetön ja mallia käytetään useissa väreissä tai väri ei ole yksilöivä osa mallia, ei ole tarpeellista toimittaa hakemusta värillisenä.⁹⁵

⁹¹ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 97.

⁹² Suthersanen 2010, s. 96 ja Proposal for a European Parliament and Council Regulation on the Community Design, s. 10.

⁹³ Posti on suojannut käyttämänsä postilaatikon mallioikeudella. Ks. kuvio 4. Tuote sisältää toiminnallisia osia, kuten luukku, josta postit tiputetaan laatikkoon. Suojaus kohdistuu kuitenkin koko tuotteen ulkomuotoon.

⁹⁴ Haarmann – Mansala 2012, s. 80.

⁹⁵ Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck 2016, s. 138.

Jo mallin määritelmästä voi päätellä, että se mahdollistaa suojan todella monen tyyppisille tuotteille. Tyypillisiä tuotteita ovat valaisimet, laukut, autonosat ja huonekalut. Suunnittelijoiden keskuudessa mallioikeus usein mielletäänkin perinteisten design-tuotteiden, kuten valaisimien suojamuodoksi. Se tarjoaa kuitenkin valtaisan määrän mahdollisuuksia tuotteiden ulkomuodon suojaamiseen ja palvelee täten hyvin mallin haltijoiden taloudellisia intressejä. Mallioikeudella voidaan suojata esimerkiksi logoja, graafisia symboleita, ikoneita, graafisia käyttöliittymien näkymiä, typografisia merkkejä, pintarakenteita, materiaaleja, hahmoja, liikkuvia osia, värejä, moniosaisia tuotteita ja tuotesarjoja sekä verkkosivujen näkymiä, get uppeja⁹⁶, graafisia elementtejä⁹⁷ ja animoitua grafiikkaa. Koska mallioikeus mahdollistaa näin laajalti erilaisten tuotteiden rekisteröinnin, olisi tärkeää ymmärtää sen mahdollisuudet muuttuvassa maailmassa, jossa kuluttajat hyvin muotoiltujen käyttötavaroiden lisäksi arvostavat muitakin hyvin toimivia kokonaisuuksia, olkoon ne sitten applikaatioita tai ravintoloiden sisustuksia. Asiat, jotka ovat helposti kopioitavissa, kopioidaan. Tästä syystä tuotteiden suojaamisessa etenkin malleilla tulisi muistaa mallien tarjoamat valtaiset mahdollisuudet.⁹⁸ Mallioikeudessa mallin käsite on jätetty laajaksi, jotta se mahdollistaa innovatiivisuuden tuotteiden muotoilussa ja mahdollistaa laajemmin taloudellisten intressien suojaamisen.

3.2 Uutuus ja yksilöllisyys rekisteröinnin edellytyksinä

Suomessa mallioikeus, eli yksinoikeus malliin voidaan saada vain rekisteröinnillä ja sen voi saada vain mallin luonut henkilö tai hänen oikeudenomistaja tai yhdessä mallin luoneet henkilöt.⁹⁹ Rekisteröinnin myötä mallioikeuden hakija saa vahvistettua itselleen yksinoikeuden muotoilemiinsa tuotteisiin. Muiden rekisteröintien tapaan, mallien rekisteröinnillä on julkisuusvaikutus kolmansiin osapuoliin nähden. Mallit ovat rekisterissä kaikkien nähtävillä, joten kukaan ei voi rekisteröidyn oikeuden kohdalla vedota siihen, että ei tiennyt kyseisen mallin olemassaolosta. Jos malli halutaan suojata Suomessa kansallisen mallioikeuslain mukaan, rekisteröidään se PRH:lle. Mallin on täytettävä laissa asetetut edellytykset, jotta se voidaan rekisteröidä. Rekisteriviranomainen arvioi hakemukset aina tapauskohtaisesti. Arvioinnissa tarkastellaan mallia kokonaisuudessaan ja kaikki asiaan vaikuttavat seikat otetaan

⁹⁶ Get up:lla tarkoitetaan myymälän esillepanoa. Esillepanosta esimerkkinä kuvio 3. Posti on suojannut liikkeidensä esillepanon.

⁹⁷ Suojattavissa olevia graafisia elementtejä ovat muun muassa erilaiset emoji:t eli hymiöt, joita käytetään viesteissä.

⁹⁸ Mielenkiintoisia esimerkkejä mallioikeusrekisteröineistä. EU-malli 000087200-0001, EU-malli 001727488-000, EU-malli 002020065-0010. Nämä kuvastavat kuinka moninaisia tuotteita malleilla voidaan suojata.

⁹⁹ Ks. *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 95-96.

huomioon. Mallin rekisteröintiedellytykset arvioidaan pelkästään toimitetun kuvamateriaalin perusteella ja arvioinnissa otetaan huomioon, että mallin täytyy olla uusi ja yksilöllinen.¹⁰⁰ Uutuuden ja yksilöllisyyden lisäksi laissa määritellään, milloin malli on samanlainen toisen kanssa ja mitä tarkoitetaan mallin julkiseksi tulemisella. Nämä vaatimukset on lisätty helpottamaan uutuuden määrittelyä¹⁰¹.

Uutena mallina pidetään sellaista, joka ei ole tullut julkiseksi ennen rekisteröintihakemuksen tekemispäivää, eikä identtistä mallia ole julkaistu aiemmin.¹⁰² Lisäksi on huomioitava se, että omakin malli voi tulla identtisenä mallina esteeksi silloin, jos haltijan uusi tuote on esimerkiksi vain vanhan tuotteen päivitetty versio, eikä se eroa kokonaisvaikutelmaltaan riittävästi aiemmasta. Mallien uutuusvaatimus lähtökohtaisesti edellyttää, että mallioikeudella suojattavaksi aiottua tuotetta ei saa myydä tai markkinoida ennen kuin rekisteröintihakemus on jätetty rekisteriviranomaiselle. Tuotetta ei saa myös asettaa näytteille, eikä sitä saa muutenkaan julkaista millään tavalla ennen kuin rekisteröintihakemus on jätetty. Tuotetta voi kuitenkin tietyin riskein testata markkinoilla ennen rekisteröintiä. Armonaika eli grace period –säännöksenä tunnettu lainkohta tarkoittaa, että mallin luoja voi testata tuotettaan markkinoilla enintään 12 kuukauden ajan ennen kuin päättää, hakeeko mallille rekisteröintiä (mallioikeusdirektiivi artikla 6). Kuitenkin jos mallille päätetään hakea rekisteröintiä, mallin täytyy olla sama kuin jo aikaisemmin julkaistu malli. Armonaikaan voi kuitenkin liittyä monia riskejä ja siitä syystä rekisteriviranomainen suosittelee, ettei mallia julkisteta millään tavoin ennen kuin rekisteröintihakemus on jätetty virastoon.¹⁰³ Riskinä voi olla esimerkiksi se, että 12 kuukauden aikana halutaan tehdä parannuksia tuotteeseen, ja kun muoto muuttuu menetetään samalla oikeus rekisteröintiin.

Mallin yksilöllisyydessä on oleellista mallin antama kokonaisvaikutelma.¹⁰⁴ Yleensä mallia ei voida pitää yksilöllisenä, jos se eroaa ennestään tunnetuista malleista vain joiltakin vähäisiltä yksityiskohdiltaan. Rekisteriviranomainen arvioi mallin yksilöllisyyttä asiaan perehtyneen käyttäjän näkökulmasta, joka on laissa mainittu kuvitteellinen henkilö. EUT on 8.3.2018 annetussa ratkaisussa *C-395/16 DOCERAM GmbH v. CeramTec GmbH*, tuonut

¹⁰⁰ Patentti- ja rekisterihallitus: Millainen malli rekisteröidään? Suomen mallioikeuslaki ei suojaa rekisteröimätöntä mallia kuten yhteisömalliasetuksessa on säädetty. Rekisteröimättömästä mallista lisää luvussa 3.4.

¹⁰¹ *Haarmann – Mansala* 2012, s. 81.

¹⁰² Identtisenä pidetään sellaista mallia, joka eroaa vain epäolennaisin yksityiskohdin. Ks. *Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck* 2016, s. 145.

¹⁰³ Patentti- ja rekisterihallitus: Mallin täytyy olla uusi.

¹⁰⁴ Patentti- ja rekisterihallitus: Mallin täytyy olla yksilöllinen.

perehtyneen tai asiantuntevan käyttäjän rinnalle termin objektiivinen tarkkailija. EUT:n mukaan teknisen käyttötarkoituksen tapauksissa on turvauduttava objektiivisen tarkkailijan näkökulmaan, mikä tarkoittaa että on otettava huomioon kaikki objektiiviset olosuhteet. Asiaan perehtynyt käyttäjä ei ole varsinainen asiantuntija siinä tuoteryhmässä, johon mallin rekisteröintiä haetaan, vaan niin sanotusti valistunut kuluttaja. Yksilöllisyyttä arvioitaessa otetaan myös huomioon tuotteen käyttötarkoitus ja tuoteryhmä. Huomiota kiinnitetään erityisesti piirteisiin, jotka ilmentävät uutta muotoilua, sillä yksilöllisyyttä arvioitaessa on otettava huomioon mallin luojan vapaus mallin kehittämisessä. Rekisteröitävän mallin täytyy lisäksi olla luovan henkisen työn tulos. Aivan yksinkertaisia ja tavanomaisia malleja ei voida rekisteröidä. Esimerkiksi geometriset perusmuodot kuten neliöt, pallot ruudut ja raidat, eivät ole rekisteröitävissä. Luonnon muovaamat muodot eivät myöskään kelpaa rekisteröitäviksi malleiksi, sillä ainoastaan ihminen voi olla mallin luojana. Taiteellisuus ei ole myöskään rekisteröinnin edellytys, vaikkakin taideteokset voivat myös saada suojaa.

Muita mallioikeuden rekisteröinnin esteitä voivat olla, että malli ei ole malli lain tarkoittamassa mielessä, vaan se on esimerkiksi enemmän toisen suojamuodon alainen tuote kuten vaikkapa patentin tai tekijänoikeuden.¹⁰⁵ Se voi olla lain, yleisen järjestyksen tai hyvän tavan vastainen, jolloin ei ole koskaan edellytyksiä rekisteröinnille. Se voi sisältää tunnuksia tai merkkejä kuten vaikkapa valtion lipun tai kunnan vaakunan, jolloin sen rekisteröiminen edellyttää lupaa vaikkapa kunnalta.¹⁰⁶ Vaikka malli ei itsessään sisältäisi suoraan toisen tunnuskuvausta, ei se myöskään muutoin saa olla sekoitettavissa siihen. Malli ei myöskään saa loukata tekijänoikeuksia, eikä viitata toisen toiminimeen tai tavaramerkkiin (MalliL 4 a §).¹⁰⁷ Se ei myöskään saa viitata tai sisältää toisen tuotteen tarkastus- tai takuuleimoja, eikä tarkastus- tai takumerkkejä, eikä saa aiheuttaa käsitystä, että kysymys on toisen toiminimestä tai toiselle Suomessa elinkeinotoiminnassa vakiinnutetusta tunnusmerkistä, tavaramerkistä taikka toisen sukunimestä tai vastaavanlaisesta nimestä taikka toisen muotokuvaan.

¹⁰⁵ Malli ei saa aiheuttaa sellaista käsitystä, että kysymys on toisen suojatun kirjallisen tai taiteellisen teoksen nimestä, mikäli nimi on omaperäinen. Malli ei saa sisältää sellaista, joka loukkaa toisen tekijänoikeutta teokseen tai oikeutta valokuvaan.

¹⁰⁶ Muita tällaisia ovat vaakuna, lippu, nimitys, nimen lyhennys ja kuvio, jotka ovat valtion, kunnan tai kansainvälisen tai valtioiden keskeisen järjestön.

¹⁰⁷ Patentti- ja rekisterihallitus: Muut esteet.

EU-mallien rekisteröinti eroaa paljon suomalaisten mallien rekisteröinnistä, sillä pääsääntöisenä kriteerinä EU-mallien rekisteröinnille on, että hakemus täyttää sille asetetut muodolliset vaatimukset. Lisäksi yhteisömallien rekisteröintivirasto EUIPO tutkii, ettei rekisteröinnille ole olemassa absoluuttisia esteitä.¹⁰⁸ Tällaisista absoluuttista esteistä ovat, että malli ei saa olla hyvän tavan vastainen ja sen on vastattava laissa annettua mallin määritelmää. Suomen järjestelmään poiketen EUIPO ei tutki relatiivisia esteitä lainkaan. EUIPO ei esimerkiksi tutki, onko olemassa samanlaisia aikaisemmin julkiseksi tulleita malleja. Koska EUIPO ei lainkaan tutki relatiivisia esteitä, on järjestelmästä saatu kustannustehokas. Järjestelmä on kuitenkin saanut kritiikkiä esteiden tutkimatta jättämisestä. Tutkimatta jättäminen on johtanut siihen, että mallit on helppo saada rekisteriin, mutta hankalampi saada rekisteristä pois. Tehokkuuden nimissä nopea ja edullinen rekisteröinti kannustaa enemmän oikeuksien hankkimiseen. Toisaalta mahdolliset riidat, jotka aiheutuvat siitä, että esteitä ei tutkita, saattavat heikentää mallinhaltijoiden näkökulmasta järjestelmän tehokkuutta.

Kansainväliset mallioikeushakemukset tehdään maailman henkisen omaisuuden järjestölle WIPO:lle. Vaikka puhutaan kansainvälisestä järjestelmästä, ei kyse ole kuitenkaan kansainvälisestä suojasta, vaan rekisteröinnit tehdään järjestelmän kautta yksittäisiin sopimusvaltioihin. Kansainvälinen järjestelmä on luotu helpottamaan rekisteröintien tekemistä useaan valtioon yhdellä hakemuksella. Kansainvälinen mallisuoja määräytyy siis yksittäisen sopimusvaltion lainsäädännön mukaisesti. Toimintatapoja ohjaavat kansainväliset sopimukset, mutta itse suoja-alan laajuus määräytyy kansallisten sääntöjen mukaan. TRIPS-sopimuksessa on sovittu joistakin yhteisistä säännöistä, mutta ne ovat tehty vain helpottamaan rekisteröintien tekemistä, ei yhdenmukaistamaan sopimusvaltioiden lainsäädäntöä. WIPO:n järjestelmään liittyneillä valtioilla¹⁰⁹ voi siis olla todella erilaiset järjestelmät keskenään, ja tiettyyn valtioon saatu suoja ei välttämättä takaa, että se toisen valtion säännösten mukaan olisi mahdollista saada suojaa. Hyvänä esimerkkinä tästä on EU:n mallioikeusjärjestelmän ja Yhdysvaltojen mallioikeusjärjestelmän eroavaisuus. Yhdysvalloissa käytetään termiä design patent, kun viitataan mallioikeuksiin.¹¹⁰ Lähtökohta suojalle on siis aivan erilainen, sillä

¹⁰⁸ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 81.

¹⁰⁹ WIPO:n kansainvälisessä järjestelmässä on tällä hetkellä 70 sopimusvaltiota. Ks. Haagin sopimus kansainvälisten mallien rekisteröinnistä, s. 19.

¹¹⁰ “Design protection is available under the US federal patent law. The Patent Act offers protection to any new, original, and ornamental design for an article of manufacture”. Suthersanen 2010, s. 209.

suoja määräytyy Yhdysvalloissa patenttilain (Patent Act, 35 U.S. Code) mukaisesti.¹¹¹ Eroavaisuudet on syytä huomioida WIPO:n kautta tehtävissä hakemuksissa.

TRIPS-sopimuksessa (artikla 25) on sovittu, että saadakseen suojaa mallin tulee olla uusi ja omaperäinen. Jäsenvaltioille on kuitenkin jätetty tämän suhteen harkintavalta, mikä on uusi ja mikä on omaperäinen. Kansainvälinen virasto eli tässä tapauksessa WIPO tutkii hakemukset tai laittaa ne kansallisten viranomaisten tutkittavaksi ja selvittää täyttääkö hakemus asetetut muodolliset vaatimukset. Jos rekisteröinnin esteitä ei ole, malli voidaan rekisteröidä ja se tarkoittaa, että se tulee voimaan kaikissa hakijan nimeämässä valtioissa, vastaavalla tavalla kuin hakija olisi hakenut mallille kansallista rekisteröintiä kustakin valtiosta erikseen.

3.3 Yksinoikeus mallin hyväksikäyttöön ja kielto-oikeus

Mallioikeudella on tarvetta suojella tuotteiden ulkomuotoa, koska tuotteen ulkomuoto on merkittävä kilpailutekijä markkinoilla.¹¹² Mallioikeutta käytetään pääasiassa elinkeinotoiminnassa, mutta mallioikeuden haltija voi olla myös yksityishenkilö. Rekisteröimällä mallin jo tuotekehittelyvaiheessa, mallinhaltija saa suojaa, vaikka malli ei koskaan päätyisi markkinoille. Tätä suojaa pidetään erittäin tärkeänä etenkin jäljittelijöitä vastaan. Niin kuin muutkin immateriaalioikeudet, myös mallioikeus on yritykselle tärkeää varallisuutta, jota voi myydä ja pantata. Mallioikeuden haltija voi myös myöntää lisenssejä eli käyttöluovia ulkopuolisille¹¹³. Suomessa malli on voimassa 5 vuotta kerrallaan ja sen voi uudistaa neljä kertaa, eli maksimissaan suojaa voi saada 25 vuodeksi.¹¹⁴ Yhteisömalli on voimassa myös 5 vuotta kerrallaan ja maksimissaan 25 vuotta. WIPO:lle tehdään uudistamishakemus kansainvälisiä rekisteröintejä uusittaessa. Kansainvälinen rekisteröinti on voimassa 5 vuotta ja se voidaan uudistaa 5 vuoden jaksoissa. Kansainvälisissä malleissa kunkin nimetyn maan lainsäädännöstä riippuu, kuinka kauan rekisteröinti voi enimmillään kestää¹¹⁵. Jotta mallit suojaisivat parhaalla mahdollisella tavalla, on aina syytä selvittää kunkin valtion voimassaoloajat, koska ne vaihtelevat suuresti riippuen esimerkiksi siitä, ovatko mallit patenttijärjestelmän alaisia vai eivät¹¹⁶.

¹¹¹ EU-mallien ja Yhdysvaltojen design patenttien välisiä eroavaisuuksia on käsitelty luvussa 5.1.

¹¹² Ks. *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 20.

¹¹³ *Innanen – Jäske* 2014, s. 153 ja *Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen* 2005, s. 201.

¹¹⁴ Moniosaisen tuotteen suoja-aika on enintään 15 vuotta Suomessa.

¹¹⁵ Ks. *Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck* 2016, s. 175-176.

¹¹⁶ Esimerkiksi Yhdysvalloissa saa yksinoikeuden muotoiluun 15 vuodeksi (vuodesta 2015 asti suoja-aika on ollut 15 vuotta, tätä ennen se oli 14 vuotta). *Suthersanen*, 2010, s. 228.

Tuotevääreännöksiltä suojautuminen on tärkeää etenkin yrityksille, joiden liiketoiminta perustuu tuotteiden tai palveluiden myyntiin. Muotoiltu tuote tai palvelu syntyy usein luovan henkisen työn tuloksena ja muotoilija käyttää tuotteen luomiseen omia resurssejaan. Sillä ei ole kuitenkaan merkitystä, kuinka paljon resursseja tuotteeseen käytetään, sillä riippumatta käytetyistä resursseista, suojan saavat kaikki tuotteet, jotka täyttävät lain edellytykset.¹¹⁷ Resursseja voivat olla materiaaliset voimavarat, kuten vaatekappaleeseen käytettävä kangas tai valaisimeen käytettävä muovi, tai henkiset voimavarat, kuten aika, jonka tekijä käyttää tuotteen suunnitteluun ja rakentamiseen. Tyypillisesti tuotteen suunnittelussa merkittäviä resursseja ovat etenkin tuotteen suunnitteluun käytetty aika. Tuotteen muotoiluun ollaan valmiita käyttämään paljonkin resursseja, koska muotoilu on osa tuotteen kokonaisarvoa. Tietyissä tuoteryhmissä kuten huonekaluissa ja vaatteissa tuotteen ulkomuoto ja materiaali voivat olla ainoat tekijät, jotka vaikuttavat kuluttajan ostopäätökseen. Tästä syystä on selvää, että muotoilun suojaamisella on merkitystä. Toisaalta, vaikka muotoilu muodostaa osan tuotteen kokonaisarvosta, myös muotoilulla voidaan lisätä tuotteiden kokonaisarvoa. Monesti tuotteiden uudet muotoilut vaikuttavat menekkiin, mistä syystä yritykset aktiivisesti uusivat esimerkiksi tuotteidensa pakkauksia.

Malleja suojataan, koska muotoilun asemaa markkinointivälineenä arvostetaan. Elintason kasvulla voidaan katsoa olevan vaikutus mallioikeuden merkityksen kasvuun. Tämä johtuu siitä, että hyvässä taloudellisessa tilanteessa monia tavaroita hankitaan nimenomaan niiden muotoilun perusteella, eikä vain niiden käyttötarkoituksen perusteella. Kun on enemmän rahaa käytettävissä, ollaan valmiita ostamaan tyylikkäästi muotoiltuja ja laadukkaista materiaaleista valmistettuja tuotteita. Koska mallit antavat yksinoikeuden tuotteen muotoiluun, ovat ne tärkeä kilpailuase- ja valtti markkinoilla. Jos toinen yritys käyttää suojattua mallia, olisi sen aina hankittava oikeudenhaltijan lupa. Jos lupaa ei ole hankittu on mallin hyväksikäyttö kiellettyä. Mallin hyväksikäyttämistä ovat mallin mukaisen tuotteen tarjoaminen, valmistaminen, käyttäminen, maahantuonti, maastavienti taikka varastoiminen.¹¹⁸ Mallia voidaan kuitenkin käyttää yksityisessä käytössä ja kokeellisessa tarkoituksessa, kun käytöllä ei ole kaupallista tarkoitusta. Muiden immateriaalioikeuksien tapaan mallioikeudessa on tuttu

¹¹⁷ Jos tuotteen luomiseen on käytetty vain vähän voimavaroja, onko yhtä suuri tarve suojella tuotetta immateriaalioikeudellisin suojakeinoin? Tällöin voisi riittää myös muut kuin immateriaalioikeudelliset keinot tuotteen suojeleluun. Ks. Riis 2010, s. 9.

¹¹⁸ Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck 2016, s. 177.

oikeuksien sammumisen periaate, jos tuote saatetaan ETA-alueella vaihdantaan haltijan toimesta tai suostumuksesta.¹¹⁹ Oikeuksien sammumisen periaatteella on sama merkitys kuin esimerkiksi tavaramerkkienkin kohdalla. Oikeuksien sammumisen periaatteella ei ole siis suoranaista vaikutusta mallien rooliin taloudellisten intressien turvaajana, sillä periaatteen mukaisesti kyse on tilanteesta, kun yritys itse laskee tuotteet markkinoille.

3.4 Rekisteröimätön mallioikeus

Rekisteröidyn mallin lisäksi on olemassa rekisteröimätön mallioikeus.¹²⁰ Rekisteröimätön mallioikeus kirjoitettiin osaksi Euroopan Unionin mallioikeuslainsäädäntöä vuoden 2002 mallioikeusasetuksessa. Tämä poikkeuksellinen suojamuoto tarkoitettiin kustannustehokkaaksi mallien suojakeinoksi niitä toimialoja varten, joilla tuotteiden ja mallistojen kierto on erittäin nopeaa. Tällaiseksi toimialaksi katsottiin tuolloin tekstiili- ja vaateteollisuus, jossa 2–4 kertaa vuodessa esiteltävien koko mallistojen suojauksen kustannukset sekä rekisteröintien hallinnointi rekisteröityä mallioikeutta käyttäen katsottiin olevan niin suuri kustannus, että se saattaisi estää toimialaa suojautumasta tuotteiden kopiointia vastaan. Rekisteröimätön malli on EU-alueella voimassa oleva oikeus, jota ei ole tunnustettu muualla maailmassa. Se on siis poikkeus mallien rekisteröintivelvoitteeseen, sillä kyseinen malli saa suojaa ilman rekisteröintiä. Suomen mallioikeuslaissa ei ole rekisteröimätöntä mallioikeutta, mutta EU-sääntely vaikuttaa Suomessa, minkä vuoksi Suomessakin voi nauttia tästä oikeudesta.

Rekisteröimätön mallioikeus suojaa uusia ja yksilöllisiä tuotteita tai niiden osia. Suojan edellytykset sekä rajoitukset esimerkiksi suojan saamiseksi ovat samat kuin rekisteröidyllä mallioikeudella.¹²¹ Yhtäläisyydet loppuvat kuitenkin pääpiirteissään tähän. Rekisteröimättömän mallin suoja-alue eroaa merkittävästi rekisteröidystä mallista, sillä rekisteröimätön mallioikeus antaa suojaa vain suoraa kopiointia vastaan.¹²² Rekisteröity mallioikeus taas suojaa mallia kaikkia niitä malleja vastaan, joiden ulkomuoto ei kokonaisvaikutelmaltaan eroa riittävästi

¹¹⁹ Oesch – Rinkineva – Hietamies – Puustinen 2005, s. 133.

¹²⁰ Nimeltään Unregistered Community Design UCD on alun perin Englannissa luotu järjestelmä, joka on EU:n malleja koskevan harmonisointiprojektin myötä saatettu osaksi EU-sääntelyä. Ks. Suthersanen 2010, s. 91.

¹²¹ Suthersanen 2010, s. 156.

¹²² Suorassa kopioinnissa kyse on usein tietoisesta toiminnasta. Rekisteröity malli antaa suojaa myös muulle kuin suoralle kopioinnille. Voidaan siis katsoa rekisteröimättömän mallin suojan olevan heikompi suhteessa rekisteröityyn, tai ainakin tarkoituksena on ollut, että rekisteröimätön malli suojaa ainoastaan suoraa kopiointia vastaan. Ks. Suthersanen 2010, s. 156 sekä Suthersanen 2011.

rekisteröidystä mallista asiantuntevan käyttäjän näkökulmasta. Rekisteröimätön malli ei tarjoa sen haltijalle siis monopolimaista asemaa hyväksikäyttää muotoiluaan, vaan on vain suojaksi suoraa kopiointia vastaan. Rekisteröimätön malli voi saada suojaa vain kolmen vuoden ajan siitä päivästä lukien, jolloin malli tuli ensimmäistä kertaa tunnetuksi yhteisössä. Mallin haltijalla on kuitenkin armonajan puitteissa mahdollisuus hakea rekisteröityä mallia 12 kuukauden sisällä tuotteen tuomisesta markkinoille.¹²³ Mallin katsotaan tulleen tunnetuksi yhteisössä, jos se on julkaistu, asetettu näytteille, sitä on käytetty liiketoiminnassa tai se on muuten julkistettu siten, että se on voinut kohtuudella tulla yhteisössä kyseisellä alalla toimivien tahojen tietoon tavanomaisen liiketoiminnan yhteydessä. Tämän ulkopuolella jäävät kolmansien tietoon saattaminen salassapitosopimuksella, sen ei katsota olevan tunnetuksi tulemistä yhteisössä (yhteisömalliasetuksen 11 artikla).

Tunnetuksi tulemisesta EUT on todennut 13. helmikuuta 2014 antamassa ratkaisussa *C-479/12 H. Gautzsch Großhandel GmbH & Co. KG v. Münchener Boulevard Möbel Joseph Duna GmbH*, että rekisteröimätön malli on voinut kohtuudella tulla unionissa samalla alalla toimivien tietoon tavanomaisen liiketoiminnan yhteydessä, kun mallin kuvia on jaettu alalla toimiville kauppiaille.¹²⁴ EU-tuomioistuin on katsonut, että rekisteröimätön malli on voinut kohtuudella tulla Euroopan unionissa kyseisellä alalla toimivien tahojen tietoon tavanomaisen liiketoiminnan yhteydessä, kun mainitun mallin kuvia oli jaettu kyseisellä alalla toimiville kauppiaille.¹²⁵ Tuomiossa vahvistettiin kanta, että malli ei ole kohtuudella voinut tulla kyseisellä alalla toimivien tietoon tavanomaisen liiketoiminnan yhteydessä, jos se saatettu vain yhden ainoan kyseisellä alalla vaikuttavan yrityksen tietoon tai esitetty vain unionin alueen ulkopuolella sijaitsevan yrityksen näyttelytiloissa.

Rekisteröimätön mallioikeus on ollut hyvä lisä mallioikeuksien järjestelmään ja EU:n selkeä edistysaskel muihin vastaaviin talousalueisiin verrattuna. Useissa paikoissa painitaan ongelmassa etenkin vaateollisuuden tuotteiden suojaamisen kanssa¹²⁶, joille ei pahimmassa tapauksessa ole olemassa minkäänlaista suojaa. Rekisteröimätön malli antaa nopeaa ja kustannustehokasta suojaa suoraa kopiointia vastaan, mikä palvelee etenkin nopeiden tuotanto-

¹²³ *Gielen – von Bomhard* 2017, s. 632.

¹²⁴ Asia C-479/12 kohta 30. Tässä kohdassa merkitystä oli sillä, että kyseessä olivat kyseisellä alalla toimineet kauppiaat ja tietoon saattaminen oli tapahtunut juurikin tavanomaisen liiketoiminnan yhteydessä.

¹²⁵ Asia C-479/12 kohta 27.

¹²⁶ Ks. *Mahmood* 2014, s. 571.

jen teollisuudenaloja, kuten vaateteollisuutta. Se, että oikeutta ei tarvitse rekisteröidä on vaateteollisuudelle valtaisa etu, koska vaateteollisuudessa kopiointi on myös nopeaa. Rekisteröimättömän mallin kohdalla tulee kyseeseen sama ongelma, kuin usein rekisteröimättömien oikeuksien kohdalla, eli se että riitatilanteessa on oltava riittävät dokumentaatiot siitä, milloin kyseinen tuote on saatettu markkinoille. Yleensä riidellään nimittäin siitä, kumman tuote on ollut aiemmin markkinoilla ja painoarvo tällaisissa tilanteissa annetaan luotettavalle materiaalille.

4 MALLIOIKEUDET INNOVAATIOTOIMINNAN NÄKÖKULMASTA

4.1 Informaation rooli julkishyödykkeenä

Oikeudenalojen järjestelmässä immateriaalioikeudet eli aineettomat oikeudet on tapana luokitella varallisuusoikeuteen.¹²⁷ Immateriaalioikeuksille muiden varallisuusoikeuksien tapaan on määriteltävissä niiden taloudellinen arvo, joka määräytyy markkinasääntöjen mukaisesti. Immateriaalioikeuksien taloustiedettä lähestytään informaatiotaloustieteestä käsin, sillä immateriaalioikeuden talousteoreettinen legitimizeetti löytyy informaation julkishyödykkeen luonteesta.¹²⁸ Oikeustaloustieteessä informaatiolla on julkishyödykkeen luonne.¹²⁹ Keksinnöissä luotua tietoa luovutetaan kaikkien käytettäväksi, mikä tekee niistä julkishyödykkeitä. Ilman immateriaalioikeudellista sääntelyä innovaatioista saatavat tuotot eivät välttämättä kattaisi niiden luomisesta aiheutuneita kustannuksia. Tästä syystä julkisen vallan toimenpiteiden tavoitteena on tarjota legitimizeetti investoinneille, jotka mahdollisesti myöhemmin johtavat innovaatioihin.

Talusteorian oppien kanssa sopusoinnussa on aktiivinen innovaatiokannustimien luominen. Innovaatioiden tuottamista ei ole optimaalista jättää kokonaan markkinavoimille.¹³⁰ Jos markkinat olisivat täysin vapaat, ei informaation tuottamiseen välttämättä olisi riittävää kannustinta. Tästä syystä innovaatioiden tuottamista ei ole kokonaan jätetty markkinavoimille.¹³¹ Täysin vapailla markkinoilla voisi tällöin hyödyntää vapaasti toisen luomaa informaatiota ilman, että joutuisi itse uhraamaan varoja tuotteiden suunnitteluun ja kehittelyyn. Mallit ovat esimerkkejä asioista, joita on haluttu lainsäädännöllisin toimenpitein suojella. Jos niitä ei suojeltaisi, jäisi suunnittelu ja tuotekehitys luultavasti vähäisemmäksi, koska suunnittelijat pyrkisivät vain hyötymään toisten tutkimus- ja suunnittelutyöstä. Informaatiota sisältävien julkishyödykkeiden ensituotanto on kallista ja työlästä, mutta lisätuotanto on halvempaa ja helpompaa.

¹²⁷ Haarmann 2014, s. 2.

¹²⁸ Ks. Kannianen – Takalo – Simojoki 1998, s. 139 sekä Määttä 2016, s. 121.

¹²⁹ Määttä 1999, s.47.

¹³⁰ Kannianen – Takalo – Simojoki 1998, s. 139.

¹³¹ ”Aktiivinen innovaatiokannustimien luominen on sopusoinnussa talusteorian oppien kanssa.” Ks. Kannianen – Takalo – Simojoki 1998, s. 139.

Patenttien kohdalla on arvioitu, että keksintöjen suojelemattomuus johtaisi siihen, että keksijät pyrkisivät suunnittelemaan asioita, jotka pystyttäisiin pitämään mahdollisimman hyvin salassa jäljittelijöiltä. Mallien kohdalla ei välttämättä esiinny tuotteiden suojelua aivan samalla tavalla kuin keksintöjen kohdalla. Tietyissä tilanteissa voitaisiin mallienkin kohdalla luoda sellaista muotoilua, jonka materiaali tai luominen pystyttäisiin pitämään mahdollisimman hyvin salassa, jotta jäljittelijät eivät pääsisi hyötymään tuotteista. Tämä johtaisi luultavasti siihen, että resursseja käytettäisiin enemmän keksintöjen salassa pitämiseksi, kuin tavaroiden tuomiseksi markkinoille. Koska mallit suojelevat tuotteen ulkomuotoa, joka on näköaistein havaittavissa, ei tuotteiden suojeleminen olisi yhtä helppoa. Immateriaalioikeuksien suojaamisen tarkoitus on perinteisesti ajateltu olevan se, että luodaan kannustimet ja mahdollisuudet sille, että luovaa yhteiskuntaa laajalti hyödyttävää innovaatiotoimintaa ylipäätään syntyy.¹³²

Oikeustaloustieteessä on perinteisesti katsottu, että varallisuusosoikeuksien suojaamisen tarkoitus on pääsääntöisesti luoda kannustimia ja mahdollisuuksia innovaatiotoiminnalle.¹³³ Informaation jakaminen on myös koettu kaikkia yksilöitä hyödyttäväksi asiaksi ja siksi halutaan suojella niitä, jotka haluavat tuoda tuotteet kaikkien nautittavaksi. Informaatiota sisältäviä julkishyödykkeitä halutaan suojella juurikin niiden positiivisten yhteiskunnallisten vaikutusten vuoksi. Yleisesti yhteiskunnassa on hyväksytty immateriaalioikeuksien mahdollistama monopoliasema, sillä oikeuksien suojaamisen on uskottu olevan pitkällä juoksulla järkevämpää kuin niiden vapaat markkinat.¹³⁴ Informaatiohyödykkeiden arvon kehittyminen on vaikeasti ennustettavissa, sillä tietyn muotoilun menestymistä markkinoilla ei voida helposti arvioida etukäteen, etenkin kun kyse on aina uudesta ja yksilöllisestä muotoilusta, jota ei aiemmin ole ollut markkinoilla. Koska muotoilun menestymistä on vaikea ennustaa, voi olla vaikea käyttää alkuvaiheessa resursseja muotoilun suojaamiseen.

Mallioikeusjärjestelmät ovat immateriaalioikeuksien historiassa uusia järjestelmiä. Kuten muut immateriaalioikeusjärjestelmät, myös mallioikeusjärjestelmä on saanut osakseen kritiikkiä. Etenkin tietotaloudessa järjestelmien tietynlainen hitaus ja jäykkyys aiheuttavat ta-

¹³² *Kanniainen – Takalo – Simojoki* 1998, s. 139.

¹³³ *Ks. Määttä* 2016, s. 128.

¹³⁴ *Ks. Searle – Brassell* 2016, s. 115.

louden kasvun hidastamista aloilla, joilla tieto ja osaaminen ovat kasvun tärkeimmät tekijät.¹³⁵ Mallijärjestelmä on kuitenkin poikkeus, sillä mallien rekisteröinti on nopeaa ja edullista. Lisäksi mallioikeuksien kohdalla mallin käsite on jätetty melko avoimeksi, mikä mahdollistaa monenlaisten tuotteiden suojaamisen malleilla. Erilaisten applikaatioiden ja palveluiden tarve on kasvanut, ja suojamuodot täytyisi pitää muokattavina uusille trendeille. Esimerkiksi mallien kohdalla, palvelualustojen käyttö sivujen suojaukset ovat kasvaneet, ja uudet palvelualat on otettu mallioikeuksien maailmassa positiivisesti vastaan. Mallioikeushakemusten käsittely on EUIPO:ssa erittäin nopeaa, mistä syystä olisi tärkeää tuoda näille mallin haltijoille esille tämän suojamuodon joustavuus ja nopeus. Suojauksen voi nopeimmillaan saada muutamassa viikossa,¹³⁶ mikä on ehdoton etulyöntiasema suhteessa moniin muihin suojamuotoihin. Rekisteröinnin nopeus ja järjestelmän joustavuus kannustavat ehdottomasti innovaatioiden suojaamiseen mallien avulla.

4.2 Alenevan rajahyödyn ongelma

Immateriaalioikeuksilla suojatut tuotteet ovat oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta mielenkiintoisia, sillä rajahyöty niissä on usein aikaa myöten aleneva.¹³⁷ Esimerkiksi mallioikeudesta saatava hyöty on mallioikeuden luojalle suurin siinä vaiheessa, kun hän on luonut mallin ja saa sille rekisteröidyn suojan. Tällöin yksinoikeuden saaminen ja sen käyttäminen ja siitä saatava hyöty ovat suurimmillaan. Onkin selvää, että mallioikeuden taloudellisesti merkittävimmät ominaisuudet ovat sen kohde, laajuus ja voimassaoloaika.¹³⁸ Mallioikeuden optimaalinen voimassaoloaika on vaikea arvioida, sillä eri tuotteet saavuttavat eri ajassa niiden suurimman taloudellisen hyödyn. Jos verrataan esimerkiksi tekijänoikeuteen, niin tekijänoikeuden kohdalla on suojan tarve pitkä, mutta se että suoja kestää tekijän kuoleman jälkeen, ei ole perusteltua taloudelliselta kannalta.¹³⁹ Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että laitton kopiointi lisääntyy, koska kopioijat eivät malta odottaa suojan päättymiseen asti. Jos tekijänoikeus olisi lyhyempi, monet kopioijat odottaisivat suoja-ajan loppumista.¹⁴⁰

¹³⁵ ETLA 2012.

¹³⁶ *Innanen – Jäske* 2014, s. 153.

¹³⁷ *Määttä* 1999, s. 48.

¹³⁸ Tekijänoikeuden kohdalla pätevät samat asiat. Ks. *Kanniainen – Takalo – Simojoki* 1998, s. 151.

¹³⁹ *Kanniainen – Takalo – Simojoki* 1998, s. 157.

¹⁴⁰ Lisäksi teosten perijöiden intressit teoksiin saattavat olla erilaisia kuin itse tekijän. Esimerkiksi tietyissä tapauksissa keskeneräisten teosten julkaisu saattaa epäonnistua tekijän kuollessa tai niitä ei saada saatettua loppuun. Ks. *Kanniainen – Takalo – Simojoki* 1998, s. 156.

Mallioikeudella suojattavat tavarat voivat olla todella erilaisia ja suoja-ajat vaihtelevat paljon kansainvälisessä vertailussa.¹⁴¹ Tästä syystä on vaikea arvioida, mikä olisi optimaalinen suoja-aika kullekin tuotteelle. Mielenkiintoista kuitenkin on, että samoille tuotteille voi jossain maissa saada suojaa 10 vuotta, kun toisissa puolestaan 25 vuotta.¹⁴² Tyypillisesti suoja-ajan ollessa maksimissaan 25 vuotta, on mahdollistettu suoja-ajan uusiminen aina tietyin väliajoin, esimerkiksi viiden vuoden välein, kun taas joissain valtioissa suojan kesto on suoraan 10 vuotta ilman erillisiä uusimisia. Malleilla suojattavien tuotteiden erilaisuuden vuoksi mahdollisuus suojan uusimiseen tietyin väliajoin palvelee paremmin mallien tarkoitusta. Immateriaalioikeuksien tarkoituksena ei kuitenkaan ole liiallisesti rajoittaa kilpailua, vaikka ne antavatkin yksinoikeuden tietyn tuotteen täysimääräiseen hyödyntämiseen.

Mallioikeusjärjestelmässä, missä suoja-ajan uusiminen on mahdollista, mallin haltija voi arvioida uusimisen tarpeen jokaisen tuotteen kohdalla erikseen. On lisäksi tiettyjä teollisuuden aloja, joilla tuotteiden elinkaari taloudellisen kannattavuuden näkökulmasta¹⁴³ on varsin lyhyt. Vaateteollisuus on yksi esimerkki tällaisista nopeaa suojaa tarvitsevista aloista. Vaatteiden kohdalla suojan ei tarvitse välttämättä olla kovinkaan pitkä, jotta tekijä saa suhteessa tuotteen luomiskustannuksiin nähden parhaan hyödyn. Muoti muuttuu nopeasti ja uusia vaattemallistoja tulee useasti vuodessa. Kun uudet mallistot tulevat, ei vanhojen mallistojen kysyntä ole enää yhtä suuri, jolloin suojan tarvetta kyseisille tuotteille ei myöskään ole. EU:ssa onkin vastattu hyvin vaateteollisuuden tarpeeseen tuomalla järjestelmään rekisteröimätön mallioikeus, jonka suoja-ala on varsin lyhyt muihin malleihin verrattuna, mutta usein tarpeeksi pitkä juurikin vaateteollisuuden tarpeisiin.

4.3 Rajoitetun tahdonvoiman ongelma ja menetetyt hyödyn periaate

Oikeustaloustieteessä puhutaan rajoitetusta tahdonvoimasta – englanniksi bounded willpower, millä viitataan siihen, että ihmisten on vaikea tehdä päätöksiä asioissa, jotka palvelisivat

¹⁴¹ Yhdysvalloissa ”design patent” eli muotoilun patentti on voimassa 15 vuotta. Huom. suoja-aika on muuttunut vuonna 2015. Aiemmin suoja-aika oli 14 vuotta. Ks. *Carani – Barnes* 2017, s. 9. Kiinassa design patenttien suoja-aika on 10 vuotta. Ks. *Beconcini* 2017, s. 195.

¹⁴² EU:ssa suoja-aika voi uusimisilla olla maksimissaan 25 vuotta, kun taas monissa muissa maissa suoja-ajat saattavat vaihdella, yleensä suoja-aika on kuitenkin vähintään 10 vuotta. Esimerkiksi Kiinassa design patenttien voimassaoloaika on 10 vuotta. Ks. *Beconcini* 2017, s. 195.

¹⁴³ Taloudellisen kannattavuuden elinkaarella tarkoitetaan tässä kohdassa sitä, kuinka kauan tietty tuote on todellisuudessa kannattavaa pitää markkinoilla niin, että se antaa järkevissä määrin tuottoja sen luojalle. Esimerkiksi vaatteissa on havaittavissa trendejä ja kun tietyt trendit eivät ole pinnalla, ei kaupoissa ole myöskään tarjontaa sellaisten tuotteiden osalta, koska ei ole taloudellisesti kannattavaa tehdä sellaisia tuotteita.

heidän pitkän aikavälin etujaan.¹⁴⁴ Tämä käy ilmi myös mallioikeuksien rekisteröinneissä, sillä suunnittelija ei halua käyttää resurssejaan mallin rekisteröintiin siinä vaiheessa, kun ei ole vielä tiedossa, tuleeko kyseinen tuote olemaan taloudellisesti menestyvä tuote vai ei. Suurin osa suunnittelijoista kuitenkin tietää, että tuote olisi hyvä suojata. Etenkin koulututtuneet suunnittelijat saavat usein jonkintasoista perehdytystä muotoilun suojaamiseen osana koulutusohjelmaansa ja ovat tietoisia suojaamisen mahdollisuuksista ja suojaamattomuuden vaaroista.

Menetetyn hyödyn periaatteen mukaan on arvioitava, mitä käytetyllä rahalla olisi ollut saatavissa, jos se olisi suunnattu toiseen käyttötarkoitukseen.¹⁴⁵ Tämä voi nousta suureksi kysymykseksi etenkin uusissa yrityksissä, kun yrityssuunnittelussa on punnittava mihin rahoja halutaan laittaa ja mikä olisi paras käyttötarkoitus rahoille, jotta voidaan mahdollistaa yrityksen menestyminen tulevaisuudessa.¹⁴⁶ Mallioikeusjärjestelmä on luotu palvelemaan mallin haltijoiden etua myös rajoitetun tahdonvoiman ja menetetyllä hyödyn periaatteen tilanteissa. On olemassa 12 kuukauden armonaika – englanniksi *grace period*, jonka aikana voi tehdä päätöksen mallin rekisteröinnistä. Tällöin mallin haltija voi arvioida, onko tuotteen suosio sellainen, että yksinoikeudella katetaan rekisteröinnistä ja mahdollisesti jopa suunnittelusta aiheutuneet kustannukset. Mallioikeusjärjestelmässä on siis otettu hyvin huomioon rajoitetun tahdonvoiman ja menetetyllä hyödyn periaatteen ongelmat, ja mahdollistettu mallin rekisteröinti vasta kun on pystytty arvioimaan tuotteen menestys. Tämä on poikkeuksellinen piirre muihin suojamuotoihin verrattuna, sillä usein tuotteen kokeilu markkinoilla ei ole mahdollista, jos sille halutaan taata uutuuden edellytys rekisteröintivaiheessa¹⁴⁷.

Armonaika on ensin katsottuna oikeustaloustieteellisesti tehokas järjestelmä, sillä se helpottaa mallin haltijan mahdollisuutta hakea rekisteröintiä vasta myöhemmin. Käytännössä armonajan käyttäminen voi kuitenkin osoittautua tehottomaksi keinoksi, sillä ongelmia voi

¹⁴⁴ Oikeustaloustieteellinen rajoitetun tahdonvoiman käsite juontaa juurensa käyttäytymistieteeseen, jossa on usein verrattu tilannetta tupakoinnin lopettamiseen, millä viitataan siihen, että tupakoija ei osaa arvioida tupakoinnin pitkän aikavälin vaikutuksia, eikä näin ollen lopeta tupakointia, vaikka sillä tutkitusti terveydelle haitallisia vaikutuksia. Immateriaalioikeuksien kohdalla on usein sama tilanne. Ks. *Mähönen – Määttä* 2002, s. 191.

¹⁴⁵ *Määttä* 2016, s. 19.

¹⁴⁶ *Määttä* 2016, s. 22. Yritysoikeussuunnittelussa joudutaan pohtimaan mikä oikeudellisista toimintavaihtoehtoista on kannattavin. Ks. *Määttä* 2005. Yritysoikeussuunnittelun kulusta.

¹⁴⁷ Vertaa esimerkiksi design patentti Yhdysvalloissa tai patentti yleisesti. Uutuuden edellytys on ehdoton, eikä se mahdollista tuotteen markkinoille viemistä missään vaiheessa, muutoin tuote menettää sen uutuuden edellytyksen.

koitua mallin haltijalle siinä vaiheessa, jos armonaikaa ei ole osattu käyttää oikein. Tyypillinen käytännön tilanne on se, että mallin haltija joutuu osoittamaan dokumenttien avulla olleensa tuotteen ensimmäinen luoja. Tämä edellyttää mallin haltijaa dokumentoimaan hyvin kaiken informaation tuotteen julkaisemisajankohtaan liittyen, jotta mallinhaltija voi osoittaa tuotteen uutuuden ja yksilöllisyyden kyseisenä ajankohtana. Armonajan lisäksi rajoitettua tahdonvoimaa ja menetetyt hyödyn periaatetta vastaan voi taistella ottamalla armonajan ohella käyttöön rekisteröimättömän mallin suojan.¹⁴⁸ Rekisteröimättömään malliin nojautuessa on kuitenkin syytä muistaa rekisteröidyn oikeuden vahvuus suhteessa rekisteröimättömään. Vaikka rekisteröimätön tarjoaa täysin samaa suojausta, on syytä ymmärtää, että monesti kustannukset eivät koostu vain rekisteröintikustannuksista. Suuremmat kustannukset usein aiheutuvat sovittelusta ja riitelystä, kun kaksi mallin haltijaa on vastakkain tilanteessa, jossa toisen oikeus on rekisteröity ja toisen rekisteröimätön. Tällöin dokumenttien avulla pyritään näyttämään, kumman oikeus on ollut aiempi.

Mallioikeuksia voidaan hyödyntää innovaatiopolitiikan välineinä, kun ymmärretään kuinka mallioikeudet toimivat suhteessa muihin oikeuksiin. Jokaisen tuotteen kohdalla on tapauskohtaisesti arvioitava, mikä suojakeino sopii parhaiten kyseiselle tuotteelle. Lisäksi on arvioitava, onko järkevämpää maksaa tuotteiden rekisteröinnistä, vai nojaututaanko maksuttomiin suojakeinoihin. Kuitenkin arvioinnissa on aina otettava huomioon kokonaiskustannukset, eli myös ne kustannukset, joita voi aiheutua, kun yritetään puolustaa rekisteröimättömiä oikeuksia. On arvioitava, voivatko kustannukset lopulta olla suuremmat esimerkiksi siinä tilanteessa, että tuotetta ei ole rekisteröity ja kahden samanlaisen mallin haltijat joutuvat riitelemään oikeuksistaan.

Mallioikeus on jäänyt tuntemattomaksi muihin immateriaalioikeuksiin nähden. Yritysten näkökulmasta voi olla tarpeetonta sijoittaa rahoja muotoilun suojaamiseen, samaan aikaan kun olisi myös tarve esimerkiksi lisäkaluston hankkimiseen, jolla on suurempi vaikutus myynnin kasvuun. Mallioikeuden roolia voisi kuitenkin verrata yrityksen hankkimiin vakuutuksiin. Tämä on hyvä vertauskuva, sillä usein mallioikeudenkin merkitys korostuu vasta siinä vaiheessa, kun yrityksen tuotteita on kopioitu. Hyvä IP-strategia kuitenkin ottaa huomioon myös mallioikeuden merkityksen brändin rakentamisessa, jolloin mallioikeutta voidaan

¹⁴⁸ Stone on todennut, että 12 kuukauden aikana mallin haltija voi tehdä päätöksen aikooko hän rekisteröidä mallin. Jos malli ei ole ollut menestystuote, voi mallin haltija valita rekisteröimättömän mallin suojan, joka kestää kolme vuotta, eikä sen saaminen aiheuta haltijalle rekisteröintikustannuksia. Ks. Stone 2016, s. 185.

käyttää vakuutena lainan saamiselle.¹⁴⁹ Mallioikeuksien rekisteröinti on siis yhtä tärkeää kuin muidenkin immateriaalioikeuksien, sillä immateriaalioikeudet muodostavat tänä päivänä suuren osan yrityksen varallisuudesta.¹⁵⁰ Kun sijoittajat sijoittavat rahaa yritykseen, he samalla sijoittavat immateriaalioikeuksiin. Hyvä brändi voi joskus riittää luomaan yritykselle taloudellisen menestyksen ja joskus immateriaalioikeudet ovat ainoa syy, miksi yritys on arvossaan.

4.4 Tehokkuusnäkökulma Euroopan unionin markkina-alueella

Oikeustaloustieteellisesti on tärkeää tarkastella mallioikeutta tehokkuusnäkökulmasta. Tehokkuusnäkökulma otetaan usein huomioon, kun oikeustaloustieteellisin keinoin tarkastellaan immateriaalioikeuksia yleisesti. Mallioikeus on kuitenkin oma immateriaalioikeudellinen muotonsa, minkä vuoksi tehokkuustarkastelussa tulisi ottaa mallioikeuden erityispiirteet huomioon.¹⁵¹ Tehokkuusnäkökulmasta tarkasteltuna voidaan katsoa, että kustannukset eivät aiheudu ainoastaan mallin luojalle. Mallioikeus aiheuttaa kustannuksia myös muille yrityksille ja kuluttajille. Tällaisia kustannuksia ovat esimerkiksi mallioikeuden hyväksikäyttämisestä maksettavat korvaukset mallioikeuden luojalle sekä luvattomasta käytöstä, että lisenssin myötä luvallisesta käytöstä maksettavat korvaukset. Jos malli on uniikkia muotoilua, toimii se hyvin myös kilpailuseena. Muut yritykset joutuvat suunnittelemaan tuotteensa niin, etteivät ne loukkaa mallioikeudella suojattua tuotetta, jolloin kyseisille yrityksille voi aiheutua lisäkustannuksia esimerkiksi uusien mallien suunnittelusta. Kuluttajalle kustannukset näkyvät tyypillisesti mallisuojuuttujen tuotteiden hinnoissa. Hintaan on pitänyt sisällyttää mallin luomisesta ja suojaamisesta aiheutuvat kustannukset. Tällöin hinta on siis luonnollisesti näille tuotteille korkeampi kuin mitä se olisi, jos markkinat olisivat täysin vapaat.¹⁵² Tässä asiassa on kuitenkin syytä huomioida se, että mallisuojuutatut tuotteet ovat uutta ja yksilöllistä muotoilua, jolloin kuluttaja on valmis maksamaan tuotteista enemmän.

¹⁴⁹ *Innanen – Jäske* 2014, s. 19.

¹⁵⁰ Ks. *Innanen – Jäske* 2014, s. 19.

¹⁵¹ Mallioikeuden erityispiirteitä ovat esimerkiksi mallien moninaisuus, mallioikeusjärjestelmien päällekkäisyys ja erilaisuus sekä käyttöesineiden käyttötarkoituksen vaatimus, millä tarkoitetaan sitä, että usein käyttöesineet ovat tietyn käyttötarkoituksen vaatimia. Pöydässä on usein oltava jalka, jotta se pysyy pystyssä tai kengässä pohja, jotta sitä voidaan käyttää kenkänä.

¹⁵² Tuotteiden hintoihin vaikuttaa patenttien kohdalla se, kuinka paljon uusissa keksinnöissä voidaan lainata ideoita aikaisemmista keksinnöistä. Mallioikeuteen voi ottaa tästä vertailevaa näkökulmaa. Ks. *Määttä* 2016, s. 124.

Oikeustaloustieteellinen näkökulma avaa myös käsitystä sen osalta, että kuluttajille mallioikeudesta voi jossain määrin olla jopa haittaa, koska kilpailua ei käydä kiivaasti niiden tuotteiden osalta joilla on rekisteröity mallioikeus. Tässä on kuitenkin kyse sallitusta kilpailun rajoittamisesta. Kovan kilpailun puuttuessa tuotteiden hinnatkin pysyvät korkealla. Pitkällä tähtäimellä kuitenkin ajatellaan, että jäljittelyn sallimisesta koituisi kuluttajalle enemmän haittaa, koska tällöin muotoilijat ja yritykset eivät haluaisi enää panostaa tuotekehitykseen, kopioinnin vaaran ollessa suuri. Tätä ilmentää myös historiallisesti immateriaalioikeuksien päätarkoitus – edistää luovaa toimintaa.¹⁵³ Innovaatiopolitiikan näkökulmasta on siis tärkeää suojella ja kehittää instituutioita, jotka kannustavat innovaatioihin ja suojaavat innovaatio-toimintaa.

Dynaamisen tehokkuuden huomioon ottaminen on tärkeää arvioitaessa mallioikeutta tehokkuusnäkökulmasta. Dynaamisella tehokkuudella tarkoitetaan muun muassa sen selvittämistä, miten innovaatioiden syntyyn ja leviämiseen yhteiskunnassa vaikutetaan oikeudellisella sääntelyllä.¹⁵⁴ Mallioikeuden tärkeiden tavoite on kannustaa innovaatio-toimintaa, mikä kuvastaa, että tavoite on laadittu dynaamisen tehokkuuden nimissä. Dynaamisen tehokkuuden rinnalla usein arvioidaan vaikuttavuutta, sillä jos lainsäädäntö kannustaa uusien innovaatioiden luomiseen, saadaan paremmat edellytykset yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.¹⁵⁵ Mallioikeuksien kohdalla hallinnollista ohjausta voidaan kuitenkin kritisoida, sillä EU-alueella kansallisten järjestelmien ja EU-järjestelmän päällekkäisyys voivat aiheuttaa useita päällekkäisiä kustannuksia mallin hakijoille. Lisäksi mallioikeuksien kohdalla tuotteiden rekisteröinti voi ennemminkin aiheuttaa sen, että ahkerat kopioijat pääsevät käsiksi malleihin nopeasti rekisterin kautta.¹⁵⁶ Tämä on koettu ongelmaksi etenkin muodin alalla, missä kopiot ovat tuotteinensa nopeammin markkinoilla kuin itse tuotteen luoneet.¹⁵⁷ Tämän vuoksi yritysten on rekisteröintiä hakiessaan varmistettava, että he saavat

¹⁵³ *Haarmann* 2014, s. 40.

¹⁵⁴ *Määttä* 2016, s. 60

¹⁵⁵ Ks. *Määttä* 2016, s. 60.

¹⁵⁶ Esimerkiksi Kiinassa seurataan tarkasti EUIPO:n rekisteriin rekisteröityjä malleja, jotta tiedetään heti mitkä ovat uusimmat muotoilut alalla. Tämä on muitakin immateriaalioikeuksia vaivaava asia, sillä netissä olevista rekistereistä saa nopeasti tiedon uusista suojauksista.

¹⁵⁷ “Many designers complain that designs from their catwalk collections can now be copied from photos in minutes, and cheap versions of their designs can reach stores like Forever 21 from a factory in China quicker than the designers can produce their own more detail-intensive versions.” Tästä syystä etenkin muodin alalla on nähty positiivisena, ettei EU:ssa tarvitse rekisteröidä oikeuksia. *Monseau* 2011.

tuotteensa markkinoille ennen kopioijia. Käytännössä tämä johtaa siihen, että suunnittelu-
vaiheessa yritykset pitävät tuotteet suojassa ja tuotteelle haetaan rekisteröintiä vasta mark-
kinoille laskemisen yhteydessä.

Oikeustaloustieteellinen duplikaatio-ongelma voi aktualisoitua mallioikeuksien kohdalla. Duplikaatio-ongelmalla tarkoitetaan sitä, että yhteisellä tuotekehityksellä estetään päällekkäistä kehitystyötä,¹⁵⁸ jolloin tuotteita pystytään luomaan kustannustehokkaammin. Mallien suunnittelun alkuvaiheessa suunnittelijat pyrkivät suojaamaan malleja julkiseksi tulemiselta, jotta ne säilyttävät uutuuden ja yksilöllisyyden. Tämä voi puolestaan johtaa siihen, että duplikaatio-ongelma aktualisoituu helpommin, kun tuotteita pidetään tarkoituksella salassa. Jos suunnittelujen tuloksia ei olisi tarvetta suojella uutuuden ja yksilöllisyyden säilyttämiseksi, voitaisiin luultavasti välttyä päällekkäisiltä tuotekehityksiltä. Mallioikeuden tarkoituksena ei ole kuitenkaan rajoittaa liikaa vapaata muotoilun suunnittelua, vaan kuten immateriaali-oikeuksilla yleisesti, mallioikeudellakin annetaan yksinoikeus vain siinä määrin, missä se on tarpeellista innovaatioiden suojaamiseksi.

Oikeustaloustieteellisesti on mielenkiintoista tarkastella ongelmaa liittyen mallien uusien versioiden suojaamiseen. Uusien versioiden suojaaminen mallioikeudessa ei ole tällä hetkellä mahdollista, sillä mallioikeuden suoja kohdistuu vain sellaisiin elementteihin ja piirteisiin, jotka ovat uusia ja yksilöllisiä verrattuna jo aiemmin julkiseksi tulleiden mallien piirteisiin. Parannellut versiot tuotteista eivät ole elementeiltään ja piirteiltään niin yksilöllisiä tai uusia, että ne poikkeavat tuotteiden vanhemmista versioista. EUT on 19. kesäkuuta 2014 antamassaan ratkaisussa *C-345/13 Karen Millen Fashions Ltd v. Dunnes Stores ja Dunnes Stores (Limerick) Ltd* ottanut kantaa mallin uutuuteen ja yksilöllisyyteen suhteessa aiempaan malliin. Jotta mallin voidaan katsoa olevan yksilöllinen, tuomiossa Karen Millens Fashions on todettu, että asiantuntevan käyttäjän kyseisestä mallista saaman yleisvaikutelman on poikettava asiantuntevan käyttäjän yhdestä tai useammasta aikaisemmasta mallista, erikseen arvioituna, saamasta yleisvaikutelmasta eikä useiden aikaisempien mallien yksittäisten piirteiden yhdistelmästä saamasta yleisvaikutelmasta.¹⁵⁹ Markkinaoikeus on ratkaisussaan MAO 259/16 vedonnut samaan seikkaan. Jotta mallin voidaan katsoa olevan yksilöllinen,

¹⁵⁸ Määttä 2016, s. 93.

¹⁵⁹ Ks. C-345/13, kohta 35.

markkinaoikeuden mukaan asiantuntevan käyttäjän kyseisestä mallista saaman yhteisvaikutelman on poikettava asiantuntevan käyttäjän yhdestä tai useammasta aikaisemmasta mallista, erikseen arvioituna, saamasta yhteisvaikutelmasta eikä useiden aikaisempien mallien yksittäisten piirteiden yhdistelmästä saamasta yleisvaikutelmasta.¹⁶⁰ Perustelut sille, että tuote pitäisi arvioida vain uusien piirteiden valossa, eivät saaneet markkinaoikeudelta vahvistusta.¹⁶¹ Tämä johtuu siitä, että mallilla suojataan muotoilua, eikä varsinaisesti yksittäisiä piirteitä, elleivät sitten kyseiset yksittäiset piirteet itsessään muodosta omaa mallia.

Se, että parannellut versiot tuotteesta eivät saa suojaa, ei kannusta yritystä luomaan uusia parempia tuotteita. Yritykselle uusi malli on usein merkittävin markkinoilla, sillä se sisältää vanhasta mallista parannellun version ja houkuttelee kuluttajia. Pienetkin eroavaisuudet kokonaisvaikutelmassa saattavat johtaa siihen, että uusi malli ei saa suojaa. Uusi malli saattaa kuitenkin erota vanhasta mallista sen verran, että sitä ei katsota vanhalla mallilla suojatuksi. Tällöin uusi malli voi jäädä kokonaan ilman suojaa. Tämä on tehokkuusnäkökulmasta yksi mallioikeuden ongelmista. Jos uudet versiot saisivat suojaa, kannustaisi se yrityksiä kehittämään ja uudelleen suunnittelemaan tuotteitaan. On myös kustannustehokkaampaa, että pyritään käyttämään resursseja tuotteiden parantamiseksi, eikä täysin uusien tuotteiden luomiseen, sillä markkinoilla on jo olemassa valtaisa määrä erilaisia tuotteita, jotka täyttävät kuluttajien tarpeet.

Oikeuksien tehokkuus on ymmärrettävä moniosaisena ilmiönä, jossa kustannukset voivat aktualisoitua erilaisissa tilanteissa ja missä tahansa prosessin vaiheessa. Suomessa uusien mallien tutkimuksessa PRH tutkii tarkasti rekisterit ja vertailee uutta muotoilua rekisterissä oleviin malleihin. EU-mallien kohdalla tutkimusta ei toteuteta yhtä tarkasti, vaan EU-mallien rekisteröinnissä tutkitaan ainoastaan sellaiset esteet, jotka ovat ehdottomat hakemuksen vireille saattamiseksi.¹⁶² Kansallisten ja EU-mallien kohdalla vaihtelee, missä vaiheessa erilaiset kulut saattavat aktualisoitua. Jos halutaan käyttää resursseja mallien tutkimukseen re-

¹⁶⁰ Ks. MAO 259/16 kohta 34 sekä Karen Millen Fashions, C-345/13, kohta 35.

¹⁶¹ Ks. MAO 259/16 kantajan perusteet.

¹⁶² Hakemukset tutkitaan lähinnä muutoseikkojen osalta. Laajaa ja perusteellista tutkintaa ei tehdä paitsi sen varmistamiseksi, että hakemus koskee mallia ja että malli ei ole yleisen edun tai moraalin vastainen. Toisin kuin EU:n tavaramerkkijärjestelmässä, väitemenettelyä ei ole. Mallia koskeva hakemus tutkitaan, ja jos se on muotovaatimusten mukainen, malli rekisteröidään ja julkaistaan välittömästi tai lykkäysajan jälkeen (haltijan tai haltijan edustajan pyynnöstä) 27 kuukauden kuluessa hakemispäivästä tai etuoikeuspäivästä. Ks. EUIPO: Haku- ja rekisteröintimenettely.

kisteröintivaiheessa, välttyään luultavasti suuremmilta kustannuksilta sovittelu- tai riitatilanteissa. Jos taas halutaan tehokas rekisteröintimenettely, eikä malleja tutkita, johtaa sääntelyratkaisu kustannusten aktualisoitumiseen siinä vaiheessa, kun yritetään saada malleja pois rekisteristä. EU:n mallioikeusjärjestelmää on pidetty tehokkaana siitä syystä, että mallit saadaan nopeasti rekisteriin, mutta tehottomana siitä syystä, että kustannukset aktualisoituvat usein siinä vaiheessa, kun mallit ovat jo rekisterissä.

Suomessa malleille tehtävä tutkimus on vaikuttanut niin, että malleista ei ole tuomioistuintasolla riideltä yhtä lailla kuin EU-mallien kohdalla. Viranomaisen tekemä tutkimus on siis siltä osin tehokasta, että se vähentää mallien haltijoiden riitoja. Kääntöpuolena on kuitenkin se, että tuomioistuinratkaisujen määrä on Suomessa jäänyt vähäiseksi. Kun tapauksia on paljon tuomioistuinten käsiteltävänä, saadaan enemmän vallitsevan oikeustilan huomioonottavaa oikeuskäytäntöä. Oikeuskäytännöllä saadaan nopeasti ja tehokkaasti muutoksia vallitsevaan oikeustilaan.¹⁶³ Voidaan siis katsoa, että vaikka mallin haltijalle voi aiheutua EU-mallien kohdalla enemmän kustannuksia riidoista ja sovitteluista, on sääntelyratkaisuna järkevämpää ohjata valtaa tuomioistuimiin rekisteriviranomaisen sijaan. Tällöin voimassaolevaa järjestelmää voidaan muokata nopeasti muuttuvan yhteiskunnan mukaiseksi. Etenkin EU-tasolla tämä on tärkeää, sillä lainsäädännölliset prosessit ovat hitaita ja alttiita poliittiselle painostukselle, toisin kuin tuomioistuinten päätökset.

Oikeustaloustieteellisesti ajatellaan, että laki ei ole tehokas, jos se kohtaa aktiivista vastustusta esimerkiksi tuomioistuimeen tehtävien ennakkoratkaisupyyntöjen myötä.¹⁶⁴ Monissa tilanteissa ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä lakia, joka tekisi oikeustilan täysin selkeäksi ja vastaisi kaikkiin soveltajien kysymyksiin suoraan kirjoitettuna.¹⁶⁵ Tällöin parempi ratkaisu on jättää soveltaminen tuomioistuimille, kuten EU-mallin kohdalla on tehty. Lopputulos on tehokkaampi, kun jätetään soveltamisvaltaa tuomioistuimille, sillä täysin aukottoman lain luominen ei ole mahdollista. Oikeustaloustieteessä on myös arvosteltu korkeimpien oikeuksien ennakkopäätösten arvoa ennalta-arvattavuuden ja siten tehokkaan taloudellisen toiminnan edistämisen kannalta, sillä ennakkopäätökset ovat usein niukasti perusteltuja ja

¹⁶³ Vaikka tuomioistuinprosessit monesti saattavat kestää useita vuosia, on etenkin EU-tasolla nopeampaa saada tuomioistuimesta ratkaisu ulos kuin saada päivitys sääntelyyn.

¹⁶⁴ *Toivonen 2000*, s. 963.

¹⁶⁵ Lakien epätäydellisyydestä. Ks. *Määttä*, 2016, s. 56.

niistä puuttuu avoin taloudellinen analyysi, vaikkakin vaikutukset olisivat täysin taloudellisia.¹⁶⁶ Kuitenkin tuomioistuinten ratkaisut ovat usein perustellumpia kuin pääosa viranomaisten antamista ratkaisuista.

Mallioikeus ei ole saavuttanut samanlaista roolia innovaatiopolitiikan välineenä kuin muut immateriaalioikeudelliset suojamuodot. Mallioikeus on perinteisemmin haettu lisäsuojaksi muiden immateriaalioikeudellisten suojamuotojen rinnalle, sillä harvoin yrityksellä on tarve suojata ainoastaan tuotteen muotoilu. Tyypillisesti tuotteen myynti ei perustu ainoastaan muotoiluun, vaan se perustuu lisäksi brändin muodostamaan kuvaan. Hyvä ja vahva brändi on usein se, mikä suojaa parhaiten tuotetta jäljittelyä vastaan. Malli toimii usein brändin tukena, mutta itsessään malli on paras suoja vain puhtaalle muotoilulle. Esimerkiksi tärkeintä uudessa älypuhelimessa on suojata sen uusi tekniikka. Tekniikka on puhelimessa ehdottomasti myyntiin suuresti vaikuttava seikka, sillä ilman tekniikkaa älypuhelin ei toimi ja jos tekniikalla saadaan aikaan jotain täysin uutta, on se etu suhteessa muihin valmistajiin. Vaikka tekniikan toimivuus on edellytys tuotteen käytölle, voi immateriaalioikeudellisesta näkökulmasta tekniikkaakin tärkeämpi asia olla yrityksen brändin suojaaminen. Vahva ja tunnettu tavaramerkki mahdollistaa tuotteen menestyksen ilman muodonkin suojaamista. Jos tuote mielletään hyväksi tuotteeksi jo sen brändin perusteella, mikä pätee moniin älypuhelinmerkkeihin, ei ole tarpeellista hakea muuta suojausta, sillä niillä ei välttämättä ole merkitystä myynnin kehitykseen. Lisäksi ulkomuodon suojaaminen ei monissa älypuhelimissa ole mahdollista, sillä älypuhelimien ulkomuoto on monesti käyttötarkoituksen sanelema. Tuntemattomalle brändille mallioikeuden merkitys on kuitenkin suurempi, koska tällöin muiden suojamuotojen merkitys ei ole niin suuri.

Mallioikeusjärjestelmää pidetään EU-tasolla tehokkaana järjestelmänä. Tästä syystä EU-tasolla mallioikeus nähdään myös innovaatiopolitiikan välineenä. Kansallisella tasolla mallien sääntelyt vaihtelevat niin merkittävästi, että innovaatiopolitiikan välineenä mallit toimivat lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa tietyn maan kansallinen lainsäädäntö tarjoaa järjestelmällistä kilpailuetua sääntelyllään suhteessa muihin maihin, ja yrityksellä on tarvetta hakea suoja tästä maasta. Esimerkiksi Suomessa saa suojaa auton varaosille, mistä syystä Suomeen on kohdistettu kansallisia hakemuksia auton varaosille, vaikka Suomen kansallista

¹⁶⁶ Ks. *Toivonen* 2000, s. 969.

mallioikeussäätelyä pidetään muilta osin vanhentuneena. Välttämättä ei ole kuitenkaan tehokasta, että Suomen kokoisessa maassa, johon hakemuksia kohdistetaan vuodessa vain muutamia satoja, säilytetään oma mallioikeusjärjestelmä. Tärkeämpää olisi vahvistaa EU-mallisuoja, suhteessa muihin suuriin talousalueisiin.

Vaikka EU:n mallioikeusjärjestelmää voi tietyiltä osin arvostella sen tehottomuudesta, on kokonaistarkastelussa EU:n mallioikeusjärjestelmä rakennettu palvelemaan mallioikeuksien haltijoita, ja se kannustaa ihmisiä hakemaan mallioikeuksia. Tärkeimmät syyt, mitkä kannustavat hakemaan malleja, ovat järjestelmän nopeus ja edullisuus. Järjestelmässä on lisäksi huomioitu mallien moninaisuudet tuomalla mukaan rekisteröimätön malli ja armonaika sääntely. Rekisteröimätön mallioikeus ja armonaika sääntely kuvastavat sitä, että järjestelmää ei ole rakennettu vain mallihakemusten määrän kasvattamiseksi, vaan EU:n kilpailukykyä on haluttu parantaa antamalla suoja laajemmin kuin vain rekisteröidyille oikeuksille.

5 SÄÄNTELYRATKAISUJEN JA RATKAISUKÄYTÄNNÖN VAIKUTUKSET MALLIOIKEUSJÄRJESTELMÄN SUOSIOON

5.1 Mallit osana patenttijärjestelmää

Erilaiset sääntelyratkaisut vaikuttavat merkittävästi siihen, miten tietty immateriaalioikeudellinen suojamuoto saavuttaa merkittävyyttä tai miten tärkeäksi suojamuoto mielletään suunnittelijoiden tai mallin haltijoiden keskuudessa. EU:n mallioikeusjärjestelmän sääntelyratkaisut poikkeavat merkittävästi muiden vastaavien talousalueiden sääntelystä. EU:ssa on luotu territoriaalisesti Euroopan laajuinen järjestelmä, jossa EU-malli saa suojaa koko vaikutusalueella. EU:n mallioikeusjärjestelmä pohjautuu lainsäädännöllisesti EU-oikeuteen ja tarkemmin EU-malliasetukseen, jota sovelletaan sellaisenaan kaikissa jäsenvaltioissa. EU:ssa on haluttu luoda territoriaalisesti vahva mallioikeusjärjestelmä tuomalla lainsäädäntöön osaksi täysin muista tai aiemmista järjestelmistä poikkeava oma suojamuoto. EU-järjestelmä ei pohjaudu aiempaan voimassaolevaan lainsäädäntöön, vaan lainsäädäntö on luotu järjestelmän luomisen yhteydessä.¹⁶⁷ Puolestaan monilla muilla merkittävillä talousalueilla, kuten Yhdysvalloissa mallioikeus on päädytty tuomaan osaksi muuta lainsäädäntöä lisäämällä malleja koskevat säännökset osaksi patenttijärjestelmää ja niitä koskevia säädöksiä.¹⁶⁸ Mielenkiintoisen kysymyksen muodostaakin, onko käyttäjien näkökulmasta mallioikeuden suosioon vaikutusta sillä, että mallioikeutta suojellaan omassa järjestelmässään, vai että sitä säännellään osana muita immateriaalioikeuksia.

Yhdysvalloissa malleja ei säännellä pelkästään liittovaltiotasoisella patenttilailla.¹⁶⁹ Yhdysvalloissa järjestelmä on hajanainen, sillä malleja suojellaan eri järjestelmien alla, eikä ole olemassa yhtä järjestelmää, joka suojaisi malleja kokonaisvaltaisesti. Tuotteesta riippuen tietyt ulkomuodot ovat suojattavissa design patentteina, kun taas tekijänoikeuslaki suojelee kuvitettuja, graafisia ja arkkitehtuurisia töitä.¹⁷⁰ Näiden lisäksi trade dress –sääntely suojaa tiettyjä jo enemmän tunnettuja ulkomuotoja. Ongelma Yhdysvaltojen järjestelmässä on, että ei ole yhtä järjestelmää, jonka kautta voitaisiin hakea suojaa eri toimialojen tuotteille, vaan

¹⁶⁷ Järjestelmän lainsäädäntöpohjana ovat toimineet EU-maiden toisistaan poikkeavat mallioikeussääntelyt, joiden pohjalta on rakennettu EU:n mallioikeusjärjestelmä. Ks. *Stone* 2016, s. 2.

¹⁶⁸ Ks. Yhdysvaltojen patenttijärjestelmästä *Suthersanen* 2010, s. 209 sekä *Carani – Barnes* 2017, s. 9. ja Kiinan patenttijärjestelmästä tarkemmin *Carani – Barnes* 2017, s. 193.

¹⁶⁹ *Suthersanen* 2010, s. 209.

¹⁷⁰ *Mahmood* 2014, s. 559.

tietyt suojausmuodot ovat vakiintuneet vain tiettyjen tuotteiden suojaamiseen. Suojausstandardien puuttuminen Yhdysvalloissa on se mikä muodostaa selkeän eron EU-järjestelmään, jossa pääsääntöisesti kaikki ulkomuodot saavat samalla tavalla suojaa mallioikeussäätelyn alla.

Yhdysvalloissa tunnetuin ulkomuodon suoja on design patentti, joka tarjoaa vahvan suojan ulkomuodolle, mutta jonka tulee täyttää patentoitavuuden edellytykset.¹⁷¹ Design patenttia ja EU-mallia vertaillaan usein keskenään, sillä design patenttia pidetään lähimpänä EU-mallia.¹⁷² Patentoitavuuden edellytysten lisäksi design patenttien pitää täyttää niille erikseen säädetyt edellytykset, mikä tekee design patenttien saamisen tietyissä tapauksissa jopa hankalammaksi kuin normaalien patenttien. Kuitenkin design patenttien voimassaoloaika on lyhyempi normaaleihin patentteihin nähden.¹⁷³ Design patenttien lisäksi Yhdysvalloissa on trade dress –säätely, joka antaa suojaa tuotteiden ulkomuodolle. Se on Yhdysvaltojen tavaramerkkilain (Lanham Act) alle lukeutuva säätely, jolla on suojattu esimerkiksi lastenvaatteita, sekä ravintoloiden esillepanoja, vaikkakin alun perin sen tarkoitus on ollut antaa suojaa esimerkiksi brändien pakkauksille ja säilytystuotteille.¹⁷⁴ Trade dress –säätely antaa suojaa sellaisten tuotteiden ulkomuodolle, jotka ovat tavaramerkinomaisesti suojattavissa. Tuotteilla on siis oltava yhteys brändiin.

Trade dress –säätelyn ongelmaksi on koettu, että suojan saaminen vaatii tavaramerkinomaista erottautumiskykyä, mutta Yhdysvalloissa se ei kuitenkaan saa pitää sisällään toiminnallisia ominaisuuksia.¹⁷⁵ Yhdysvalloissa toiminnallisten ominaisuuksien pois jättäminen suojasta on tarkoituksellista, jotta trade dress –säätely ei olisi liikaa patentinomaista. Pällekkäisyyksien estäminen on tärkeää tilanteissa, joissa säätely on hajanaista, jotta vältetään kollisiotilanteilta. Tilanteissa, joissa jokainen suojamuoto suojaa vain tietyiltä osin tuotetta, voidaan järjestelmien päällekkäisyys kokea negatiivisena ilmiönä. Trade dress –säätely ei vahvan brändiliitännäisyyden vuoksi pysty vastaamaan ulkomuodon suojaami-

¹⁷¹ *Mahmood* 2014, s. 559.

¹⁷² *Mahmood* 2014, s. 575 sekä *Carani – Barnes* 2017, s. 9.

¹⁷³ *Mahmood* 2014, s. 561.

¹⁷⁴ Kyseessä on verrattain samanlainen oikeus, kuin EU:ssa tavaramerkeille saatava ulkomuodon suoja eli niin kutsuttu 3D-tavaramerkki. 3D-tavaramerkkiä on käsitelty luvussa 2.1.1.

¹⁷⁵ ”One of the key differences between trade dress and utility patent (utility patents falling under the main rubric of Patent law, and design patents being separate) is the issue of functionality – namely, trade dress cannot be protected if it is functional.” Ks. *Mahmood* 2014, s. 563.

seen tarpeeksi vahvalla suojalla eikä kokonaisvaltaisesti. Siksi sitä käytetään vain tietynlaisien tuotteiden suojaamiseen, eikä se tarjoa EU-mallien tavoin kokonaisvaltaista suojaa eri alojen tuotteille.

Yhdysvalloissa ulkomuotoa voidaan suojata myös tekijänoikeudella. Tekijänoikeuksilla on usein suojattu kuvia ja graafisia tai veistoksellisia teoksia, kuten tyypillisesti Euroopassakin tekijänoikeuksilla suojataan. Tekijänoikeudelta vaaditaan, että se on syntynyt itsenäisen työn tuloksena, ja että sen luominen on johtunut edes jonkintasoisesta luovuudesta. Yhdysvalloissa tekijänoikeus kohtaa ulkomuodon suojaamisen tilanteissa samanlaisia ongelmia kuin Euroopassakin. Yhdysvalloissa on sääntelyn myötä mahdollistettu tiettyjen ulkomuotojen suojaaminen tekijänoikeuksilla vapaammin kuin esimerkiksi Suomessa¹⁷⁶, mutta silti useimpien design-tuotteiden kohdalla vaaditaan omaperäisyyden ylittymistä, jolloin tekijänoikeuskaan ei ole kokonaisvaltainen suojamuoto esimerkiksi eri teollisuudenalojen tuotteille, joissa tuotteen ulkomuoto on usein tietyn käyttötarkoituksen sanelema.

Voidaan todeta suojamuotojen hajanaisuudesta johtuen, että ainakaan Yhdysvalloissa ei ole pystytty vastaamaan mallien suojan vahvistamiseen. Se, että osa sääntelystä on patenttilain alaisuudessa, on pikemminkin aiheuttanut sen, että on tarvittu muuta sääntelyä patenttijärjestelmän rinnalle. Koska kyseessä on patenteihin luokiteltava design patentti, ja niiden rekisteröitävyyden edellytykset ovat varsin tiukat, on oltava muuta tukevaa sääntelyä. Tämä on ehdotonta, jotta voidaan saada suojaa tuotteille, jotka eivät ylitä patentoitavuutta, mutta ovat muotoilultaan omaperäisiä ja uusia. EU-malliin verrattuna design patentin rekisteröitävyyden edellytykset ovat todella korkeat, sillä patenttilain perusteella Yhdysvalloissa saa suojaa tuotteille, jotka mallien ulkoisten vaatimusten lisäksi täyttävät patentoitavuuden vaatimukset eli uutuuden ja ei-ilmeisyyden.¹⁷⁷ Tällä tarkoitetaan siis sitä, että patentti ei saa olla ilmeinen ratkaisu käyttää jotain tuotetta, vaan sen syntymisen edellytyksenä on, että kyseiseen ratkaisuun ei päädyttäisi esimerkiksi tietyn tuotteen normaalissa käytössä. EU:ssa tunnetaan uutuuden ja ulkoisten piirteiden vaatimukset. EU:ssa ei ole vaatimusta siitä, että malli ei saa olla ilmeinen alan ammattilaisten keskuudessa. EU:n matalankynnyksen järjestelmä kannustaa enemmän innovaatioihin, koska EU:ssa mallit ovat helpommin rekisteröitävissä ja rekisteröintiprosessi on kevyt.

¹⁷⁶ Ks. *Mahmood* 2014, s. 566.

¹⁷⁷ *Suthersanen* 2010, s. 215.

Yhdysvalloissa on korkeammat rekisteröitävyyden edellytykset, kuin EU:ssa. Ongelmaksi on koettu, etenkin EU-järjestelmään nähden, että mallien saanti Yhdysvalloissa on hankalampaa tiukkojen rekisteröintivaatimusten vuoksi.¹⁷⁸ Kuitenkin, jos suojan saaminen rekisteriin edellyttää korkeiden kriteerien täyttämistä, saavat usein järjestelmään merkityt oikeudet vahvemman suojan. Jos rekisteröinnin edellytykset on tutkittu rekisteröintiviranomaisen puolesta jo rekisteröintivaiheessa, ja tutkimuksessa tarkastetaan, ettei vastaava tuotetta ole jo olemassa, voi olla vaikea osoittaa myöhemmin, että edellytyksiä rekisteröinnille ei ole ollut. Rekisteröidyt tuotteet saavat siis vahvemman suojan, jos rekisteröinti suoritetaan tutkimalla, kuin ilman tutkimusta. Lisäksi kolmansiin osapuoliin kohdistuvat vaatimukset korostuvat rekisteröityjen ja tutkittujen mallien kohdalla, sillä voidaan luottaa, että rekisterissä olevat mallit ovat käyneet läpi tiukan seulan ja koska niillä on julkisuusvaikutus kolmansiin osapuoliin nähden, voi kopionhaltijan taistelu mallioikeuden haltijaa vastaan olla vaikeaa. EU-järjestelmässä mallit eivät käy läpi samanlaista perusteellista tutkimusta, mistä syystä rekisterissä olevien mallien saaminen rekisteristä pois on teoriassa helpompaa, kuin sellaisten mallien, joiden osalta rekisteröitävyys on tutkittu.

Kun vertaillaan patenttijärjestelmän osana olevia malleja ja mallioikeusjärjestelmän osana olevia malleja, voidaan tehdä selkeitä havaintoja sen suhteen, miten sääntelyratkaisut tosiasiassa vaikuttavat järjestelmän suosioon. Kumpikin järjestelmä suojelee melko laajasti eri teollisuuden alojen tuotteita¹⁷⁹, mutta silti on todettu, että Yhdysvaltojen järjestelmän hajanaisuus on syy, miksi EU-malleja yleisesti ottaen pidetään potentiaalisempina suojamuotona malleille. Yhdysvaltojen tuleminen osaksi Haagin järjestelmää on myös kohdistanut yhdysvaltalaisen järjestelmän tarkastelun alle, ja se on saanut kritiikkiä suhteessa EU-mallijärjestelmään. Vaikka design patentit antavat varmasti vahvimman suojan, mitä mallit voivat saada, ei tämä ole johtanut merkittävästi design patenttien hakemiseen, vaan EU-mallit kilpailevat voimakkaasti design patenttien rinnalla. Koska kyse on kahdesta suuresta talousalueesta, monet suuret yhtiöt hakevat suojaa sekä EU:ssa että Yhdysvalloissa. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että sääntelyjen erot eivät ole vaikuttaneet siihen, miten tuotteet ovat saaneet suojaa. Vaikka design patenteja pidetään vahvempana suojamuotona niiden tiukan rekiste-

¹⁷⁸ *Mahmood* 2014, s. 576.

¹⁷⁹ *Mahmood* 2014, s. 573.

röinnin yhteydessä suoritettavan tutkimuksen vuoksi, EU-mallit kuitenkin suojelevat tuotteita samalla tavalla kuin design patentitkin. Käytännössä täysin eri sääntelyratkaisuille rakennettuja järjestelmiä voidaan kummallakin talousalueella hyödyntää samoihin tuotteisiin.¹⁸⁰ Samat tuotteet ovat siis saaneet mallisuojan EU:ssa ja design patenttisuojan Yhdysvalloissa.

Sääntelyratkaisut eivät ole siis vaikuttaneet siihen, millaiset tuotteet saavat suojaa. Sääntelyratkaisujen myötä ei ole ajautettu tilanteeseen, jossa tietyt teollisuuden tuotteet kärisivät heikommasta suojasta. Kuitenkin se, miten suojaa saadaan, on ehdottomasti järjestelmien suosioon vaikuttava tekijä. Jos toisella talousalueella suojaa saadaan yhdellä rekisteröinnillä, ja toisella talousalueella pitää varmistaa suojan saanti useassa järjestelmässä, voi toinen järjestelmä menettää tehokkuuttaan mallin haltijoiden silmissä ja täten vaikuttaa suosioon. Vertailemalla Yhdysvaltojen ja Euroopan mallioikeusjärjestelmiä, voidaan todeta, että kummasakin järjestelmässä on olemassa tietynlaiset päällekkäisyytensä. Mallien luonteen vuoksi on tarvetta erityyppisille suojamuodoille.¹⁸¹ On tarvetta eksklusiiviselle suojalle, joka saadaan rekisteröinnillä. Tarvetta on myös suoraa kopiointia estäville järjestelmille, jotka auttavat tilanteissa, joissa eksklusiivista suojaa ei ole saatavilla.

Yhdysvalloissa design patenttien suojaa täydentävät muodot ovat myös mahdollistaneet sen, että voidaan saada suojaa myös muilla keinoilla, kuin suojaamalla ainoastaan varsinaisella muotoilun suojamuodolla.¹⁸² Vahvasti sui generis-oikeuteen sekä rekisteröinnin merkitykseen nojaavassa järjestelmässä ongelmaksi on kuitenkin muodostunut se, että muihin suoja-
muotoihin on vain rajoitetut oikeudet ja suojaa on mahdollista saada vain rajoitetuille tuoteryhmille.¹⁸³ EU-järjestelmässä puolestaan ongelmaksi on koettu se, että mallit ovat täysin eriytetty muista suojamuodoista. EU:ssa ei ole tällä hetkellä yhteistä tekijänoikeusjärjestelmää eikä sellaisia kilpailuoikeuden normeja, jotka toisivat koko EU:n alueelle suojaa samojen sääntöjen valossa. Kuitenkin EU:n mallioikeusjärjestelmän mahdollisuus sekä rekisteröityyn suojaan että rekisteröimättömään suojaan on katsottu olevan parempi kehityssuunta

¹⁸⁰ Ks. Applen ja Samsungin mallien hakemisesta EU:ssa ja Yhdysvalloissa. ”The technology industry has recently demonstrated that designs can be protected under both regimes for the same products” *Mahmood* 2014, s. 574.

¹⁸¹ Ks. *Suthersanen* 2010, s. 259.

¹⁸² Ks. *Mahmood* 2014, s. 575.

¹⁸³ No single regime’s design law would necessarily fit all types of designs available for all the various relevant industries. Ks. *Mahmood* 2014, s. 581.

kuin muotoilun suojaaminen eri suojamuotojen alla.¹⁸⁴ Eri suojamuotojen alla suojaaminen saattaa johtaa hajanaisen järjestelmän syntymiseen. Vaikka muut suojamuodot yritetään pitää erillään mallioikeudesta, tulisi niiden sääntely kuitenkin tehdä niin, että suoria päällekkäisyyksiä ei synny.

Mallien tuominen osaksi patenttijärjestelmää on mahdollistanut sen, että sääntelyvaiheessa on säästyty suuremmilta järjestelmän luomiskustannuksilta, mutta itse mallien rekisteröintivaiheessa rekisteröinnin edellytysten tutkiminen aiheuttaa virastolle tutkimiskustannuksia. Tästä syystä EU:n mallioikeusjärjestelmää on pidetty tehokkaampana sen hallinnollisen prosessin ollessa lyhyempi ja kustannusten ollessa matalammat.¹⁸⁵ Hallinnollisen prosessin lyhyempi kesto sopii myös paremmin mallien luonteelle, sillä muotoilu on usein nopeampi liikkumaan markkinoilla kuin keksinnöt.¹⁸⁶ Tästä syystä EU-mallien vain muutamassa viikossa tapahtuva rekisteröinti on nopea, sekä mahdollistaa tuotteiden nopean pääsyn markkinoille. Tällä hetkellä patenttijärjestelmien osana olevilla malleilla on pitkät hakemusajat. Tämä on EU-mallien ehdoton etulyöntiasema suhteessa patenttijärjestelmään. Lisäksi EU-mallit tarjoavat kaikille tuotteille samanlaisen yksinoikeuden, jota voidaan käyttää jopa kielto-oikeutena ja kilpailuaseena markkinoilla.

Se, ovatko mallit osana patenttijärjestelmää vai mallioikeusjärjestelmää, ei vaikuta suoraan mallien suosioon, siten että toisen järjestelmän suosion voisi havaita laskeneen merkittävästi. Tämän voi havaita siitä, että kumpaakin järjestelmään kohdistetaan aktiivisesti mallioikeushakemuksia ja kummankin järjestelmän suosio on tilastollisesti mitattuna kasvussa.¹⁸⁷ EU:n mallioikeusjärjestelmän luomisella ei vaikuttaisi olevan myöskään tilastollista vaikutusta Yhdysvaltojen rekisteröinteihin. Tietysti kyse on taloudellisesti täysin eri alueista, joten varsinaista vertailua voidaan tehdä vain siinä mielessä, että vertaillaan alueiden lukuja niiden omiin aiempiin lukuihin. EU-mallioikeus on vielä immateriaalioikeuksien maailmassa niin nuori, että on vaikeaa tehdä pitkän tähtäimen havaintoja siitä, kuinka suosio tulee kasvamaan vuosien kuluessa. Tällä hetkellä EU-mallien rekisteröintien kasvukäyrä on

¹⁸⁴ ”The Community design regime, on the other hand, may well be the more reasoned approach. The rationale for the registered and unregistered Community design right is commensurate with the varied needs of different industries” *Suthersanen* 2010, s. 260.

¹⁸⁵ *Mahmood* 2014, s. 579.

¹⁸⁶ “While EUIPO can take a much shorter time to evaluate designs by using similar standards, it seems unnecessary for the examining procedure at the USPTO to take so long, and reform in the area of administrative efficiency is necessary to better meet the demands of designers.” *Mahmood* 2014, s. 582.

¹⁸⁷ Kuvio 5. havainnollistaa hakemusten kasvua kummankin talousalueen osalta.

kuitenkin jyrkemmin koholla kuin Yhdysvaltojen. Harmonisointiprojektin onnistumisesta kertoo kuitenkin se, että kansallisten rekisteröintien määrä EU-alueella on selvästi ollut laskussa. EU-mallit ovat siis vieneet ainakin suosiota kansallisilta malleilta.

5.2 Suojakohteiden moninaisuus

Mallioikeuden suoja-alaan liittyvät ongelmat ilmenevät etenkin sen kautta, että suojakohteet voivat olla monen tyyppisiä, minkä vuoksi täsmällisten sääntöjen laatiminen on mahdotonta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on tiettyjen tuotteiden kohdalla päädytty siihen, että tietty suojamuoto suojaa tiettyä tuoteperhettä.¹⁸⁸ Kuten taas puolestaan EU:ssa on pääosin luotu rekisteröimättömän mallin suoja vaateteollisuuden tarpeisiin.¹⁸⁹ Kaksitasoinen suojajärjestelmä¹⁹⁰ on EU:ssa mahdollistanut joustavamman suojan kuin, että yhdellä järjestelmällä suojeltaisiin kaikkia ulkomuotoja.¹⁹¹ Joustavaa onkin, että täysin eri tuoteperheiden tuotteita voidaan suojella itse kullekin tuoteperheelle sopivalla suojelutavalla. Tämä on johtunut osakseen siitä, että on ollut mahdotonta luoda täysin aukotonta ja avointa sääntelyä, joka mahdollistaisi kaikkien tuotteiden suojelemisen yhdellä suojamuodolla.

Mallien suoja-alan laajuus riippuu tavaralajista. Vaikka mallit eroaisivat, saattaa malleista muodostua asiaan perehtyneelle käyttäjälle samanlainen kokonaisvaikutelma. Pienetkin eroavaisuudet tuotteissa voivat johtaa tulkintaan erilaisesta kokonaisvaikutelmasta, jolloin kopio ei välttämättä riko alkuperäistä oikeutta. Mallioikeuksilla suojattujen tuotteiden lukumäärän kasvaessa, mallioikeuksien suojan ala pienenee, koska yhä pienemmät erot tulkitaan eroiksi kokonaisvaikutelmassa. Tämä taas johtaa siihen, että vain erittäin uniikit tuotteet saavat tosiasiaassa vahvan suojan. Käyttötavarat, kuten tuolit ja käsilaukut, vaativat todella erityistä muotoilua, jotta ne saavat uutuuden ja yksilöllisyyden. Koska mallioikeuksien tarkoituksena on alun perin ollut taloudellisten intressien turvaaminen, on päädytty ratkaisuun, että mallien määritelmä on pidetty melko avoimena, jolloin mitään teollisuudenalojen tuotteita ei rajata määritelmällisesti pois mallien piiristä. Muotoilua on kaikkialla, ja siitä syystä mallin määritelmän on oltava avoimesti kirjoitettu, jotta se kattaa eri alojen tuotteet. Tuotteet

¹⁸⁸ Esimerkiksi pakkauksien tai rasioiden ulkomuotoa voidaan Yhdysvalloissa suojella Trade dress-sääntelyn avulla. Ks. *Mahmood* 2014, s. 561.

¹⁸⁹ Järjestelmä on alun perin luotu Iso-Britanniassa ja se on tuotu osaksi EU:n mallioikeusjärjestelmää. Rekisteröimättömän mallin historiasta. Ks. *Bently – Sherman* 2009, s. 686.

¹⁹⁰ Kaksitasoisella suojajärjestelmällä tarkoitetaan rekisteröimätöntä ja rekisteröityä EU-mallia. Ensin voi suojata tuotteensa rekisteröimättömällä ja tarvittaessa hakea rekisteröityä suojaa.

¹⁹¹ *Searle – Brassell* 2016, s. 115.

voivat olla muotoilullisesti merkittäviä, eli niin sanottuja design-tuotteita, jolloin kuluttajan ostopäätökseen vaikuttaa tuotteen muotoilu, kun taas jotkin mallit ovat niiden haltijoille tärkeämpiä niin sanottuina kielto-oikeuksina, eli mallin haltija voi estää toista käyttämästä kyseistä muotoiluta¹⁹².

5.3 Moniosaiset tuotteet – erityistarkastelussa varaosaoppi

EU:ssa autoteollisuudella on merkittävä rooli immateriaalioikeudellisten suojamuotojen kehityskuluissa, sillä EU:ssa on paljon suuria autoteollisuusmaita. Tällöin poliittiset tavoitteet kyseisen teollisuudenalan etujen ajamiselle ovat vahvat. EU:n mallioikeusjärjestelmän luomisvaiheessa ei säästyty taistelulta liittyen autojen varaosiin. Lainvalmisteluissa ei päästy yksimielisyyteen, sillä perinteiset autoteollisuudet toimijat eivät halunneet, että varaosien tuottajat saavat suojaa varaosille ja voisivat kilpailla osillaan alkuperäisiä autonvalmistajia vastaan. Varaosien valmistajat puolestaan kaipasivat vapaampia markkinoita ja kaupankäynnin liberalisointia varaosien osalta.¹⁹³ Autovalmistajat argumentoivat markkinoiden vapauttamista vastaan sillä, että autojen hinnat kuluttajille nousisivat, jos varaosientuottajille annettaisiin samanlainen suoja kuin autovalmistajille, eivätkä autovalmistajat pystyisi takaamaan eivät pystyisi takaamaan varaosien turvallisuutta ja laatua, jos ne tulisivat myyntiin muualta kuin autonvalmistajilta.¹⁹⁴ Pitkän poliittisen keskustelun ja sovittelumenettelyn¹⁹⁵ jälkeen saatiin kompromissiratkaisulla mallioikeussäätely voimaan. Ratkaisu ei sisältänyt alkuperäisessä muodossaan suojaa autovaraosille. Perinteisesti mallioikeudessa siis kutsutaan varaosaopiksi kysymystä siitä, saako kyseisessä järjestelmässä suojaa autonvaraosille vai ei. Suomessa kansallista suojaa saa autonvaraosille, mutta EU:n mallioikeusjärjestelmä puolestaan ei tunne tällaista suojaa tällä hetkellä. Scania CV Ab on Suomen suurin mallioikeuksien haltija Suomessa saatavan varaosasuojan vuoksi.¹⁹⁶

¹⁹² Kielto-oikeuksina hankittavat mallit voivat olla esimerkiksi osa yrityksen IP-strategiaa, minkä avulla pyritään pitämään kilpailijat poissa kyseisten tuotteiden markkinoilta. Ne voivat olla myös markkinointivalti, jonka avulla pyritään vaikuttamaan tuotteen kysyntään. Monesti kuluttajat mieltävät immateriaalioikeuksilla suojatut tuotteet arvokkaammiksi, kuin suojausta vailla olevat. Ks. *Innanen – Jäske* 2014, s. 50.

¹⁹³ *Stone* 2016, s. 11.

¹⁹⁴ *Stone* 2016, s. 12.

¹⁹⁵ Direktiivin voimaansaattamiseksi joutui Euroopan Komissio järjestämään sovittelumenettelyn, jossa Eurooppa-neuvosto ja Euroopan parlamentti etsivät ratkaisua yhteisömalliasetuksen varaosia koskevaan kohtaan. Ks. *Stone* 2016, s. 13.

¹⁹⁶ *Patentti- ja rekisterihallitus*: Scania on suurin mallioikeuksien haltija Suomessa.

Autonvaraosaoppiin liittyvä kahtiajako EU:ssa kulminoituu kysymykseen, ovatko autonvaraosat moniosaisia tuotteita vai moniosaisten tuotteiden osia. Moniosaisella tuotteella tarkoitetaan tuotetta, joka koostuu useista osista, jotka voidaan korvata siten, että tuote voidaan purkaa tai koota uudelleen (MalliL 1 a § 3 kohta). Kuitenkaan moniosaisten tuotteiden osat eivät saa täysimittaista suojaa ja siitä syystä on vedettävä raja siihen, mikä on moniosainen tuote ja mikä moniosaisen tuotteen osa. Varaosiin moniosaisten tuotteiden suoja linkittyy niin, että suoja ei voi saada moniosaisen tuotteen varaosalle, joka on näkyvässä normaalissa käytössä ja joka on tarkoitettu alkuperäisen tuotteen korjaamiseksi sen alkuperäiseen muotoon tai ulkoasuun.¹⁹⁷ Autonvaraosat ovat siis tällaisia moniosaisen tuotteen eli auton osia, jotka on tarkoitettu juurikin auton korjaamiseksi sen alkuperäiseen muotoon tai ulkoasuun. Varasosaoppia ei voi sivuuttaa käsiteltäessä mallioikeutta vuonna 2019, sillä varaosaoppi on jo vuosien ajan ollut mallioikeuden rajanvetäjä, joka jakaa mallioikeusmaat sekä mallienhaltijat kahteen joukkoon – varaosaoppia kannattaviin ja sitä vastustaviin.

Alun perin EU:n mallioikeusjärjestelmään oli tarkoituksena tuoda kolmen vuoden suoja varaosille.¹⁹⁸ Kolmen vuoden suojan tarkoituksena olisi ollut antaa lyhyempi suoja-aika varaosille kuin normaaleille tuotteille. Repair clause – suomeksi korjauslauseke –nimisen sääntelyn taustalla oli tarkoitus vapauttaa markkinoita autonvaraosien osalta. Alkuperäisen ehdotuksen mukaisesti korjauslauseke rajoittui sellaisiin tuotteen osiin, ”jonka ulkoasusta suojattu malli on riippuvainen”. Tämä lauseke ei kuitenkaan tyydyttänyt kaikkia – etenkin autonvalmistajia, minkä vuoksi lopullinen voimaansaatu versio lausekkeesta poikkeaa olennaisilta osin komission alkuperäisestä ehdotuksesta. Kyseinen artikla voimassaolevassa muodossaan koskee kaikkia ”moniosaisen tuotteen korjaamiseen alkuperäisen ulkoasun palauttamiseksi” käytettäviä osia ilman, että osan on oltava osa sellaista moniosaista tuotetta, ”jonka ulkoasusta suojattu malli on riippuvainen”, kuten komission alkuperäisessä ehdotuksessa esitettiin. Kyseinen lauseke on aiheuttanut ympäri EU:ta erilaisia tulkintoja sen soveltamisesta. Kompromissiratkaisun myötä syntynyttä lauseketta (yhteisömalliasetuksen 110 artiklan 1 kohta), ja sen aiheuttamaa tulkinnallista oikeustilaa on vuosien ajan yritetty saada selvemmäksi.

¹⁹⁷ *Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck* 2016, s. 144.

¹⁹⁸ *Stone* 2016, s. 12.

Korjauslausekkeen tulkintaa on käyty tarkemmin läpi yhdistetyissä asioissa *C-397/16 ja C-435/16 Acacia Srl v. Pneusgarda Srl ja Audi AG (C-397/16) sekä Acacia Srl ja Rolando D'Amato vastaan D. Ing. h.c. F. Porsche AG (C-435/16)*, johon EUT on antanut tuomion 20 päivänä joulukuuta 2017. Tapauksen tilanne sai alkunsa siitä, kun autojenvalmistajat haastoivat vanteiden valmistajan lopettamaan heidän mallioikeuksiensa loukkaamisen. Vanteiden valmistaja kuitenkin haastoi tuomioistuimet siitä, että jäsenvaltioiden tuomioistuimet olivat tehneet ristiriitaisia ratkaisuja korjauslausekkeen soveltamisesta, mistä johtuen oli varteenotettava epätietoisuus asetuksen tulkinnasta korjauslausekkeen osalta. Vanteiden valmistaja kävi kyseistä taistelua kahdessa eri maassa kahta eri autonvalmistajaa vastaan ja ennakkoratkaisukysymykset tulivat yhdessä käsiteltäväksi EUT:lle.

EUT tarkasteli ensimmäisenä kysymystä, onko korjauslauseketta tulkittava siten, että suoja ei ole mallilla, jos suojattu malli on riippuvainen moniosaisen tavaran ulkoasusta. Tähän julkisasiamies esitti mielenkiintoiset kommentit antamassaan ratkaisuehdotuksessa.¹⁹⁹ Julkisasiamies moitti autonvalmistajien tapaa tuoda tapaus esiin, sillä julkisasiamiehen mielestä ”Audin, Porschen ja Saksan hallituksen ehdottama tulkinta nimenomaan kyseenalaistaa tämän poliittisen yhteisymmärryksen rajaamalla yhteisömalliasetuksen korjauslausekkeen soveltamisen osiin, joiden muoto määräytyy moniosaisen tuotteen ulkoasun mukaan”. Julkisasiamiehen mukaan olosuhteet, joissa yhteisömalliasetus hyväksyttiin, ovat esteenä sellaiselle tulkinnalle, jonka johdosta otettaisiin tuomioistuinteitse uudelleen käyttöön edellytys, joka on poistettu lainsäädäntöprosessissa. Kuitenkin autonvalmistajien mukaan lauseketta sovelletaan pelkästään sellaisiin osiin, jotka ovat määrämuotoisia, minkä vuoksi ajoneuvon kevytmetallivanteet eivät voi kuulua tämän säännöksen soveltamisalaan.

EUT vetosi ratkaisussaan lainsäädäntötöiden perusteluihin, joiden mukaan yhteisömallin antamalla suojalla voi olla epätoivottuja vaikutuksia, koska suojalla poistetaan ja rajoitetaan kilpailua markkinoilla. Tämä koskee etenkin pitkäikäisiä ja kalliita moniosaisia tuotteita, kuten autoja, joiden yksittäisten osien, joista moniosainen tuote koostuu, mallien suoja voi saada aikaan todelliset varaosien kytkösmarkkinat.²⁰⁰ EUT totesi ratkaisussaan, että tiettyjen varaosien kytkösmarkkinoiden välttämiseksi on säädetty korjauslauseke. Tällä pyrittiin siis välttämään sitä tilannetta, että pitkäikäisen tuotteen ostava kuluttaja olisi sidottu ostamaan

¹⁹⁹ Ks. Julkisasiamies H. Saugmandsgaard Øe ratkaisuehdotus 28.9.2017, kohta 64 ja 67.

²⁰⁰ C-397/16, kohta 50.

ulkoisia osia vain moniosaisen tuotteen valmistajalta. Näin ollen EUT ratkaisi tähän liittyneen ennakkoratkaisukysymyksen niin, että korjauslausekkeen soveltamisen edellytyksenä ei ollut, että suojattu malli oli riippuvainen moniosaisen tuotteen ulkoasusta²⁰¹.

Tarkasteltavana oli lisäksi kysymys siitä, mitä edellytyksiä korjauslausekkeessa asetetaan sellaisen malin osalta, jota käytetään moniosaisen tuotteen korjaamiseen sen alkuperäisen ulkoasun palauttamiseksi. Tähän kysymykseen EUT totesi, että ”säännöstä on tulkittava siten, että siihen sisältyvässä niin sanotussa korjauslausekkeessa asetetaan mallin, joka on moniosaisen tuotteen osa, jota käytetään tämän moniosaisen tuotteen korjaamiseen sen alkuperäisen ulkoasun palauttamiseksi, yhteisömalliin perustuvan suojan poissulkemisen edellytykseksi, että varaosan ulkoasu on samanlainen kuin sen alkuperäisen osan ulkoasu, joka oli liitetty moniosaiseen tuotteeseen, kun se saatettiin markkinoille”.²⁰² Lisäksi kohtaa on tulkittava siten, että voidakseen vedota tähän säännökseen sisältyvään niin sanottuun korjauslausekkeeseen, moniosaisen tuotteen osan valmistajalla tai myyjällä on huolellisuusvelvoite, joka liittyy siihen, että jatkokäyttäjät noudattavat mainitussa säännöksessä asetettuja edellytyksiä.

Tapauksen lopputulos oli vastakkainen, kuin mitä monet tuomioistuimet EU:n alueella olivat tähän mennessä antaneet. Lopputulos kuitenkin teki oikeustilasta mielenkiintoisen, sillä julkisasiamies oli todennut antamassaan ratkaisuehdotuksessa, että väitteet on hylättävä. Ensinnäkin siksi, että väitteet eivät voi johtaa yhteisömalliasetuksen soveltamisalan rajoittamiseen, siten että tulkintateitse otetaan uudelleen käyttöön vaatimus, jonka poistaminen oli välttämätöntä poliittisen yhteisymmärryksen saavuttamiseksi Euroopan neuvostossa säännösten säätämisaikaan.²⁰³ Toisena syynä julkisasiamies perusteli, että varaosien myyntimonopoliin estämistä koskeva tavoite oli perusteena sille, että unionin lainsäätäjä poisti kyseisen vaatimuksen ja säännöksessä vahvistettiin, että unionin lainsäätäjän tarkoituksena oli varaosamarkkinoiden laajamittainen vapauttaminen.²⁰⁴ EUT:n tuomio vahvisti, että huolimatta aiemmasta poliittisesta keskustelusta, EU:n tavoitteena on markkinoiden vapaa liikkuvuus ja monopoliin estäminen.

²⁰¹ C-397/16, kohta 54.

²⁰² C-397/16, kohta 90.

²⁰³ Ks. Julkisasiamies H. Saugmandsgaard Øe ratkaisuehdotus 28.9.2017, kohta 70.

²⁰⁴ Ks. Julkisasiamies H. Saugmandsgaard Øe ratkaisuehdotus 28.9.2017, kohdat 73, 74, 75 ja 76.

Varaosaoppiin liittyivät vahvasti poliittiset tavoitteet, mistä syystä tilanne oli pitkään tulkinanvarainen. Kun arvioidaan politiikan vaikutusta sääntelyratkaisuihin, tulisi arvioida onko sääntely tehokasta, jos se tehdään poliittisten mielipiteiden saattelemana. Tehokkuusnäkökulmasta on syytä arvioida, tulisiko mallioikeudella ylipäätään suojata tuotteiden varaosia, eli itse moniosaisista tuotteista irrotettavia erillisosia. Alun perin sen tarkoituksena on nimittäin ollut suojata tehokkaasti muotoilua taloudellisesta näkökulmasta niin, että muotoilijat saavat tuotteilleen suojan, jota jäljittelijät eivät voi taloudellisessa mielessä hyödyntää. Tätä ajatuskulkua ei pitäisi sivuuttaa siinä tilanteessa, kun arvioidaan varaosien tarvetta suojalle. Tietenkin edellytyksenä suojan saamiselle muiden mallien tapaan on, että mallin pitää täyttää rekisteröinnin edellytykset sekä mallin tulee olla uutta ja yksilöllistä muotoilua. Jos kuitenkin varaosan muotoilu täyttää rekisteröinnin edellytykset sekä on uutta ja yksilöllistä muotoilua, on mallioikeuden säätämisen alkuperäisten tarkoitusten vastaista, että muotoilijoiden taloudellisten intressien suojaaminen sivuutetaan teollisuuden alojen poliittisten tavoitteiden vuoksi. On kuitenkin ymmärrettävä, että lakien epätäydellisyys usein johtuu juurikin politiikasta.²⁰⁵ Kun taustalla on isoja teollisuuden aloja, ei lainsäätäjän katse keskity vain oikeuden peruseräisiin ja oikeuksien parhaaseen toteutumiseen, vaan tiettyissä tilanteissa määräävät enemmän tiettyjen teollisuuden alojen miellyttäminen ja markkinoiden tekeminen niille suotuisaksi. Poliittisiin ratkaisuihin perustuvat kompromissit voivat usein johtaa tehottomampaan järjestelmään. Jos käyttäjät mieltävät järjestelmän heikoksi, voi sen myötä järjestelmän suosio laskea vain huonojen sääntelyratkaisujen vuoksi.

5.4 Mallioikeuden asema ratkaisukäytännön valossa

Mallioikeuden vähäiseen suosioon liittyen on pohdittu erinäisiä syitä, joista yhtenä on pidetty tuomioistuinratkaisujen puuttumista tai ylipäätään ihmisten vähäistä tietoutta mallioikeuksista. Mallioikeuksia rekisteröivät pääosin immateriaalioikeusammattilaiset, joiden tiedossa mallioikeudet ovat hyvin ja tiedetään mitä malleilla voidaan suojata. Kuitenkin mallien täysimittainen hyödyntäminen esimerkiksi niin, että niitä käytettäisiin kilpailuaseena markkinoilla, on vähäisempää. Lisäksi on pohdittu, onko ratkaisukäytännön vähäisyydellä ollut merkitystä mallien suosioon²⁰⁶.

²⁰⁵ *Kobuss – Bretz – Hassani* 2013, s. 159 sekä ks. *Määttä* 2016, s. 56.

²⁰⁶ Kansallisella tasolla Suomessa on annettu uuden lain voimaantulon jälkeen vain muutamia päätöksiä mallioikeuteen liittyen. EU:ssa päätöksiä on ollut enemmän.

Mallioikeuksien suosioon voisi katsoa vaikuttavan yleinen suhtautuminen muotoilun suojaamiseen. Muotoilijoiden keskuudessa pidetään tärkeänä suojella tuotteiden muotoilua, mutta tosiasiaassa mallien tarkoitus on enemmän antaa suojaa teollisesti tuotetuille tuotteille, kuin yksittäisten henkilöiden valmistamille tuotteille. Mallioikeuden säätämisen taustalla ovat olleet vahvasti mallin haltijoiden taloudellisten intressien suojeleminen. Mallioikeuden tavoitteet ovat siis mitä suurimmassa määrin taloudellisia eikä näitä ajatuskulkuja pitäisi aina sivuuttaa silloinkaan, kun lakia sovelletaan.²⁰⁷ Koska mallioikeusjärjestelmä siis vahvasti perustuu taloudellisten etujen suojelulle, olisi tavoitteenmukaisempaa, että mallioikeusrikkomuksia arvioitaessa otettaisiin taloudelliset edut vahvemmin huomioon. Mallioikeudessa ratkaisukäytännössä tulisi siis entistä tarkemmin kiinnittää huomiota mallisuojaan pääasialliseen takoitukseen eli taloudellisten intressien suojaamiseen, kuten tällä hetkellä toimitaan esimerkiksi tavaramerkkien kohdalla. Julkisasiamies on tuonut hyvin ratkaisussaan esille mallioikeuden pääasiallisen tavoitteen, joka tulisi ottaa huomioon päätöksenteossa, ja joka erottaa mallioikeuden muista immateriaalioikeudellisista suojaamuodosta. Mallien tavoitteena on suojata luomiseen panostettua investointia kilpailijoiden kopioimisesta vastaan²⁰⁸.

Suomessa on moitittu tuomioistuinta siitä, että mallioikeuksien mahdollisuutta toimia kielto-oikeutena ei ole tunnustettu ratkaisujen valossa.²⁰⁹ Tuomioista on usein havaittavissa se, että mallioikeus ymmärretään ainoastaan yksinoikeutena tiettyyn ulkomuotoon, mutta sen merkitystä kielto-oikeutena ei ole täysin ymmärretty. Tuomioissa kiinnitetään erittäin tarkkaan huomiota mallien yksittäisiin piirteisiin, vaikka pääsääntöinen tarkoitus olisi, että tietty ulkomuoto olisi suojattu ja se antaisi sen haltijalle hyötyä kyseisestä ulkomuodosta. Tilannetta hankaloittaa se, että mallioikeudet ovat vieläkin erittäin kansallista oikeutta, lukuun ottamatta EU-sääntelyä. Tietyt mallioikeusrikkomukset eivät välttämättä täyty toisaalla tai mallien merkitystä muotoilun suojaamisessa ei ymmärretä. Lisäksi mallien kansallisen luonteen vaikutus on siis vielä nähtävillä, vaikka EU-mallien osalta on onnistuttu hyvin harmonisointiprojektissa.

²⁰⁷ *Määttä* 2005, s.146.

²⁰⁸ Ks. Julkisasiamies Maciej Szpunar ratkaisuehdotus 2.5.2019, kohta 55.

²⁰⁹ Tuomioistuimet ymmärtävät mallien yksinoikeuden, sillä se voidaan ymmärtää samaan tapaan kuin esimerkiksi patenttien tarjoama yksinoikeus. Mallioikeuden merkitys kielto-oikeutena on ymmärrettävä, sillä kielto-oikeudellinen rooli ajaa enemmän taloudellisia näkökohtia. Ks. kohta 9 ja 10 MAO 259/16, joissa on käsitelty mallien antamaa yksinoikeutta.

Kansallisessa ja EU-sääntelyssä mallioikeusrikkomukset tulisi olla selvemmin havaittavissa ja rangaistavissa, jolloin mallioikeuden merkitys konkretisoituisi. Esimerkiksi korkeimman oikeuden antamassa ratkaisussa KKO 2018:36 ei pystytty rikoslain säännösten nojalla rankaisemaan yhteisön tavaramerkin tai yhteisömallin loukkaamisesta teollisoikeusrikoksena, vaikka kyseessä oli tuoteväärännösten maahantuonti.²¹⁰ Kyseessä oli tilanne, jossa A:ta ja B:tä syytettiin teollisoikeusrikoksesta, koska he olivat tuoneet maahan tuoteväärännöksiksi väitettyjä tuotteita. Koska kyseessä olivat asianomistajien yhteisön tavaramerkkiasetuksen ja yhteisömalliasetuksen mukaiset tavaramerki- ja mallioikeudet ja teollisoikeusrikoksen tunnusmerkistö koski vain nimettyjen kansallisten lakien vastaisia oikeudenloukkauksia, A:n ja B:n menettely ei ollut laillisuusperiaate huomioon ottaen teollisoikeusrikoksena rangaistavaa. Tämän tyyppiset päätökset heikentävät mallioikeuden merkitystä, jos selvistä väärännöksistä ei pystytä rankaisemaan.

Mallioikeudellisten rikkomusten täyttymiseksi täytyy uuden tuotteen rikkoa mallioikeudella suojattua tuotetta niin, että kokonaisvaikutelma arvioiden, uusi tuote on liian yhteneväinen mallioikeudella suojatun tuotteen kanssa. Täysin silmämääräisesti tehtävä kokonaisvaikutelman arviointi, ei ole kaikista tehokkain tapa mallioikeudellisten rikkomusten arvioimiseksi. Arvioinnin kuvista tekee asiantuntija, mutta tässäkin tapauksessa asiantuntija on vain tuoteryhmän hyvin tunteva kuluttaja.²¹¹ EUT on käsitellyt asiantuntevan käyttäjän käsitettä asiassaan *C-281/10 PepsiCo Inc. v. Grupo Promer Mon Graphic SA*, josta annettu tuomio 20. lokakuuta 2011. EUT on todennut, että asiantuntevan käyttäjän käsite voidaan ymmärtää sellaisen käyttäjän määritelmäksi, joka ei ole keskimääräisen tarkkaavainen vaan erityisen tarkkaavainen joko henkilökohtaisen kokemuksensa tai kyseisen alan laajan tunteuksensa vuoksi²¹². Lisäksi asiantunteva käyttäjä vertailee, mikäli se on mahdollista suoraan kyseisiä malleja.

Koska mallioikeuksien rikkomisen arviointijärjestelmä nojautuu näin vahvasti kokonaisvaikutelmaan, tulevat melko harvoin kyseeseen mallioikeusrikkomukset. Mallioikeus siis suo-

²¹⁰ Rikoslain 49 luvun 2 §:ää (teollisoikeusrikos) ei ole muutettu tavaramerkkiasetuksen eikä yhteisömalliasetuksen voimaantulon johdosta. Kysymystä asetusten ja rikoslain säännöksen keskinäisestä yhteydestä ja rangaistussäännöksen soveltamisalasta ei ole käsitelty kyseisen rikoslain säännöksen myöhempienkään muutosten yhteydessä. Ks. KKO 2018:36 kohta 16 ja 17.

²¹¹ *Määttä* 2005, s.146.

²¹² C-281/10, kohdat 53-55.

jaa suoraa jäljittelyä vastaan. Ei ole taloudellisesti tehokasta luoda järjestelmää, jonka tarkoitus on antaa vahvasti suojaa kaikenlaista jäljittelyä vastaan, mutta jossa vain tosiasiaassa suorat jäljitelmät voivat antaa kokonaisvaikutelman samasta tuotteesta, jolloin rikkomus täyttyy. Tämän voisi ratkaista sillä, että ymmärrettäisiin laajemmin mallien merkitys muotoilijalle. Jos keskitytään liian tarkkaan tuotteiden yksityiskohtiin, ajaudutaan liian kauaksi mallioikeuden tarkoituksesta.

Lisäksi tuomioistuimissa ja viranomaisissa mallioikeus on tuntemattomampi suojamuoto ja siihen suhtaudutaan muita suojamuotoja heikommin. Tuomioistuinten suhtautumisesta mallioikeuteen kuvastaa jo se, että monissa tapauksissa tavaramerkkien tai patenttien merkitystä korostetaan ja mallioikeudet käsitellään vain muiden oikeuksien rinnalla tai ei lainkaan. Julkisasiamiehen uusi ratkaisuehdotus kuvastaa hyvin mallioikeuden asemaa immateriaalioikeuksien maailmassa.²¹³ Ratkaisuehdotuksessa julkisasiamies toteaa ” Immateriaalioikeudet käsittävät kolme pääalaa: keksintöjen suojaamisen patenttioikeudella, henkisten luomusten suojaamisen tekijänoikeudella ja maineen suojaamisen tavaramerkkioikeudella”. On erikoista, että EU-tasolla immateriaalioikeuksiin erikoistunut julkisasiamies voi ilmaista asian näin. Hän ei ole siis maininnut mallioikeutta lainkaan immateriaalioikeuksien pääalaan kuuluvana suojamuotona. Sama suhtautuminen on havaittavissa monissa EU-julkaisuissa ja oikeuskirjallisuudessa.

Yritysten mukaan ensisijaisia syitä mallioikeuden rekisteröinnille ovat olleet mallin eroavuus kilpailijoiden mallista, mallin innovatiivinen luonne ja sen helppo kopioitavuus. Vaikka mallioikeuslainsäädäntö vahvasti lähtee siitä suunnasta, että muotoilua suojataan taloudellisena tekijänä ja monessa yrityksessä mallisuoja on olennainen osa yrityksen taloudellista toimintaa, ovat monet yritykset katsoneet, ettei mallioikeudellisella suojalla ole käytännössä erityistä merkitystä. Se jättääkin kysymyksen siitä, onko mallioikeusjärjestelmämme sellainen, että se antaa parasta mahdollista suojaa muotoilulle, vai tulisiko järjestelmää muokata joltain osin toimivammaksi. Erityisesti mallioikeuden suoja-alaan liittyvät ongelmat voivat olla syy, minkä vuoksi sitä ei järjestelmänä pidetä yhtä hyvänä kuin muita immateriaalioikeuksia. Mallioikeuden suoja-alaan liittyvät ongelmat ilmenevät etenkin sen kautta, että suojakohteet voivat olla monen tyyppisiä. Tämä vaatii tuomioistuimilta asiantuntevuutta mallioikeusrikkomusten suhteen. Lisäksi suoja-alan laajuus riippuu tavaralajista

²¹³ Ks. kohta 1. Julkisasiamies Maciej Szpunar ratkaisuehdotus 2.5.2019.

ja vaikka mallit eroaisivat, saattaa malleista muodostua asiantuntevalle käyttäjälle samanlainen yleisvaikutelma. Pienetkin eroavaisuudet tuotteissa voivat johtaa tulkintaan erilaisesta yleisvaikutelmasta, jolloin mallioikeusrikkomus ei täyty. Mallioikeuksilla suojattujen tuotteiden lukumäärän kasvaessa mallioikeuksien suojan ala pienenee, koska yhä pienemmät erot tulkitaan eroiksi kokonaisvaikutelmassa.

Mallien yleisvaikutelman samanlaisuutta on selvitetty EUYT asiassa *T-515/13 H&M Hennes & Mauritz v. SMHV – Yves Saint Laurent*, annettu 10. syyskuuta 2015. Tapauksessa olivat vastakkain kaksi vaateteollisuuden toimijaa. H&M oli esittänyt Yves Saint Laurentin yhteisömallin mitätöintiä siitä syystä, että heidän mukaansa kyseinen malli ei ollut uusi eikä luonteeltaan yksilöllinen. Kuten todettu, EU:ssa malleja arvioidaan niiden asiantuntevalle käyttäjälle antaman yleisvaikutelman perusteella. Tässä tapauksessa asiantuntevaksi käyttäjäksi katsottiin käsilaukkujen keskiverto-ostajan ja erityisen tarkkaavaisen asiantuntijan väliin sijoittuva kuluttaja, jolle tuote on tuttu esimerkiksi henkilökohtaisen kokemuksen vuoksi. Asiantunteva käyttäjä totesi, että mallit eroavat toisistaan kolmella ominaispiirteellä: laukun yleinen muoto, rakenne ja pinnan viimeistely. Yves Saint Laurentin rekisteröimässä mallissa laukun yleisilme oli asiantuntevan käyttäjän mukaan kulmikas, laukku näytti muodostuvan vain yhdestä nahanpalasta ja pinnan viimeistely on sileä. H&M:n aiemmin rekisteröimässä mallissa puolestaan vaikutelma oli selvästi pyöreämpi, laukun runko oli saumoilla jaettu kolmeen osaan ja pinnassa oli koholla olevia koristekuvioita.

H&M oli todennut, että heidän mielestään yksilöllisen luonteen arvioinnissa tulisi antaa suurempi painoarvo mallin luojalla olleelle vapaudelle, tekniset käyttötarkoitukset huomioon ottaen. Käsilaukut ovat tuotteita, joissa mallin luojalla on suuri vapaus muotoilun suhteen. Valituslautakunnan, ja myöhemmin tuomioistuimen, mukaan vapauden laajuus ei kuitenkaan yksin ole määräävä tekijä yksilöllisen luonteen arvioinnissa, vaan lähtökohtana on kuitenkin oltava asiantuntevan käyttäjän näkökulma. Kuitenkin, jos arvioinnissa otetaan lähtökohtaisesti huomioon asiantuntevan käyttäjän näkökulma, voidaan lopputuloksessa olla aika kaukana mallioikeuden alkuperäisestä tarkoituksesta, joka on taloudellisten intressien suojeleminen. Tässä tapauksessa olisi pitänyt huomioida paremmin ensin suojatun tuotteen muotoilu yleisvaikutelmaltaan ja antaa sille suuri painoarvo ja vasta sitten asiantuntevan käyttäjän näkökulma. Jos asiantuntevan käyttäjän näkökulmalla lähdetään liikkeelle, voidaan lopputuloksessa ajautua kauas siitä, mikä on ensimuotoilijan intressi suojata tuotteensa.

5.5 Muotoilun suojaamisen uudet mahdollisuudet

Mallioikeussääntely mahdollistaa mitä erilaisempien tuotteiden suojaamisen malleilla. Mallioikeussääntelyllä ei ole siis rajattu suojausmahdollisuuksia pelkkiin muotoilun tuotteisiin, vaan myös esimerkiksi liikkeiden esillepanoja, pelihahmoja sekä applikaatioiden kirjautumissivuja tai etusivuja on voitu suojata mallien avulla. Mallien avulla on siis mahdollista suojata mitä erilaisempia tuotteita. Monien hyvien käyttöjärjestelmien ulkoasut voivat olla käytettävyyden ja miellyttävyyden puolesta sellaisia, että ne houkuttelevat keskivertoa enemmän käyttäjiä kuin muut samankaltaiset järjestelmät. Mallioikeuden mahdollisuuksia käyttöjärjestelmien suojaamisessa tulisi hyödyntää enemmän. Malleilla voisi mahdollistaa myös uudenlaisen teknologian suojaamisen sekä uudenlaisten toimintatapojen suojaamisen, kuten legal designin eli oikeudellisen muotoilun avulla tuotettujen tuotteiden suojaamista. Teknologian kehittymisen myötä mallioikeus mahdollistaa kaiken sellaisen suojaamisen, mikä katsotaan sääntelyn tarkoituksen mukaan tuotteen ulkomuodoksi.²¹⁴ Esimerkiksi tiettyjen värien ja kuvioden käyttäminen persoonallisella tavalla muodostaen dokumentille tietynlaisen ulkomuodon, voisi olla mallien avulla suojattavissa, jos se muodostaa ulkomuodon joka on uusi ja yksilöllinen.

Yksi harmonisointiprojektissa jokseenkin epäselväksi jäänyt asia oli, että millä tasolla suojataan mallien teknisiä ominaisuuksia. Alun perin tarkoituksena oli, että mallit suojaavat vain ulkomuotoa, mutta kuten todettu, mallisuojausääntely on ensisijaisesti luotu palvelemaan teollisuuden aloja, joten monet tuotteet sisältävät teknisiä ominaisuuksia ulkomuodon lisäksi. Jos muotoilu ei ylitä patentin tai edes hyödyllisyysmallin vaatimuksia, voisi mallioikeus toimia myös tällaisten vähäisiä teknisiä käyttötarkoituksia sisältävien tuotteiden suojana. Kuitenkin niin, että suojan pääasiallinen tarkoitus on suojata muotoilua, eli tuote itsessään on sellainen, että muotoilu on tuotteen pääosassa ja tekniset ominaisuudet vain osana tuotetta. EU-sääntelyssä pitäisi siis täsmentää käsitettä teknisten käyttötarkoitusten osalta, ja ottaa huomioon, että ensisijaisesti on tarkoitus suojella teollisuuden alojen tuotteita, joilla pääsääntöisesti on teknisiä käyttötarkoituksia²¹⁵.

Muotoilutyö muuttuu paljon yhteiskunnan muutosten mukana, ja kun siirrytään enemmän

²¹⁴ Malleilla voi suojata kaikkia näköaistein havaittavissa olevia piirteitä. *Aalto-Setälä – Sundman – Tuominen – Uhlbäck* 2016, s. 137-138.

²¹⁵ Ks. *Stone* 2013.

palveluyhteiskuntaan, myös suunnittelu muuttaa muotoaan. Nykyään muotoilu suuntautuu yhä enemmän fyysisten tuotteiden sijaan palveluihin. Palveluiden suojaamista on pidetty haastavana, sillä ei ole olemassa yhtä tiettyä immateriaalioikeudellista suojamuotoa, jolla voisi suojata palveluita. Palveluissa saattaa olla esimerkiksi teknisiä ratkaisuja, jotka voidaan tietyissä tapauksissa suojata vaikkapa patentilla tai hyödyllisyysmallilla, tai palvelun nimi voidaan suojata tavaramerkillä. Palvelut ovat siis usein suojattu erilaisilla immateriaalioikeuksien yhdistelmällä. Palvelut vaativat fyysisten tuotteiden tapaan kehittäjältä resursseja ja aikaa, joten niiden suojaaminen on tärkeää samalla tavalla kuin fyysistenkin esineiden.

Mallioikeuksia voidaan hyödyntää laajalti palveluissa ja niiden sisällöissä. Palveluissa saatetaan käyttää tiettyjä värejä, logoja ja ikoneita, tai palveluiden muotoilu saattaa olla uniikkia, jolloin itse palvelun sisäänkirjautumisivu on suojattavissa malleilla. Palveluita ei kokonaisuudessaan voi siis suojata malleilla, mutta palveluiden osien suojaaminen on mahdollista. Google on esimerkiksi suojannut hakusivunsa sekä logonsa EU-mallioikeudella.²¹⁶ Joskus logo ja hakusivu voivat olla merkittävimmät tekijät palvelun käytön kannalta, kuten Googlen kohdalla on. Palvelu on tunnistettavissa logon avulla ja tietyn tyyppinen muotoilu hakusivulla mielletään Googlen hakusivuksi. Logo on suojattu myös tavaramerkillä, mutta mallioikeus vahvistaa tavaramerkin suojausta. Mallioikeuden käyttöä muita immateriaalioikeuksia tukeva muotona tulisi hyödyntää enemmän, ja tehdä mallioikeuden erityissäätelyt, kuten armonaika tutuksi yrityksille. Mallioikeudet toimivat hyvin osana brändin suojaamista ja ne tulisi ottaa vahvemmin osaksi yrityksen IP-strategiaa²¹⁷.

²¹⁶ Googlen logo on suojattu mallinumerolla: 002998567-0002 ja hakusivu mallinumerolla: 002998567-0003.

²¹⁷ Ks. *Innanen – Jäske* 2014, s. 153.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkielman tavoitteena on ollut tutkia mallioikeussäätelyä ja löytää mallien merkitys muotoilun suojaamisessa. Mallioikeuden tarvetta on selvitetty tutkimalla mallioikeussäätelyn taustaa. Muotoilun suojaamiselle on ollut tarve kautta historian, sillä muotoilua pidetään tärkeänä osana tuotetta ja onnistuneella muotoilulla lisätään tuotteen taloudellista kokonaisarvoa. EU:n mallioikeusjärjestelmän taustalla on lisäksi ollut yhteismarkkinoiden tavoite houkutella alueelle yrityksiä. Mallioikeussäätelyllä haluttiin mahdollistaa taloudellisesti tehokas kaupankäynti alueella ja pyrittiin luomaan terve kaupankäyntiympäristö yrityksille. EU:n harmonisointiprojektit onnistuivat siltä osin, että kansallisia – erittäin hajanaisia sääntelyitä saatettiin yhdenmukaisemmiksi direktiivin myötä. Lisäksi saatettiin voimaan yhteisömalli, jolla saa suojaa koko EU:n alueella. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen taustalla vaikuttavat erityisesti tarve luoda EU:sta markkinavetoinen alue sekä tarve EU:n mallioikeussäätelyn yhdenmukaistamiselle. Vaikka mallioikeudet nähtiin innovaatioiden luojana ja ne houkuttelevat EU-alueelle lisää yrityksiä, on niiden suosio jäänyt vähäiseksi immateriaalioikeuksien maailmassa.

Tutkielmassa on selvitetty, onko nykyisessä immateriaalioikeusjärjestelmässä lainkaan tarvetta mallioikeudelle, vai voisiko muotoilua suojata muilla tavoilla. Vertailemalla mallioikeutta muihin immateriaalioikeuksiin, on tultu siihen johtopäätökseen, että muut immateriaalioikeudet eivät pysty vastamaan muotoilun tarpeisiin yhtä kokonaisvaltaisesti kuin mallioikeus. Muotoilun luonne on todella erityyppinen esimerkiksi keksintöjen tai merkkien luonteeseen verrattuna. Muotoilu on usein nopeaa ja moninaista, mikä on huomioitu mallioikeussäätelyssä. Tekijänoikeuskaan ei korkean teoskynnyksen vuoksi pysty vastamaan teollisen muotoilun tuotteiden suojaamiseen tarpeeksi luotettavalla tavalla. Tyypillisesti mallioikeus ei kuitenkaan ole yksin riittävä suoja yrityksen tuotteille, vaan se suojaa ainoastaan tuotteiden muotoilua. Mallioikeuden lisäksi tuotteilla saattaa olla esimerkiksi teknisiä ominaisuuksia, jotka suojataan muilla keinoin. Mallioikeuden merkitys on korostunut aloilla, joilla panostetaan tuotesuunnitteluun.

Tutkielmassa on myös selvitetty voisiko muotoilun jättää kokonaan vapaiden markkinoiden vietäväksi. Kuitenkin, jos markkinat olisivat täysin vapaat, ei muotoilun tuottamiseen välttämättä olisi riittävää kannustinta. Tuotesuunnittelu ja -kehitys jäisi luultavasti vähäisemmäksi, koska suunnittelijat pyrkisivät vain hyötymään toisten tutkimus- ja suunnittelutyöstä.

Tämä johtuu siitä, että tuotteiden ensituotanto on kallista ja tuotteiden kopiointi halpaa. Mallisuoja on siis tarpeellinen oikeudellinen suojakeino, koska muilla suojakeinoilla ei voi suojella tuotteiden muotoilua yhtä kokonaisvaltaisesti. Lisäksi mallioikeus estää tuotteiden kopiointia ja kannustaa suunnittelijoita innovatiivisuuteen.

Tutkielmassa on selvitetty, että on olemassa tarve muotoilun suojaamiseen mallien avulla. Toisen tutkimuskysymyksen selvittämiseksi arvioitiin oikeustaloustieteellisin keinoin, onko sääntely tehokasta ja kannustaako se suunnittelijoita luomaan uutta muotoilua? Mallioikeushakemusten perusteella aktiivisuutta on havaittu uusilla teknologia-aloilla. Mallioikeushakemukset ovat yleisesti olleet EU:ssa kasvussa, mutta suurta kasvua on tapahtunut etenkin tallennus-, telekommunikaatio- tai tietojenkäsittelylaite luokassa. Mallioikeuksien merkitys applikaatioiden ja muiden sähköisten palveluiden suojaamisessa on ymmärretty. Kuitenkin yleinen asenne muotoilun suojaamista kohtaan on muututtava ja mallioikeus on ymmärrettävä yhtenä immateriaalioikeutena muiden joukossa. Tämä muutos kuitenkin tapahtuu sen myötä, kun mallioikeuksia käytetään brändin rakentamisessa ja kielto-oikeuksina markkinoilla ja muotoilijat huomaavat niiden taloudellisen merkityksen. Lisäksi mallien aktiivinen ottaminen osaksi yrityksen IP-strategiaa on kannattavaa, sillä malleja voidaan käyttää esimerkiksi vakuutena tai niitä voidaan lisensoida.

Mallioikeussääntely on EU:ssa tehokasta, jos ei oteta huomioon kansallisten järjestelmien sääntelyiden hajanaisuuksia. Mallioikeus on mahdollista saada muutamassa viikossa ja sen rekisteröintikustannukset ovat alhaiset muihin immateriaalioikeudellisiin suojamuotoihin verrattuna. Mallioikeus antaa verrattain pitkän suojan (5 x 5 vuotta) muotoilun tuotteille, minkä lisäksi sääntelyratkaisuilla on mahdollistettu suoja myös rekisteröimättömille oikeuksille kolmeksi vuodeksi. Armonajan puitteissa tuotetta voidaan kokeilla markkinoilla, mikä mahdollistaa mallin hakemisen vain yrityksen tärkeille ja markkinoilla menestyneille tuotteille. Verrattuna Yhdysvaltojen järjestelmään, EU-mallilla saa kokonaisvaltaista suojaa muotoilulle.

Kolmanneksi tutkielmassa selvitettiin, miten muotoilun suojaamista ja mallioikeusjärjestelmää voisi kehittää, niin että se kannustaisi ahkerammin suojaamaan tuotteita malleilla. Mallioikeudessa on erilaisilla sääntelyratkaisuilla pyritty aktiivisesti kannustamaan mallioikeuksien hakemiseen. EU:ssa saa suojaa rekisteröimättömällä mallilla, ja tuotetta on mahdollista niin sanotusti kokeilla markkinoilla armonaikasääntelyn turvin. Rekisteröimätön malli on

kustannustehokas ja suojaa tuotteita suoralta kopioinnilta. Koska muotoilua on kaikkialla, tulisi ymmärtää, että mallit tarjoavat suojaa kaikelle uudelle ja yksilölliselle muotoilulle. Kun verrataan EU:n järjestelmää Yhdysvaltojen järjestelmään, havaitaan, että EU:n sääntelyratkaisut kannustavat enemmän mallien hakemiseen. Mallit saavat myös EU:ssa yhden järjestelmän turvin kokonaisvaltaisempaa suojaa. Vaikka EU:n mallioikeussäätely on ollut rankan poliittisen painostuksen alla sen valmisteluvaiheessa, palvelee järjestelmä silti paremmin mallinhaltijoita kuin esimerkiksi patenttijärjestelmän alla olevat mallit. Järjestelmä on nopea ja taloudellisesti tehokas, mitkä ovat tärkeitä elementtejä yrityksille.

Muotoilun suojaamisen merkitys on kasvanut EU:n harmonisointiprojektien myötä. Kuitenkin mallioikeuden merkitys innovaatiopolitiikan välineenä ja EU:n talouden siivittäjänä on jäänyt heikommaksi kuin arveltiin sen olevan. Rekisteröintiaktiivisuus on kuitenkin suuressa kasvussa etenkin Aasiassa. Kansainvälisesti mallioikeudet ovat herättäneet kiinnostusta ja ahkeria suojaajia ovat esimerkiksi kiinalaiset, jotka hakevat paljon suojaa malleilleen EU:ssa. Kuitenkin EU-mallien harmonisointiprojekti on tiettyjen osa-alueiden kohdalta vielä kesken. Jotta malleja käytettäisiin niiden täydessä potentiaalissa, EU-mallien harmonisointiprojektia on jatkettava ja siirryttävä yhä vahvemmin kohti yhtenäistä EU:n mallioikeusjärjestelmää, joka toimii kilpailuvaltina muita talousalueita vastaan.

Mallioikeuden merkityksen tutkiminen on hyvin ajankohtainen aihe, sillä EU:ssa on harmonisoitu immateriaalioikeuden aloja viime vuosina. Muutama vuosi sitten uudistettiin tavaramerkkisäätely, minkä lisäksi uusi tekijänoikeusdirektiivi on hyväksytty Euroopan komissiossa. Mallioikeuksien osalta Euroopan komissio on teettänyt julkisen kuulemisen. Julkisen kuulemisen tarkoituksena on kerätä sidosryhmiltä riittävästi näyttöä ja näkemyksiä mallien oikeudellisesta suojasta.²¹⁸ Julkisen kuulemisen tarkoituksena on kerätä näyttöä ja näkemyksiä etenkin siitä, missä määrin EU:n mallioikeuslainsäädäntö toimii tarkoitetulla tavalla ja voidaanko sitä pitää edelleen tarkoituksenmukaisena. Euroopan komissiota kiinnostaa etenkin se, kannustavatko mallit innovaatioihin ja houkuttelevatko ne uusien tuotteiden kehittämiseen. Julkisen kuulemisen tuloksia voidaan mahdollisesti hyödyntää myös vaikutustenarviointitutkimuksessa lainsäädännön mahdollista uudelleentarkastelua varten.

²¹⁸ Evaluation of EU legislation on design protection.